



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคม จังหวัดมหาสารคาม

โดย อาจารย์ชาคริต สุตสายเนตร และคณะ

พฤษภาคม 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคม จังหวัดมหาสารคาม

คณะผู้วิจัย

- 1.อาจารย์ชากริต สูดสายเนตร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 - 2.อาจารย์ธีระพล อันมัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 - 3.อาจารย์ชัชวีร์ภรณ์ เวฬุณารักษ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

Project Code: RDG 45-4-0035
Project Title: To study how local radio station encourage civil society of Mahasakham
Investigator: Chakrit Sudsainetra, Teerapon Annmai
Department of Mass Communication, Informatics Faculty ;
Mahasarakham University
E-mail address: koonthong@hotmail.com
Project duration: February 2002 – December 2007

The purposes of this paper are to clarify the beginning and the advantages of local radio program of local radio station in Mahasarakham, study how local radio station encourage civil society of Mahasakham as well as improve the production of local radio program to follow the concept of reforming radio station to radio station for democratic. The idea of study are separated into two way as 1) Study about the benefit of seven Mahasarakham local radio stations since the beginning until now and how local radio play role in Mahasarakham civil society. 2) How to improve the production method of two local radio station; Aumchu group and Nathong group, in order to make both groups to be the radio station for democratic.

Research

1) The benefit of local ration has three levels; ratio for government, ratio for entertainment and politics and ratio for community. Firstly, radio for government is used as a mass psychology communication which is responsible to present government message for country security. Secondly, when government play fewer roles in radio, the radio hosts could set more enterainment programs. As a result, they would earn more income from advertisement. Moreover, some politicians campaign for an election via radio program. The study also found out that there are concessions form big companies to obsess the radio station and make profit from advertisement. Finally, radio for community has been started since 1978 as 'Pud ja pa sa kru' (Teacher's talk) program. As the result of the 40th commandment of constitution, the Department of Public Relations produces more programs for local community.

2) The study of three local radio programs; Voice from Mahasarakham community, Radio for local community and community for urban, could be concluded that radio programs have effects in five areas. Firstly, radio programs have effect in local politic and government by giving information about politic to remote people. The local ratio programs also play role in economic area by playing as central of work opportunity to people in community. The program also present about community culture and social and education to encourage people to solve problem when it is raised in community.

3) The Social Foundation, government bank supports two community radio stations by setting Isaan community radio and Thailand community ratio to fight for the right of communication. The results show that because of unfamiliar of ratio production process leads to less-confidential. However, both stations try to improve program to be more suitable with community ability and government policy. The suggestion is the academic institution should support radio program production in order to increase confident and corporate. Hence, radio would become a community radio by community, for community.

Keywords: community radio, local radio, benefit

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
1.3 ขอบเขตการวิจัย	8
1.4 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
2.1 แนวคิดวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน	11
2.2 การใช้สื่อและความพึงพอใจ	19
2.3 แนวคิดบทบาทของสื่อมวลชนต่อท้องถิ่น	21
2.4 แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม	27
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม	31
2.6 แนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสาร	33
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	34
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	36
บทที่ 4 พัฒนาการและการใช้ประโยชน์วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	45
4.1 การก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	45
4.2 วัตถุประสงค์การตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม	48
4.3 การใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่น	55
บทที่ 5 รายการวิทยุเพื่อชุมชนกับการส่งเสริมประชมคมจังหวัดมหาสารคาม	79
5.1 แนวคิด และความเป็นมาของแต่ละรายการ	79
5.2 รูปแบบและเนื้อหารายการ	84
5.3 บทบาทของรายการต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม	93
บทที่ 6 พัฒนาการวิทยุชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม	105
6.1 ช่วงก่อตั้ง	105
6.2 ช่วงเรียนรู้	114
6.3 ช่วงปรับตัว	123

บทที่ 7 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	134
7.1 สรุปผลการวิจัย	135
7.2 ข้อจำกัดการวิจัย	153
7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป	153
บรรณานุกรม	154
ภาคผนวก ก. โครงการและกำหนดการณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อมวลชนสัญจร	
ข. โครงการประชุมสหเครือข่ายและเครือข่ายวิทยุพลเมืองภาคอีสาน	
ค. โครงการและกำหนดการประชุมเชิงปฏิบัติการการผลิตรายการวิทยุชุมชน	

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงจำนวนมูลนิธิและสมาคมในจังหวัดมหาสารคาม จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม	4
ตารางที่ 2 เปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทย์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	53
ตารางที่ 3 กรอบเนื้อหารายการ ร“เสียงจากชุมชนคนสารคาม” ออกอากาศเวลา 09.00–10.00น.ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดมหาสารคาม (ตุลาคม 2545)	70
ตารางที่ 4 ผังรายการหลักที่ผลิตโดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคามและหน่วยงานราชการในท้องถิ่น (มีนาคม 2546)	71
ตารางที่ 5 ผังรายการวิทยุเพื่อชุมชน สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม ความถี่ 100.5 เมกะเฮิรตซ์	72
ตารางที่ 6 ผังรายการวิทยุ สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม	73
ตารางที่ 7 เปรียบเทียบแนวคิดความเป็นมา เป้าหมายและการบริหารจัดการ ของรายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	84
ตารางที่ 8 กรอบเนื้อหารายการเสียงจากชุมชนคนสารคามช่วงเริ่มต้น ออกอากาศ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เวลา 09.00-10.00 น.	85
ตารางที่ 9 ผังรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม เดือนมีนาคม 2547	88
ตารางที่ 10 เปรียบเทียบรูปแบบ เนื้อหา และการมีส่วนร่วมในรายการวิทยุเพื่อชุมชน ของสถานีวิทยุท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม	92
ตารางที่ 11 บทบาทของรายการวิทยุเพื่อชุมชนในการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม วิเคราะห์ตามแนวคิดบทบาทของสื่อมวลชนต่อท้องถิ่น ของพิศิษฐ์ ชวาลาวัช	103
ตารางที่ 12 ผังรายการ สถานีวิทยุชุมชน กลุ่มเกษตรกรทำนนานาทอง	126
ตารางที่ 13 ผังรายการจุดปฏิบัติการสาธิตวิทยุชุมชน เครือข่ายอัมชุสารคาม	126

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	4
บทที่ 2 พัฒนาการและการใช้ประโยชน์วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	5
2.1 การก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม	5
2.2 การมีส่วนร่วมในการสื่อสารของภาคประชาชน	9
บทที่ 3 รายการวิทยุเพื่อชุมชนกับการส่งเสริมประชมคมจังหวัดมหาสารคาม	12
3.1 บทวิเคราะห์แนวคิดและความเป็นมาของรายการวิทยุเพื่อชุมชน	12
3.2 บทวิเคราะห์รูปแบบและของรายการวิทยุเพื่อชุมชนเนื้อหารายการ	13
บทที่ 4 พัฒนาการวิทยุชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม	16
4.1 ช่วงก่อตั้ง	16
4.2 ช่วงเรียนรู้	17
4.3 ช่วงปรับตัว	18
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	21
5.1 พัฒนาการและการใช้ประโยชน์วิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม	21
5.2 รายการวิทยุเพื่อชุมชนกับการส่งเสริมประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม	24
5.3 อภิปรายผลการวิจัย	29

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาวิทยุกระจายเสียงจากเทคโนโลยีการสื่อสารให้เป็นสื่อเพื่อมวลชน (Mass) นับเป็นก้าวสำคัญแห่งการเปลี่ยนแปลงในวงการสื่อสารมวลชน วิทยุกระจายเสียงได้กลายเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่งที่มีความสำคัญและเป็นสื่อที่มีผู้ใช้มากที่สุด (ศิริชัย ศิริกายะ, 2527) เนื่องจากวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่มีคุณลักษณะสมบูรณ์แบบที่สุด คือ สามารถครอบคลุมพื้นที่ การส่งกระจายเสียงได้กว้างไกล ซึ่งทำให้มีผู้รับฟังอยู่จำนวนมากแทบทุกพื้นที่ สามารถเข้าถึงผู้ฟังได้ทุกขณะแม้ผู้ฟังจะยังทำกิจกรรมอย่างอื่นอยู่ รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างต่ำในแง่ของการลงทุนของผู้ผลิตรายการ และเครื่องรับวิทยุก็มีราคาไม่แพง

ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา วิทยุเป็นสื่อมวลชนที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของวงจรแห่งอำนาจมาโดยตลอด ผู้รับสารทางสื่อวิทยุจะเคยชินต่อความรู้สึกที่ว่า เป็นเรื่องของแวดวงการสื่อสารมวลชนเพียงกลุ่มเดียว นั่นคือการได้ฟังเสียงและบทบาทของพิธีกร โฆษกผู้ประกาศและนักจัดรายการ ซึ่งดำเนินรายการอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของบุคคลสองกลุ่ม คือ รัฐในฐานะผู้ควบคุมดูแล และนักธุรกิจผู้รับช่วงการนำคลื่นความถี่ไปใช้ประโยชน์ รายการต่าง ๆ ที่จัดขึ้นจึงจำแนกได้เพียงสองส่วน คือ รายการของทางราชการซึ่งมักจะเป็น ข่าวสารของหน่วยงานภาครัฐ การประกาศบริการสาธารณะต่าง ๆ และรายการของฝ่ายธุรกิจซึ่งได้แก่ รายการบันเทิงต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่

แม้ว่าจะเป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนมากที่สุด แต่วิทยุกระจายเสียงก็นับเป็นสื่อมวลชนที่มีการพัฒนาช้าที่สุด (ขวรงค์ ลิ้มปัทมปาณี, 2542) โดยเฉพาะในแง่การนำเสนอข้อมูลข่าวสาร สู่ประชาชนด้วยความถูกต้องและรอบด้าน ทั้งนี้ น่าจะมาจากปัญหาในเรื่องกรรมสิทธิ์ในสื่อประเภทนี้ที่ยังมีหน่วยงานของรัฐเป็นเจ้าของทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคก็ตาม ทำให้การพัฒนาสื่อวิทยุเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนผู้บริโภคข่าวสารเป็นไปด้วยความล่าช้า วิทยุจึงกลายเป็นสื่อที่มุ่งให้ความบันเทิงและการค้าเป็นหลัก

กลไกความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่วนเวียนอยู่กับนักจัดรายการ นักธุรกิจผู้รับช่วงสัมปทานและนักธุรกิจโฆษณาที่ใช้สื่อเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ และรัฐซึ่งมีบทบาทอยู่สองส่วนคือ การใช้สื่อเพื่อบริการข่าวสารราชการ และควบคุมการใช้ประโยชน์จากคลื่นวิทยุ จึงเสมือนว่า คลื่นวิทยุเป็นของกลุ่มธุรกิจโฆษณาที่อาศัยหน่วยราชการคอยดูแลผลประโยชน์ที่มุ่งเสนอรายการบันเทิงเพื่อการขายสินค้า ขณะที่คนส่วนใหญ่จะอยู่ในฐานะผู้บริโภคเพียงอย่างเดียว

แม้สื่อวิทยุกระจายเสียงส่วนใหญ่จะมุ่งให้ความบันเทิงเป็นหลัก แต่บางครั้งอาจจะมีการสอดแทรกเนื้อหาสาระความเป็นไปของสังคมอยู่บ้าง รายการบันเทิงที่สอดแทรกเนื้อหาสาระที่จัดโดยนักจัดรายการในต่างจังหวัด ทำให้สื่อวิทยุมีอิทธิพลต่อความคิดของประชาชนในชนบทค่อนข้างมาก ดังจะเห็น

ได้จากการที่นักจัดรายการวิทยุหลายคนในภาคอีสาน สามารถอาศัยความนิยมของประชาชนผู้ฟังรายการวิทยุที่ตนเป็นผู้จัดมาเป็นฐานคะแนนเสียง และประสบความสำเร็จในการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

การที่นักจัดรายการเหล่านี้ได้พยายามสอดแทรกสาระและเรื่องราวความเป็นไปของสังคมและชุมชนเข้าไปในรายการของตน ไม่ว่าจะเป็นรายการที่นำข่าวหนังสือพิมพ์มาอ่านซ้ำ เช่น รายการข่าวยามเช้า หรือ รายการคุยไข่มุกหมองเช้า เป็นต้น หรือ รายการเพลงต่าง ๆ อาจนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นรากฐานของการพัฒนากระบวนการประชาสัมพันธ์ของสื่อวิทยุในเวลาต่อมา

พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุ โทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ.2543 เป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การปฏิรูปสื่อตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่บัญญัติไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ และกำหนดให้องค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ ทำหน้าที่ จัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการดูแล การประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และ กิจการโทรคมนาคม และยังกำกับไว้ด้วยว่าการดำเนินการบริหารคลื่นความถี่จะต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของประชาชนทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ทั้งด้านการศึกษา วัฒนธรรม ความมั่นคงของรัฐและประโยชน์สาธารณะ รวมทั้งเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรีอย่างเป็นธรรม”

กระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ประกอบกับการถือกำเนิดขึ้นของการรายงานข่าวสารและการจราจรของวิทยุ จ.ส.100 เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2534 อาจถือได้ว่า เป็นจุดกำเนิดของการใช้สื่อวิทยุพัฒนากระบวนการประชาคม เนื่องจากสถานีวิทยุ จ.ส.100 เป็นสถานีแรก ๆ ที่เปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้โทรศัพท์มายังห้องส่งเพื่อพูดถึงปัญหาของตนเอง โดยใช้ปัญหาจราจรเป็นจุดเริ่มต้นแล้วขยายไปสู่เรื่องอื่น ๆ เช่น ปัญหาถนนชำรุด ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาการบริการสาธารณสุขปโค และปัญหาสังคมอื่น ๆ มีเพียงปัญหาการเมืองเท่านั้นที่สถานีวิทยุแห่งนี้พยายามหลีกเลี่ยง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหากับเจ้าของสถานี คือ กรมการสื่อสารทหารบก

วิทยุท้องถิ่นมหาสารคาม

ความสำเร็จของวิทยุ จ.ส. 100 ทำให้รายการวิทยุท้องถิ่นในหลายพื้นที่เริ่มให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ทั้งการเปิดสายให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นสาธารณะมากขึ้น รวมถึงการบริหารจัดการและดำเนินรายการโดยชุมชน ดังปรากฏจากรายการวิทยุชุมชนทั่วประเทศ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้วิทยุเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาให้ชุมชนร่วมกัน

เป็นที่น่าสนใจว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิทยุท้องถิ่นนี้สอดคล้องกับกระแสแนวคิดการพัฒนาชุมชนรูปแบบใหม่ ที่เน้นการพัฒนาจากภายในชุมชน ด้วยภูมิปัญญาของชุมชนเองเป็นหลัก โดย

ไม่เพียงพอการพัฒนาจากส่วนกลาง โดยเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม ที่ได้เริ่มมีกระบวนการสร้างประชาคมขึ้นในช่วงหลัง พ.ศ.2537 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่ากลุ่มองค์กรที่ก่อตั้งจากนโยบายของรัฐบาล

การกำเนิดและพัฒนาการประชาคมจังหวัดมหาสารคามดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างประชาคมในจังหวัด กระบวนการสร้างสรรค์รายการ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะศักยภาพของกิจการสื่อสารมวลชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาสู่การมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งการรวมกลุ่มหรือการก่อตั้งเป็นองค์กรประชาคมโดยสมาชิกผู้แข่งขัน มีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วมควบคุมดูแลกิจการคลื่นความถี่ของประชาชนด้วยตนเอง การขยายขอบเขตความรับผิดชอบและแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการคลื่นวิทยุ

สำหรับจังหวัดมหาสารคามนั้น มีสถานีวิทยุท้องถิ่นทั้งหมด 7 สถานี โดยแยกเป็นระบบเอฟ เอ็ม 5 สถานี ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ (98.0 เมกะเฮิรตซ์) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (106.5 เมกะเฮิรตซ์) สถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน (105.5 เมกะเฮิรตซ์) สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (102.25 เมกะเฮิรตซ์) และสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (100.5 เมกะเฮิรตซ์) ส่วนระบบ เอ เอ็ม ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 014 (1332 กิโลเฮิรตซ์) และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (531 กิโลเฮิรตซ์)

ประชาคมจังหวัดมหาสารคาม

สำหรับกระบวนการประชาคมในจังหวัดมหาสารคามนั้น เกิดขึ้นในช่วงก่อนปี 2538 ยังไม่มากส่วนใหญ่มุ่งเน้นด้านสังคมสงเคราะห์ มีเพียงกลุ่มสิ่งแวดล้อมที่มีกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและมีวัตถุประสงค์เพื่อสาธารณะ ทั้งนี้เพราะมีการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก แต่ยังไม่มีการเชื่อมโยงการทำงานเครือข่ายในระดับกว้าง เพราะขาดการขยายแนวคิดและไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายได้¹

โครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม ได้พบคำตอบว่ามีประชากรหลักๆ 2 กลุ่มคือ กลุ่มนิสิตนักศึกษา และกลุ่มเกษตรกร โดยลักษณะพื้นที่ดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีระบบการสื่อสารทางสังคมโดยอาศัยสื่อบุคคลในการเชื่อมโยงไปสู่ความร่วมมือกันทางสังคม

แนวทางการบริหารจากส่วนกลางเป็นที่ประจักษ์ต่อท้องถิ่นถึงความล้มเหลวและความยุ่งยากในทางปฏิบัติ ทั้งยังเป็นแหล่งสะสมฐานอำนาจของหน่วยงานรัฐท้องถิ่น ถึงแม้ภาครัฐได้พยายามให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา โดยการตั้ง“กลุ่มองค์กรจังหวัดมหาสารคาม” หากแต่กลุ่มเหล่านั้นก็

¹ อำนวย ปะติเส และคณะ.โครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม.มูลนิธิพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม,กรกฎาคม 2541.

ไม่ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง เนื่องจากก่อตั้งขึ้นภายใต้การกำกับของรัฐหรือบุคลากรของรัฐ ดังจะเห็นได้จากการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น กลุ่มยุทธศาสตร์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มส่งเสริมการเกษตรที่ไม่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เนื่องจากขาดจิตสำนึกร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนและยังคงยึดติดแนวคิดพึ่งพาหน่วยงานภายนอก เคารพในระบบระเบียบขั้นตอนตามแนวคิดของรัฐดั้งเดิม เป้าหมายการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากชุมชนจึงล้มเหลวโดยสิ้นเชิง

งานวิจัยของอำนาจ ปะติเส ระบุว่า การก่อตั้งกลุ่มองค์กรในจังหวัดมหาสารคามยังไม่สอดคล้องกับความจำเป็นและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง แต่เป็นการก่อตั้งเพื่อสนับสนุนฐานอำนาจของบุคลากรหน่วยงานรัฐและนายทุนท้องถิ่น โดยผ่านทางกิจกรรมของกลุ่ม (ดังตารางที่ 1)

กิจกรรม	จำนวน		รวม
	มูลนิธิ	สมาคม	
1. กลุ่มกิจกรรมการดำเนินงานทั่วไป	-	31	31
2. ด้านการศึกษา	40	4	44
3. ด้านวัฒนธรรม	-	1	1
4. การพัฒนา	1	-	1
5. ด้านลัทธิ/ศาสนา	11	1	12
6. ด้านอนามัย	2	-	2
7. การสงเคราะห์	4	1	5
8. ด้านการอาชีพ	-	5	5
9. ด้านกีฬา/นันทนาการ	-	2	2
10. การพบปะสังสรรค์	-	7	7
11. ด้านสาธารณสุข	1	-	1
12. สวัสดิการองค์กร	1	-	1
13. กองทุนเพื่อดูแลรักษา	1	-	1
14. งานทางวิชาการ	1	1	2
รวม	62	53	115

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนมูลนิธิและสมาคมในจังหวัดมหาสารคาม จำแนกตามกลุ่มกิจกรรม

ที่มา : รายงานการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม

จากตารางพบว่า องค์กรในจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่มีกิจกรรมที่เชื่อมโยงเข้าไปสู่รัฐและรัฐวิสาหกิจท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์กรด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ดังจะสังเกตได้ว่า ในภาคการศึกษา แม้จะมีองค์กรด้านนี้ค่อนข้างมาก แต่การศึกษาก็ไม่ได้เป็นรากฐานการพัฒนาสังคมจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากไม่ได้ทำหน้าที่สร้างองค์ความรู้ให้หลากหลายและยังไม่เข้มแข็งพอในบางสาขา (อำนาจ ปะติเส : รายงานการวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม) ขณะเดียวกันองค์กรเหล่านี้ต่างก็มุ่งเพียงเพื่อสร้างเสริมบทบาท ให้บุคลากรในองค์กรของรัฐและรัฐวิสาหกิจท้องถิ่นมีความเด่นชัดขึ้น อันส่งผลต่อองค์กรรัฐให้มีความน่าเชื่อถือต่อท้องถิ่นมากขึ้นโดย

เฉพาะการมุ่งเสริมสร้างบทบาทให้แก่บุคลากรองค์กรด้านการศึกษา 8 สถาบันหลัก องค์กรศิลปวัฒนธรรม 4 สถาบัน รวมถึงหน่วยงานและรัฐวิสาหกิจในจังหวัดให้มีความสำคัญ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของหน่วยงานรัฐนั่นเอง

รายงานวิจัย เรื่อง “โครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการทางสังคมจังหวัดมหาสารคาม” ของ อำนวย ปะติเส พบว่า ก่อน พ.ศ. 2537 องค์กรภาครัฐมีความเข้มแข็งที่สุด ขณะที่หน่วยงานเอกชนมีความอ่อนแอ จนอาจกล่าวได้ว่าอ่อนแอมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ แต่จะมีเพียงองค์กรพัฒนาเอกชนเท่านั้นที่ทำงานอย่างเป็นเครือข่ายแท้จริง ขณะที่วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับฐานอำนาจรัฐและนายทุนท้องถิ่น โดยกลุ่มเครือข่ายอำนาจเหล่านี้ใช้สื่อวิทยุเป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้หน่วยงานรัฐ และผลประโยชน์ของกลุ่มนายทุนท้องถิ่น โดยผ่านทางสถาบันสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ของรัฐ เช่น อ.ส.ม.ท. กรมประชาสัมพันธ์ กองทัพบก และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การรวมพลังเพื่อพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม” เมื่อวันที่ 13-14 มกราคม พ.ศ. 2538 ณ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ได้ปลุกเร้าความรู้สึกของชุมชนให้เข้ามาร่วมกำหนดแนวทางของจังหวัดโดยผ่านทางประชาคมด้านต่าง ๆ ที่กำเนิดขึ้น รวมถึงรายการวิทยุที่ได้เริ่มจัดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว คือ รายการ “เลาะสารคาม” พร้อม ๆ กับการดำเนินกิจกรรมด้านอื่น ๆ ของชุมชน

การเกิดขึ้นของประชาคมและความนิยมของรายการวิทยุเพื่อส่งเสริมประชาคมเหล่านี้ เป็นดัชนีสำคัญที่ชี้ให้เห็นการเริ่มรวมตัวของชาวจังหวัดมหาสารคามเพื่อพึ่งพาตนเอง และปกป้องสิทธิเสรีภาพทั้งระดับปัจเจกชนและชุมชนขนาดเล็ก ดังจะเห็นได้จากความนิยมของรายการ “เลาะสารคาม” “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” และ “พูดจาภาษาครู”

กลุ่มประชาคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในจังหวัดมหาสารคามได้กระตุ้นให้ผู้คนในสังคมตื่นตัวกับการมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและจิตสำนึกพึ่งพาตนเอง ทำให้รายการวิทยุท้องถิ่นมุ่งแสดงบทบาทการรับใช้สังคมท้องถิ่นโดยตรง อีกทั้งการนำยุทธวิธีการสื่อสารต่าง ๆ มาใช้ โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในรายการมากขึ้น เหล่านี้ล้วนทำให้วิทยุเกี่ยวพันกับความเข้มแข็งของประชาคมแทบทั้งสิ้น

ความตื่นตัวของชาวจังหวัดมหาสารคามต่อแนวคิดดังกล่าว ทำให้วิทยุท้องถิ่นต้องปรับบทบาทให้ตอบสนองต่อความคาดหวังของท้องถิ่น โดยเฉพาะการแสดงบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมประชาคม และการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองด้วยเศรษฐกิจระดับครัวเรือน บนฐานความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ความคาดหวังของชาวจังหวัดมหาสารคามจึงกลายเป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของวิทยุท้องถิ่น

วิทยุชุมชน : โดยชุมชน ของชุมชน เพื่อชุมชน

ขณะเดียวกัน กลุ่มองค์กรประชาชนในจังหวัดมหาสารคามได้ตื่นตัวต่อกระแสการปฏิรูปสื่อตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 และได้ส่งผลต่อการก่อตั้งจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชน 2 แห่ง คือ กลุ่มอัมชุสสารคาม บ้านหนองเจริญ ต.แวงนาง อ.เมือง จ.มหาสารคาม และกลุ่มเกษตรกรทำนาหนอง บ้านแบก ต.นาทอง อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม การเกิดขึ้นของจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนทั้ง 2 แห่ง ถือเป็นปรากฏการณ์ทางการสื่อสารมวลชนที่มวลชนผู้รับสารได้ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารในกระบวนการสื่อสารด้วยตนเอง

การสนับสนุนงบประมาณของสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Fund Office) ธนาคารออมสิน เมื่อ พ.ศ. 2544 มีเป้าหมายหลัก คือ การมุ่งเสริมสร้างกระบวนการสื่อสารเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก และใช้กระบวนการสื่อสารสำหรับแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ยุกระดับการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยสนับสนุนให้กลุ่ม องค์กรหรือเครือข่ายชุมชนที่มีกระบวนการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยมีผู้ปฏิบัติการด้านสื่อชุมชนที่มีจิตสาธารณะ ประชาคมท้องถิ่นเป็นผู้ร่วมสนับสนุนกระบวนการเพื่อให้วิทยุชุมชน เป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชนอย่างแท้จริงและเป็นรูปธรรม

ท่ามกลางความไม่ชัดเจนของกระบวนการสรรหาคณะกรรมการจัดสรรคลื่นความถี่ เครือข่ายชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนกระบวนการสื่อชุมชนได้รวมตัวกันเป็น “สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งประเทศไทย” ได้จัดตั้งสถานีวิทยุชุมชน 145 สถานีทั่วประเทศ โดยยึดมั่นตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40

ขณะที่รายการวิทยุของสถานีวิทยุท้องถิ่นเองก็กำลังพยายามปรับทั้งรูปแบบและเนื้อหาเพื่อส่งเสริมประชาคมมากขึ้น เครือข่ายชุมชนเองก็ไม่รู้จริงที่จะผลักดันให้เกิดวิทยุชุมชนเพื่อสนองตอบต่อแนวทางการปฏิรูปสื่อ ให้ประชาชนได้เป็นเจ้าของคลื่นความถี่ในสัดส่วนที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างเข้มข้น

ในเมื่อต่างก็มีเป้าหมายคือ การสร้างประชาคมให้เข้มแข็ง ผู้วิจัยจึงต้องการหาคำตอบว่าวิทยุท้องถิ่นในฐานะผู้มาก่อนได้นำเสนอเนื้อหา ที่นำไปสู่การส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามมากน้อยเพียงใด เช่นเดียวกับวิทยุชุมชน โดยชุมชนเอง ได้มีแนวทางการพัฒนารูปแบบ และเนื้อหาการนำเสนอรายการให้ตอบสนองต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและพึ่งพาตนเองมากน้อยเพียงใด

คำตอบที่ได้จากงานวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการสะท้อนบทบาทของวิทยุท้องถิ่นต่อการเสริมสร้างประชาคมจังหวัดมหาสารคาม และเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของวิทยุชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิทยุชุมชนให้เดินทางไปสู่เป้าหมายการปฏิรูปสื่อที่ต้องการให้วิทยุชุมชน เป็นวิทยุ “โดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน” ที่สมบูรณ์มากขึ้น และที่สำคัญจะเป็นการสะท้อนว่าวิทยุท้องถิ่นและวิทยุชุมชนในจังหวัดมหาสารคามว่าได้ถูกใช้เพื่อการส่งเสริมประชาคมอย่างไร

ปัญหานำการวิจัย

1. วิฑูท้งถึนแสดงบทบทตอการสร้งประชคมจ้งหวดมหาสารคามอย่งไรบ้าง
2. มีปัจจัยอะไรบ้างที่กำหนบทบทของรายการวิฑูท้งถึนในการสร้งประชคมจ้งหวดมหาสารคาม และปัจจัยเหล่านั้มากำหนดอะไร
3. ชาวจ้งหวดมหาสารคามคาคหว้งดอบทบทของรายการวิฑูท้งถึน ในการสร้งประชคมเป็นอย่งไร
4. รายการวิฑูท้งถึนในจ้งหวดมหาสารคามจะมีทิศทางและแนวโนมการปรับดวอย่งไร
5. วิฑูท้งถึนมีแนวทางการพัฒนาทั้งรูปแบบและเนื้อหาอย่งไร เพื่อบรรลูป้าหมายการปฏิรูปสื่อที่ตอการให้วิฑูท้งถึนเป็นวิฑู“โดยชุมชน ของชุมชน เพื่อชุมชน” อย่งแท้จริง และสามารถส่งเสริมประชคมได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อกลึกลายประวัติการก่อตัวและการใช้ประโยชน์จากวิฑูท้งถึนจ้งหวดมหาสารคาม
2. เพื่อกึษาบทบทรายการวิฑูเพื่อชุมชนของสถานีวิฑูท้งถึนตอการส่งเสริมประชคมจ้งหวดมหาสารคาม
3. เพื่อกึษาแนวทางการพัฒนากระบวนการผลิตรายการวิฑูท้งถึนให้ดอบสนองตอแนวคิดการปฏิรูปสื่อที่ตอการให้วิฑูท้งถึน เป็นวิฑูเพื่อประชคมไทย

สมมุติฐานงานวิจัย

1. บทบทของวิฑูท้งถึนในจ้งหวดมหาสารคาม มีผลตอการกระตุ้นให้คนมีส่วนร่วมคิดแก้ไขปัญหาร่วมกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน ผ่านรายการวิฑูท้งถึน และสร้งเครือขายประชคมของจ้งหวด เป็นสื่อที่ดอบสนองประโยชน์ต่อชุมชนในท้งถึนได้
2. ขณะทีวิฑูท้งถึน จะเป็นสื่อทางเลือกของชุมชน โดยชุมชนเข้ามาบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมทั้งในฐานะเป็นเจ้าของสื่อ ในฐานะผู้ส่งและผู้รับสารไปในตัว โดยมีแนวทางทีเหมาะสมทั้งบริหารจัดการสถานีซึ่งอยู่ในรูปของเครือขาย องค์กรชุมชน และผลิตรายการทีเน้นทั้งรูปแบบและเนื้อหาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสนองตอการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด

ขอบเขตการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม” มุ่งศึกษาความเป็นมาของสถานีวิทยุท้องถิ่นใน จ.มหาสารคาม 7 สถานีจาก 5 สังกัด คือ สถานีวิทยุกองทัพอากาศ จ.มหาสารคาม 2 สถานี (เอเอ็มและเอฟเอ็ม) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 2 สถานี(เอเอ็มและเอฟเอ็ม) สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)(มหาวิทยาลัยมหาสารคาม-ปัจจุบัน) สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน จ.มหาสารคาม และสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม

รวมทั้ง ศึกษารายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 3 รายการ เพื่อให้เห็นบทบาทของวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมในระดับ “รายการ” คือ

1. รายการ “เสียงจากชุมชนคนสารคาม” ออกอากาศเวลา 09.10 – 10.00 น.วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม เอฟเอ็ม 106.5 เมกะเฮิรท์
2. รายการ “ตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด” ออกอากาศเวลา 14.00-15.00 น. วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เอฟเอ็ม 102.25 เมกะเฮิรท์
3. รายการ “วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.” ออกอากาศเวลา 12.30 – 13.00 น. วันจันทร์ถึงวันเสาร์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม เอฟเอ็ม 100.5 เมกะเฮิรท์

โดยเน้นไปที่การศึกษาแง่มุมของรายการที่มีเนื้อหาสาระส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมว่า รายการดังกล่าวจะส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ประสบการณ์ของกลุ่มประชาชนเป้าหมาย และก่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยศึกษาตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2545 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2546

รวมทั้ง ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนของจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนของ 2 กลุ่มคือ กลุ่มอัครสารคาม และกลุ่มนาทอง เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนารูปแบบและเนื้อหาของรายการวิทยุชุมชนให้สนองตอบต่อชุมชนมากที่สุด ตามเจตนารมณ์มาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ที่ว่า “วิทยุชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน เพื่อชุมชน” โดยจะศึกษา ตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งคือ เดือนตุลาคม 2545 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2546

นิยามศัพท์

การใช้ประโยชน์	หมายถึง การที่กลุ่มต่างๆในจังหวัดมหาสารคามได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่น ทั้งในฐานะผู้รับสารและผู้ส่งสาร เพื่อบรรลุมัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มของประชาคมจังหวัดมหาสารคาม
----------------	---

วิทย์ท้องถิ่น

หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงของหน่วยงานรัฐหรือรัฐวิสาหกิจที่ตั้งอยู่ใน จ.มหาสารคามซึ่งออกอากาศด้วยระบบเอฟเอ็ม 5 สถานี คือ 1) สถานีวิทยุกระจายเสียงกองทัพอากาศ จ.มหาสารคาม 2) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม 3) สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 4) สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน จ.มหาสารคาม 5) สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคามและ เอฟเอ็ม 2 สถานี คือ สถานีวิทยุกองทัพอากาศ จ.มหาสารคาม และ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม

วิทย์เพื่อชุมชน

หมายถึง รายการวิทยุของสถานีวิทยุท้องถิ่นใน จ.มหาสารคาม ที่หน่วยงานรัฐยังเป็นเจ้าของ แต่ได้กำหนดให้บางรายการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ แต่เป็นรายการวิทยุที่หน่วยงานรัฐ หรือเอกชนเป็นเจ้าของรายการ 3 รายการ คือ 1) รายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม 2) รายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ 3) รายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชน จ.มหาสารคาม

วิทยุชุมชน

หมายถึง จุดปฏิบัติการเรียนรู้หรือสถานีวิทยุชุมชน ที่ก่อตั้งขึ้นตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เพื่อเปิดให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อประโยชน์ของชุมชนและเป็นสถานีวิทยุที่ไม่แสวงหาผลกำไร บริหารจัดการโดยชุมชนตามปรัชญาวิทยุเพื่อประชาธิปไตยที่ว่า “วิทยุชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน เพื่อชุมชน” ในที่นี้หมายถึงสถานีวิทยุชุมชนของกลุ่มอัครสารคาม ด.แวงนาง อ.เมืองมหาสารคาม และกลุ่มเกษตรกรทำนันทอง ด.นาทอง อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม

ประชาคม

หมายถึง สังคมที่ประชาชนในสังคมนั้นมีจิตสำนึกร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้วิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การศึกษา กฎหมาย เป็นต้นด้วยความพอใจและมีความสุขร่วมกันในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและรากเหง้าวัฒนธรรมการสื่อสารท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงเข้ากับการดำเนินการของวิทยุท้องถิ่น จ.มหาสารคาม
2. ทำให้ทราบถึงการแสดงบทบาทและแนวโน้มการปรับตัวของสื่อวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม
3. ทำให้เห็นแนวทางการพัฒนารูปแบบและเนื้อหาการผลิตรายการวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน และเสริมสร้างกระบวนการสื่อสารที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาอย่างแท้จริง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม”นี้ มุ่งศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนโดยเน้นไปที่บทบาทการส่งเสริมประชาคมเพื่อนำไปสู่การค้นหาคำตอบเกี่ยวกับบทบาทต่อการส่งเสริมประชาคมของวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่ชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อนิยามความหมาย เป้าหมายเชิงอุดมการณ์ของวิทยุชุมชนตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญมาตรา 40 รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสาร เพื่อนำไปสู่คำตอบเกี่ยวแนวทางการพัฒนากระบวนการสื่อสารของชุมชนให้สนองตอบต่อเป้าหมายของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน
2. การใช้สื่อและความพึงพอใจ
3. แนวคิดบทบาทของสื่อมวลชนต่อท้องถิ่น
4. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม
5. แนวคิด ประชาคม
6. แนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสาร
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดวิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ ได้กล่าวถึงวิทยุชุมชน ในหนังสือ “คู่มือวิทยุชุมชน” ว่า เป็น”สื่อเพื่อประชาธิปไตย” จึงต้องมีจิตวิญญาณแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนจึงเป็นวิทยุโดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน หมายความว่า เป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดยชุมชน มีชุมชนเป็นเจ้าของ และมีเนื้อหารายการที่ทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน

วิทยุชุมชนเกิดจากข้อจำกัดของวิทยุที่มีมาก่อน แต่เดิมนั้น มีระบบวิทยุอยู่ 2 ระบบในสังคม คือ วิทยุสาธารณะ ที่มีรัฐเป็นทั้งเจ้าของและผู้ปฏิบัติงาน วิทยุแบบนี้มักมีเป้าหมายที่จะทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะ และมุ่งที่จะส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ที่อาจรู้จักกันในนามของ “วิทยุแห่งชาติ”

อีกประเภทหนึ่งคือ วิทยุธุรกิจ ซึ่งเป็นวิทยุที่เอกชนอาจจะไปเช่าสถานี/เช่าเวลาจากภาครัฐ มาดำเนินธุรกิจเพื่อเป้าหมายของการแสวงหาผลกำไร และก็มุ่งส่งกระจายเสียงให้กว้างขวางเพื่อขยายตลาดเช่นเดียวกัน

แต่วิทยุสาธารณะไม่สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะท้องถิ่นของแต่ละชุมชนซึ่งมีแตกต่างหลากหลายกันไป เช่น เนื้อหารายการเกี่ยวกับปัญหาจราจรย่อมไม่มีประโยชน์สำหรับคนในจังหวัดเลย ส่วนวิทยุธุรกิจก็ไม่ได้มีเป้าหมายหลักอยู่ที่การตอบสนองความต้องการของชุมชนอยู่แล้ว

ดังนั้น วิทยุชุมชนจึงเกิดขึ้นมาเพื่อเติมเต็มช่องว่างที่วิทยุที่เคยมีมาไม่สามารถจะแสดงบทบาทได้ โดยวิทยุชุมชนหรือที่อาจมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วิทยุท้องถิ่น” ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. 2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ

ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่ คือ วิทยุสาธารณะ (Public radio) และวิทยุธุรกิจ (Commercial radio) ในหลายลักษณะ เช่น ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งทำให้แตกต่างจากวิทยุสาธารณะระดับชาติ และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (Non-commercial) ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากวิทยุธุรกิจ เงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิองค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังส่ง/พื้นที่ครอบคลุมและการไม่แสวงหากำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือ ยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการและการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค

สำหรับวิทยุกระจายเสียงของไทยเริ่มเปิดประวัติศาสตร์หน้าแรกเมื่อปี พ.ศ. 2470 โดยเริ่มต้นจากการเป็นวิทยุของรัฐที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า แต่ในระยะต่อมา ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิทยุส่วนกลาง คือพยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องรัศมีการส่งและการรับฟัง จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุในท้องถิ่นขึ้นในที่ต่าง ๆ แต่ก็ยังคงเป็นการถ่ายทอดรายการจากส่วนกลาง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง

อีกรูปแบบหนึ่งของ“วิทยุท้องถิ่น”ในระยะเริ่มแรกของไทย คือ“วิทยุประจำถิ่น” (วปถ) ของกรมการทหารสื่อสาร กองทัพบกและ “สถานีวิทยุปชส.” (เปลี่ยนเป็น สวท.ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาค หรือเฉพาะพื้นที่ไม่กี่จังหวัด แต่ทุกสถานีก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสารหรือจัดรายการ “เพื่อ”ประชาชนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นวิทยุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจาก

กระบวนการคัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยังไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มและการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชนโดยตรง

จากรูปแบบวิทยุของรัฐที่เรียกว่าเป็น “วิทยุสาธารณะ” ในระยะต่อมาก็ได้เกิดมีวิทยุของภาคธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการดำเนินงานทางวิทยุเพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก เช่น สถานีวิทยุขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นหลังปี พ.ศ. 2492 นั้น ส่วนใหญ่มีบริษัทธุรกิจด้านบันเทิงหรือโฆษณาเข้ามาดำเนินการกิจการตั้งแต่การลงทุนปลูกสร้างอาคาร จัดหาเครื่องส่งอุปกรณ์ บำรุงรักษาอุปกรณ์ ขยายเวลา หาโฆษณา และจัดทำรายการ หรือซื้อเวลาจากสถานีของรัฐแล้วมาขายเวลาต่อในลักษณะของโปรกเกอร์คนกลางตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้

พ.ศ. 2534 คนในกรุงเทพฯ ก็เริ่มได้รู้จักกับโฉมหน้าใหม่ของวิทยุอีกแบบหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงคลาว่า จะเป็น “วิทยุชุมชน” รูปแบบหนึ่ง คือ สถานีวิทยุ จส.100 และสถานีวิทยุ สวพ.91 (ปี พ.ศ. 2537) ทั้ง 2 สถานีนี้จะจัดรายการโดยมีประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนเป็นผู้รายงานสถานการณ์การจราจรให้ทราบ ซึ่งเท่ากับว่าประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมจัด ร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ ถือว่าได้เข้าถึงสื่อและมีส่วนร่วมในการจัดรายการด้วย

อย่างไรก็ดี กลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อนั้นก็เพียงคนกลุ่มหนึ่ง และในการคัดเลือกเนื้อหารายการและกลั่นกรองออกอากาศ ยังเป็นอำนาจของผู้จัดรายการ และพนักงานของบริษัท หรือเจ้าหน้าที่สถานี ส่วนเจ้าของสถานีนั้นก็ยังเป็นกองทัพบกและกรมตำรวจ มิใช่ชุมชน

วิทยุชุมชนในไทย

ช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชนในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง”

ช่วงทดลอง

พ.ศ. 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยระบบ เอฟ.เอ็ม. ที่จังหวัดจันทบุรี โดยนายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ที่กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ในขณะนั้น หลักการวิทยุชุมชนที่นำมาใช้คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (Democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (Participatory communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย (Accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) โดยมี

นายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี และคณะนิติคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา

เป้าหมายของการทดลองจัดวิทยุชุมชนผ่านรายการชื่อว่า “รายการสร้างสรรค์จันทบุรี” นั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ๆ 4 ข้อ คือ

1. จะเป็นไปได้ไหมที่จะมีวิทยุชุมชนในสังคมไทย
2. จะต้องมีการบริหารจัดการวิทยุชุมชนในแบบใด
3. จะต้องมีการผลิตเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนอย่างไร
4. ผู้ฟังจะสนใจรับฟังวิทยุชุมชนมากขึ้นหรือไม่ เพราะเหตุผลจุดจูงใจอันใด

หลังจากทำการทดลองส่งกระจายเสียงไปได้ 2 เดือน ผู้วิจัยก็ได้คำตอบ 4 ข้อ ดังนี้

1. มีความเป็นไปได้ที่จะจัดให้มีวิทยุชุมชนในประเทศไทย
2. การบริหารจัดการนั้นจะต้องดำเนินการในรูปของคณะกรรมการที่มีตัวแทนของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเป็นกรรมการ ใช้รูปแบบการทำงานร่วมกันด้วยการประชุมปรึกษาหารือและแบ่งความรับผิดชอบกัน
3. การผลิตเนื้อหาให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนนั้น จะต้องมีการสำรวจความต้องการของประชาชนก่อน และต้องมีการติดตามประเมินผลหลังจากทำรายการแล้ว
4. หากมีเนื้อหาที่ตอบสนองและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น จำนวนผู้ฟังวิทยุชุมชนจะเพิ่มมากขึ้น

ช่วงของจริง

พ.ศ. 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้าเช่นวิทยุ นั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรม ให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐ องค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่า คลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียวเช่นที่เคยเป็นมา แต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ส่งข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลายนี้ มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นี้ คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กล่าวคือเป็นของชาติ ไม่ใช่ของรัฐ หรือรัฐบาลอีกต่อไปแล้ว)

ข้อความในมาตราดังกล่าวเท่ากับเป็นการกรุยทางให้วิทยุชุมชนในความหมายที่แท้จริงมีโอกาสที่จะถือกำเนิดได้ในสังคมไทย และรัฐบาลในขณะนั้นได้ขานรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541

ในส่วนของกรมประชาสัมพันธ์ได้รับลูกต่อนโยบายของรัฐด้วยการริเริ่มโครงการนำร่อง 2 โครงการประสานกัน คือ โครงการนำร่องวิทยุชุมชนในจังหวัดทดลอง 19 จังหวัดและโครงการ อปม. (การอบรมอาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) โดยหวังให้อาสาสมัครดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในรูปแบบของวิทยุชุมชน

สำหรับโครงการทดลองวิทยุชุมชนใน 19 จังหวัดนั้น แต่ละจังหวัดต่างก็มีรูปแบบและวิธีดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น และได้มีบทเรียนอันหลากหลายจากการทดลองดังกล่าว เนื้อหาที่จะกล่าวถึงในตอนต่อไปนี้ จึงถอดมาจากประสบการณ์การทำวิทยุชุมชนในประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมาประมาณ 4 – 5 ปีนี้ (พ.ศ. 2541 – 2545)

จากประวัติศาสตร์ของระบบวิทยุกระจายเสียงของประเทศไทยที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่า วิทยุกระจายเสียงได้พัฒนามาจากขั้นตอนของการเป็น “สื่อของรัฐ/สื่อสาธารณะ/สื่อระดับชาติ” เข้ามาสู่การเป็น “สื่อธุรกิจ/สื่อเชิงพาณิชย์” และปัจจุบันก็เริ่มก้าวเข้าสู่พัฒนาการขั้นสุดท้ายคือการเป็น “สื่อชุมชน/สื่อท้องถิ่น”

ปรัชญาของวิทยุชุมชน

ปรัชญาของวิทยุชุมชนก็คือการเลียนแบบคำขวัญของหลักการประชาธิปไตยที่ว่า เป็นวิทยุ “โดย” “ของ” “เพื่อ” ชุมชนนั่นเอง โดยในที่นี้จะขอเน้นเรื่องลำดับชั้นของคำทั้งสามว่า จะต้องเริ่มต้นที่ “โดย” เสียก่อน กล่าวคือต้องให้ประชาชนเข้ามาดำเนินงานวิทยุชุมชน ต่อจากนั้นประชาชนจึงจะเกิดความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” และในท้ายที่สุดเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนก็จะเป็นไป “เพื่อ” ผลประโยชน์ของชุมชน วิทยุชุมชนจึงไม่ใช่วิทยุที่มีคนอื่นไปทำเพื่อชุมชน แต่เป็นวิทยุที่ชุมชนทำเองเพื่อตนเอง

องค์การยูเนสโกจึงได้วางหลัก 3 ประการของวิทยุชุมชนเอาไว้ดังนี้คือ

- (1) ต้องให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย (Accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
- (2) ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ (Participation)
- (3) ต้องเป็นวิทยุที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (Self-management) คือ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น

ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ ได้แบ่งลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนออกเป็น 6 ส่วน เพื่อประกอบการพิจารณา ดังนี้

1. เป้าหมายของวิทยุชุมชน คือ สนองความต้องการของคนทุกกลุ่มในชุมชน เป็นปากเสียงให้กับคนที่ไม่เคยมีปากเสียงในสังคม
2. เอกลักษณ์สำคัญของวิทยุชุมชน คือ ไม่แสวงหาผลกำไร และดำเนินการโดยคณะกรรมการของชุมชน
3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร คือ คนในชุมชนสามารถเป็นได้ทั้งในฐานะผู้ส่งสาร และ ผู้รับสาร โดยมีวิทยุชุมชนเป็นช่องทางการสื่อสาร
4. การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ในรูปคณะกรรมการ ทำหน้าที่บริหารคน บริหารงาน และบริหารเงิน - สิ่งของ
5. รูปแบบ และเนื้อหารายการ สนองต่อการพัฒนา การแก้ไขปัญหาของ ชุมชน ไม่มีสูตรสำเร็จ
6. การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงทั้งรูปแบบและเนื้อหาเพื่อให้วิทยุชุมชนไปสู่เป้าหมายวิทยุประชาธิปไตย

พ.ศ. 2522 กลุ่มสื่อสารชุมชน (COMMUNITY COMMUNICATION GROUP) ของอังกฤษได้ยกร่างกฎการกระจายเสียงชุมชนที่ควรจะเป็น ขึ้นมา 10 ข้อดังนี้

1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น และ/หรือความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. รูปแบบของรายการไม่แสวงหากำไร
3. มีการบริหารและนโยบายรายการที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนจากกลุ่มสนใจต่างๆในชุมชนร่วมกับพนักงานการกระจายเสียง ซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งทำให้เกิดการสื่อสาร 2 ทางสำหรับความคิดเห็นขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จากสปอตโฆษณาที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัดและเงินกองทุนทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่น
6. ยอมรับให้พนักงานที่กระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพมีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาตให้ใช้อาสาสมัครในที่ที่เหมาะสม
7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงานสำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติ หรือชนกลุ่มน้อยในสังคม

8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรมการผลิตและการส่งเผยแพร่ข่าวสาร
9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น
10. มีนโยบายรายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยมและทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ

ขณะที่จุมพล รอดคำดี (2542) ได้สรุปแนวคิดและลักษณะของวิทยุชุมชนไว้และได้เสนอเป็นหลักการไว้ ดังนี้

1. เกิดจากความต้องการของชุมชนโดยยึดหลักว่าคนส่วนใหญ่แสดงความคิด ความต้องการร่วมกัน
2. วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับจากกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม
3. วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมของคนในชุมชน
4. วิทยุชุมชน ต้องยึดถือแนวทางการเสนอรายการ และข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้แนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ในท้องถิ่นเป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ
5. วิทยุชุมชนต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการและสามารถเข้าไปบริหารจัดการ หรือเป็นผู้ปฏิบัติในสถานีได้ UNESCO ได้เน้นว่า “PARTICIPATORY RADIO MEANS A RADIO STATION THAT SELF-MANAGED BY THOSE PARTICIPATING IN IT” นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสื่อวิทยุ ให้เป็นไปตามแนวคิดและความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักกระบวนการทางประชาธิปไตย
6. วิทยุชุมชน เป็นสถานีวิทยุที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น (มีลักษณะเป็น NARROWCASTING ไม่ใช่ BROADCASTING) กำลังส่ง 1 กิโลวัตต์
7. วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic Media) ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

ส่วนลักษณะของวิทยุชุมชนได้พิจารณาเป็นระดับของการเป็นวิทยุชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับรายการ จำแนกได้ 3 แบบ คือ

- 1.1 เป็นการจัดรายการเพื่อประชาชน รายการเป็นของสถานีหรือผู้จัดรายการ โดยที่ประชาชนหรือผู้ฟังจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอกข่าวสาร จากนั้น ผู้จัดรายการ

การจะเป็นคนเลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง ประชาชนหรือผู้ฟังไม่มีสิทธิเลือกเนื้อหาหรือวิธีการนำเสนอ ตลอดจนเป็นเจ้าของรายการได้

1.2 แนวคิดการจัดรายการ โดยเนื้อหาเป็นการรายงานโดยตรงจากประชาชน เช่น รายการของ จส.100 สวพ.91 รายการร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น ผู้ฟังจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอ (รายงานการจราจร, แจ้งของหาย เหตุการณ์ เหตุร้ายด้วยตนเอง) ตามที่สถานีกำหนดกรอบการรายงาน แต่ประชาชนยังไม่สามารถเป็นเจ้าของรายการ สถานีหรือผู้จัดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการ หรือผู้ฟังจะเป็นผู้เสนอเนื้อหาหรือเล่าเหตุการณ์ด้วยตนเองเท่านั้น

1.3 แนวคิดการจัดรายการในช่วงเวลาของสถานี ซึ่งสถานียินยอมให้จัด เนื้อหาและวิธีการนำเสนอจะมาจากความคิดเห็นจากตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาในรูปของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” จะเป็นผู้ตัดสินและให้ความเห็นชอบว่าจะจัดรายการอย่างไร กรรมการชุดนี้จะเป็นผู้กำหนดนโยบาย กำหนดเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ ในขณะที่เดียวกัน จะสะท้อนความต้องการของผู้ฟังให้ทราบ ส่วนผู้จัดรายการ ซึ่งเป็นนักจัดรายการมืออาชีพหรือเจ้าหน้าที่ของสถานีนั้น ๆ ก็จะได้รับมติหรือความเห็นของคณะกรรมการไปปฏิบัติ ในกรณีนี้จะสังเกตได้ว่า ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของรายการ และบริหารรายการ โดยสามารถกำหนดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอรายการตามแนวทางของตนเองได้ มิใช่สถานีหรือผู้จัดรายการเป็นผู้กำหนดแต่ประการใด สถานีจะทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเฉพาะทางด้านระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกในด้านการออกอากาศ และผลิตรายการตามวัตถุประสงค์ของ “คณะกรรมการวิทยุชุมชน” เท่านั้น

2. ระดับสถานี จำแนกได้เป็น 2 แบบ ดังนี้

2.1 ในระดับนี้อาจจะอาศัยอาสาสมัครเข้ามาเป็นผู้ปฏิบัติในหน้าที่ต่าง ๆ ในสถานีบริหารรายการทั้งหมด โดยกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ จะกำหนดเนื้อหาในชุมชน การจัดรายการจะทำด้วยตนเองทั้งสิ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีคอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือ แต่สถานียังเป็นหน่วยงานของรัฐ งบประมาณจากรัฐและการบริจาค ประชาชนไม่ใช่เจ้าของ

2.2 เป็นสถานีที่มีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในแนวคิดนี้ ประชาชนในชุมชนสามารถรวมตัวกันยื่นขอคลื่นความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของตนเอง แล้วตั้งตัวแทนเข้าไปบริหารสถานีในรูปคณะกรรมการวิทยุชุมชน คณะ

กรรมการจะทำหน้าที่กำหนดนโยบายการบริหารสถานี แต่งตั้งผู้จัดการสถานี และว่าจ้างผู้ผลิตรายการมืออาชีพ และนักข่าวมืออาชีพ ตลอดจนว่าจ้างพนักงานธุรการและอาสาสมัครหรือสมาชิกในชุมชนที่สามารถทำงาน การเงินการบัญชีเข้ามาทำงานให้สถานี ตั้งแต่ผู้จัดการลงไปจนถึงพนักงานระดับล่างจะอยู่ภายใต้ นโยบายของคณะกรรมการ การจัดรายการจะเป็นไปในแนวทางที่คณะกรรมการกำหนดหรือให้นโยบายไว้

3. ระดับเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่

3.1 ในระดับนี้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งสถานีและขออนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่จากรัฐ เช่นเดียวกับระดับที่ 2.2 แต่การดำเนินงานของสถานี ตั้งแต่ระดับกรรมการวิทยุชุมชนไปจนกระทั่งเจ้าหน้าที่ทุกคน ทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครทั้งสิ้น อาสาสมัครเหล่านี้จะได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญในด้านการบริหารสถานี การจัดรายการ การสื่อข่าว เขียนข่าว และหน้าที่อื่น ๆ ที่จำเป็น ซึ่งชุมชนว่าจ้างให้มาอบรมหรือสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เชี่ยวชาญจากภาคเอกชนภาครัฐ อาจจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือก็เป็นได้

การใช้กรอบแนวคิด วิทยุท้องถิ่น วิทยุเพื่อชุมชน และวิทยุชุมชน ในงานวิจัย ก็เพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทของวิทยุท้องถิ่น รายการวิทยุท้องถิ่น จ.มหาสารคาม รวมทั้งวิเคราะห์แนวทางการพัฒนารูปแบบ เนื้อหาของรายการ รวมทั้งการบริหารจัดการสถานีวิทยุชุมชนใน จ.มหาสารคาม ว่า มีแนวทางการพัฒนาไปสู่เป้าหมายตามหลักปรัชญาหรือแนวคิดของวิทยุชุมชนหรือไม่ อย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นทิศทางของวิทยุชุมชนว่าได้เป็นวิทยุเพื่อประชาธิปไตยตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ที่ต้องการจัดสรรคลื่นความถี่ให้เป็นทรัพยากรของชาติและนำมาสร้างสรรค์สาธารณประโยชน์ได้หรือไม่ อย่างไร

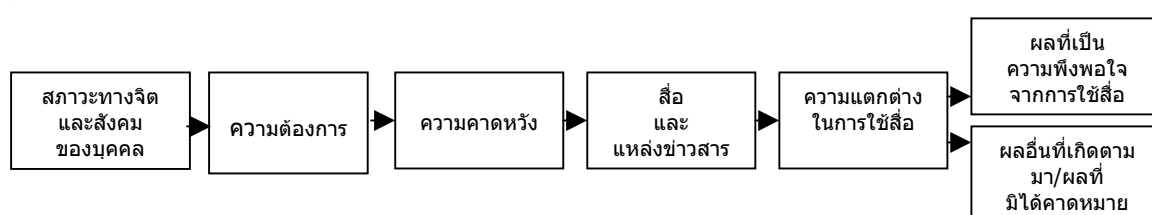
2. การใช้สื่อและความพึงพอใจ (Uses and Gratifications)

Elihu Katz และคณะ (1974) ได้สร้างแบบแผนของการศึกษาการใช้สื่อและความพึงพอใจของผู้รับสื่อได้ ดังนี้ “การศึกษาการใช้สื่อและการรับความพึงพอใจ คือ การศึกษาเกี่ยวกับ (1) สภาวะของสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การคาดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและที่มาของสาร การคาดคะเนนี้นำไปสู่ (5) ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่น ๆ ของแต่ละบุคคล ยังผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่น ๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน (Katz et al., 1974 อ้างถึงใน ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2542 : 61)

กาญจนา แก้วเทพ (2541 : 306-309) อธิบายแนวคิดหลักของการวิเคราะห์การใช้และความพึงพอใจของผู้รับสารที่มีต่อสื่อไว้ ดังนี้ คือ โดยส่วนใหญ่การเปิดรับสารของผู้รับสารนั้น ผู้รับสารมีความ

ต้องการที่จะแสวงหาข่าวสารเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในทางใดทางหนึ่ง เช่น เพื่ออาชีพการงาน เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกซื้อ เพื่อควบคุมสถานการณ์ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการลงมือกระทำ เมื่อมีความตั้งใจที่แน่อนดังกล่าว การเข้าไปใช้สื่อจึงเป็นการกระทำที่มีเป้าหมายที่แน่อน (Gold-Oriented Activity) ในท่ามกลางของผู้แสวงหาข่าวสาร สื่อมวลชนมิได้เป็นทางเลือกเดียวของบุคคล หากเป็นเพียงตัวเลือกหนึ่งท่ามกลางตัวเลือกอื่น ๆ และสื่อมวลชนคงต้องพบว่า แหล่งข่าวสารอื่น เป็นคู่แข่งโดยปริยาย สำหรับทิศทางที่บุคคลจะเลือกแสวงหาและใช้สื่อประเภทใดนั้น จะเกิดจากความต้องการของบุคคลนั้นเป็นปฐมเหตุ จากนั้นความต้องการดังกล่าวจะถูกแปลงมาเป็นแรงจูงใจผลักดันให้บุคคลนั้นเคลื่อนไหวเข้าหาการใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

หลักการข้างต้นสามารถเขียนเป็นกระบวนการแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียดได้เป็นแบบจำลอง ดังนี้



แผนภาพที่ 1 แบบจำลองการใช้และความพึงพอใจ ของ Katz และคณะ (1974)

Katz (1973) ได้สร้างเครื่องมือวัดลักษณะการใช้สื่อที่ประยุกต์จากแบบจำลองข้างต้น โดยใช้ 3 ตัวแปรหลัก ในแต่ละตัวแปรหลักมีลักษณะแยกย่อยออกไป และสามารถผสมเป็นสูตรเพื่อจัดเป็นแบบแผนการใช้สื่อของบุคคล ดังนี้

1. Mode คือ ลักษณะของความต้องการ ประกอบด้วย

- 1.1 ต้องการเพิ่มมากขึ้น (จากที่มีอยู่แล้ว)
- 1.2 ต้องการให้น้อยลง (จากที่มีอยู่แล้ว)
- 1.3 ต้องการให้ได้มา (ยังไม่มีเลย)

2. Connection คือ จุดประสงค์ของการใช้สื่อ ประกอบด้วย

- 2.1 รับรู้ข่าวสารความรู้
- 2.2 เพื่อประสบการณ์ทางอารมณ์ (ความตื่นเต้น ความสนุกสนาน)
- 2.3 เพื่อความมั่นใจ เพื่อความเชื่อถือ ความมั่นคงของสถานภาพ
- 2.4 เพื่อสร้างหรือธำรงความสัมพันธ์

3. Referent คือ บุคคลหรือสิ่งภายนอกที่มนุษย์โยงการติดต่อไปถึงระดับต่าง ๆ โดยเริ่มจากระดับใกล้จนห่างออกไปเรื่อย ๆ ดังนี้

- 3.1 ตนเอง
- 3.2 ครอบครัว
- 3.3 เพื่อนฝูง
- 3.4 ประเพณีนิยม
- 3.5 โลกกว้าง
- 3.6 สิ่งอื่นที่อยู่เหนือระดับการรับรู้ทางกายภาพ เช่น อำนาจเหนือธรรมชาติ

การใช้แนวคิด การใช้และความพึงพอใจจากการใช้สื่อในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อวิเคราะห์ว่า ตัวแทนกลุ่มประชาคมจังหวัดมหาสารคามมีการใช้และมีความพึงพอใจต่อการใช้วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามอย่างไร โดยเฉพาะการใช้เพื่อส่งเสริมประชาคมนั้น ได้เกิดผลลัพธ์อย่างไรบ้าง

3. แนวคิดบทบาทของสื่อมวลชนต่อท้องถิ่น

พิศิษฐ์ ขวาลาวัช (2541) กล่าวถึงบทบาทของสื่อมวลชนที่พึงต้องมีต่อท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. บทบาททางการศึกษา

เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาการศึกษาได้ละเลยเรื่องของชาวบ้านและท้องถิ่น การศึกษาถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลาง ขณะที่รัฐไทยไม่เคยมองท้องถิ่นหรือหมู่บ้านในฐานะที่เป็นแหล่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและศักดิ์ศรีเสมอเท่าเทียมกับรัฐหรือเมือง นอกจากนี้การศึกษาที่ลอกเลียนมาจากต่างประเทศยังแปลกแยกจากชุมชนในชนบทไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่แท้จริง มีลักษณะการรวมศูนย์โดยยึดรูปแบบสากล คือ มีลักษณะเดียวกันทั้งประเทศ ไม่สอดคล้องกับลักษณะท้องถิ่น ที่มีความหลากหลายทางด้านการศึกษา อีกทั้งชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในระบบการศึกษา การขาดการถ่ายทอดความรู้ระหว่างคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนกับคนรุ่นหนุ่มสาว

การใช้การศึกษาในเมืองเป็นมาตรฐานในขณะที่ความเป็นจริงของชุมชนชนบทมีความแตกต่างกัน ทำให้การศึกษามีคุณภาพเหมือนกันทั่วประเทศอันเป็นจุดอ่อนด้อยของการศึกษา เนื่องจากเนื้อหาความรู้ที่นำมาใส่ในชุมชนโดยผ่านหลักสูตรการจัดการศึกษาดังกล่าว ไม่มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละชุมชน โรงเรียนจะทำหน้าที่หลักเฉพาะในการสอนหนังสือแต่ไม่ได้สอนให้เด็กในชุมชนศึกษาจุดดีจุดด้อยของชุมชนเอง อันนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชน

บทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่น จึงต้องส่งเสริมการศึกษาของชุมชน ในการที่จะทำให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในศักยภาพที่แท้จริงของชุมชน รู้ถึงจุดด้อยและจุดเด่นของชุมชน เพื่อนำความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนมาพัฒนาตนเอง รวมถึงการให้ความรู้กับชุมชนให้รู้เท่า

ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกอันจะทำให้ชุมชนชนบทไม่ตกเข้าสู่วงจรอุบาทว์ของการเติบโตระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมที่มุ่งให้ชนบทจับจ่ายใช้สอยอย่างไร้ขีดจำกัดมากกว่าการผลิต

สื่อมวลชนจึงต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็นเสมือนภูมิคุ้มกันของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดจากการปะทะและรุกรานจากวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ จากภายนอก ซึ่งให้เหินถึงความรู้สมัยใหม่บางอย่างที่จะกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมเข้ามาทำลายชุมชน มุ่งส่งเสริมในการสร้างการศึกษาทางเลือกให้แก่ชุมชนโดยมีลักษณะที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

บทบาททางการศึกษาของสื่อมวลชนท้องถิ่นจึงต้องเน้นไปที่กิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดเสวนา อภิปราย พุดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมทำกิจกรรม อันจะนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมและ การสร้างประชาสังคม อีกทั้งสื่อมวลชนท้องถิ่นยังจะต้องส่งเสริมวัฒนธรรมการศึกษา การอ่าน การเขียนและการอภิปรายเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหา ในท้องถิ่นนั้น ๆ การสร้างองค์ความรู้และกระบวนการเพื่อการดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

2. บทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมประชาสังคม

บทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นในการสนับสนุนการสร้างความเท่าเทียมของประชาชนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองรูปแบบใหม่ (New Social movement) โดยการกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นแสวงหาพื้นที่ทางการเมืองที่เริ่มปฏิเสธอำนาจการปกครองที่รวมศูนย์การตัดสินใจโดยรัฐ โดยให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง อันนำไปสู่การเปิดฉากการเมืองแบบปฏิเสธการเมืองในระบบตัวแทนซึ่งมักมาจากนายทุนและกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น จึงเป็นหน้าที่สำคัญของสื่อมวลชนท้องถิ่นในการให้ ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ให้ประชาชนในชนบทตระหนักถึงการเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย ได้แก่ การเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นตัวกลางประสานในการให้ข้อมูล ความรู้ ความเข้าใจในโครงการที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนอย่างรอบด้าน การตรวจสอบนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองในระดับชาติ ในการบริหารงาน การสะท้อนเสียงหรือความคิดเห็นของประชาชนต่อหน่วยงานต่าง ๆ การสร้างห้องเรียนประชาธิปไตยทางตรงแก่ประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ การเผยแพร่สื่อที่มีลักษณะสอดคล้องกับชุมชน ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนพุดคุย วัฒนธรรมการวิพากษ์วิจารณ์ การอ่าน การเขียน การศึกษาทางเลือกของชุมชนใน รูปแบบที่เหมาะสม ส่งเสริมการรวมกลุ่ม เพื่อแสดงออกถึงความคิดเห็นของตนเองอย่างสันติ และมีข้อมูลอย่างรอบด้านในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการเสนอข่าวและการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างรอบด้าน และเป็นกระบอกเสียงของประชาชน

บทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นจึงเกี่ยวพันกับลักษณะของท้องถิ่นคือสื่อมวลชนที่ทำหน้าที่ในการรายงานข่าวในชุมชนต้องเข้าใจในเอกลักษณ์ของชุมชน ตนเองไม่ใช่เป็นการจำลององค์กรและการดำเนินงานของสื่อมวลชนในส่วนกลางออกมาเพื่อทำงานในระดับท้องถิ่น แต่สื่อมวลชนท้องถิ่นต้องเรียนรู้ความต้องการของชุมชน และสะท้อนปัญหาชุมชนอย่างแท้จริง ในที่สุดสื่อมวลชนต้องส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการพึ่งพาตนเองทั้งเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

3. บทบาทในการมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองท้องถิ่น

สื่อมวลชนท้องถิ่น ต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น อีกทั้งเป็นหน่วยงานในการตรวจสอบหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มธุรกิจทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน รวมถึงการให้ความรู้เรื่องการเมืองการปกครองในท้องถิ่นอันจะทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ

4. บทบาททางเศรษฐกิจ

สื่อมวลชนท้องถิ่นควรคำนึงถึงบทบาท ในการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น ประชาชนท้องถิ่นมีฐานรากที่เหมาะสมในแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญและรู้เท่าทันการพัฒนาของระบบทุนนิยมเสรีที่เข้ามาเอารัดเอาเปรียบชุมชน

5. บทบาทด้านการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

สื่อมวลชนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ในด้านการให้ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชน ด้านการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนของประชาชนในแง่มุมของการละเมิดสิทธิเด็ก ความไม่เท่าเทียมกันของผู้หญิงในสังคม อีกทั้งการส่งเสริมความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การทำลายคติด้านเชื้อชาติ ศาสนา อันจะนำไปสู่การเกลียดชัง และการแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรง ซึ่งถือเป็นภาพสะท้อนในรูปธรรมของการละเมิดสิทธิมนุษยชน

6. บทบาทในการสร้างระบบการบริการชุมชน

บทบาทในการส่งเสริมด้านสวัสดิการสังคม และบริการสาธารณะของรัฐบาลที่พึงมีต่อชุมชน เช่น สิทธิในการได้รับบริการรักษาพยาบาล สิทธิในการได้รับบริการทางการศึกษา ซึ่งสื่อมวลชนต้องคำนึงว่าในชุมชนชนบท ยังขาดแคลนบริการเหล่านี้จากรัฐ เนื่องจากรูปแบบการพัฒนาที่กระจุกตัวอยู่บริเวณศูนย์กลางคือเมืองหลวงเป็นสำคัญ การให้บริการที่สำคัญจึงยังเป็นสิ่งที่ขาดแคลนในชุมชน

7. บทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมารัฐบาลกลางและหน่วยงานราชการมองการพัฒนาชุมชนชนบท โดยเน้นความทันสมัย (Modernization) ให้ชนบทกลายเป็นเมืองอุตสาหกรรม โครงการพัฒนาต่าง ๆ ไม่เคยนำความคิดเห็นของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจพัฒนาสังคมท้องถิ่นเลย เช่น การสร้างเขื่อน การพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การส่งเสริมการผลิตเพื่อการส่งออก เป็นต้น ซึ่งโครงการเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นโครงการที่มักมีปัญหาติดตามมาภายหลังเสมอ

สื่อมวลชนท้องถิ่นจึงต้องปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm) ต่อการพัฒนาชุมชนให้หันมาเน้นการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือของชุมชนในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง รวมถึงการปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน การประเมินข้อมูลผลกระทบผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นอย่างรอบด้าน เป็นกระบวนการที่สำคัญของชุมชน ที่จะใช้ในการตัดสินใจเพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชน อีกทั้งเป็นการสะท้อนเสียงของชุมชนต่อทิศทางในการพัฒนา

8. บทบาทในการสร้างทางเลือกให้แก่ชุมชน

สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการสร้างสรรค์ข้อมูลข่าวสาร และเป็นกลไกในสังคมท้องถิ่น เพื่อผลักดันให้ชุมชนแสวงหาทางเลือก เป็นอิสระจากการถูกครอบงำจากการพัฒนาโดยส่วนกลาง อันจะนำไปสู่การลดช่องว่างทางข่าวสารข้อมูลระหว่างสังคมเมืองกับชนบท อีกทั้งยังทำให้สังคมชนบท ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของนายทุนสื่อและบริษัทข้ามชาติที่เข้ามาครอบงำประโยชน์ภายในประเทศ

9. บทบาทในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น

สื่อมวลชนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการส่งเสริมสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดการใช้และสงวนทรัพยากรธรรมชาติ เพราะที่ผ่านมา บทบาทของชุมชนในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเริ่มอ่อนแอลง การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อประโยชน์ส่วนตน โดยอ้างเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม เสียงของชุมชนถูกสื่อมวลชนส่วนกลางละเลยเสมอมา ชุมชนท้องถิ่นกลายเป็นผู้ถูกกระทำจากการพัฒนา และไม่มีสื่อในการเรียกร้องสิทธิของตนเอง

10. บทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของท้องถิ่น

สื่อมวลชนท้องถิ่นมีบทบาทในการรักษาความเป็นท้องถิ่น โดยการส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่ด้วยการถ่ายทอดเรื่องราวและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนจากรุ่นสู่อีกรุ่น เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นหนึ่งเดียวและธำรงไว้ซึ่งลักษณะของแต่ละชุมชน

11. บทบาทในการคุ้มครองสิทธิผู้บริโภค

บทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่นที่จะต้องคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคในด้าน ข่าวสาร และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ต่อชุมชน

จากที่กล่าวในข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า สื่อมวลชนท้องถิ่นมีบทบาทที่ให้ความสำคัญต่อชุมชน ในฐานะเป็นแหล่งสารสนเทศของชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัว เพื่อรื้อฟื้นและสร้างความรู้เฉพาะชุมชนอันจะเป็นพลังสำคัญในการต่อรองทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง กับชุมชนภายนอก

นอกจากนี้ พลังของข่าวสารที่มาจากสื่อมวลชนท้องถิ่น ยังได้ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการก่อตัวของประชาสังคม เพื่อต่อรองกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่หลั่งไหลจากสังคมตะวันตกอย่างรุนแรง ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ที่มองว่าการสื่อสารที่จะนำไปสู่การพัฒนาได้ในปัจจุบันนั้นต้องเป็นการสื่อสารที่มีลักษณะร่วมกัน ทั้งจากด้านผู้ส่งสารและผู้รับสารตามแบบจำลอง Ritualistic Model ที่เป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน ของคนในสังคมโดยไม่ยึดติดกับรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบเก่าที่มีทิศทางการสื่อสารจากบนลงล่างตามแบบ Top-down Approach ภายใต้สภาวะสังคมแบบสังคมน

กระบวนการข่าวสาร (Communication Flow) จึงมีทั้ง จากบนลงล่าง (Top-down) จากล่างขึ้นบน (Bottom – Up) และแบบแนวนอน (Horizontal) ซึ่งท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่ การใช้สื่อเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Media) อย่างแท้จริง ที่เป็นการนำสื่อไปใช้เพื่อการสื่อสารของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน

ทิศทางของวิทยุท้องถิ่นจึงเปลี่ยนไปตามกระบวนการของข่าวสารในวิถีทางดังกล่าว โดยเฉพาะในแง่ของ บทบาทของวิทยุท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จาก แนวทางการปฏิรูปสื่อเพื่อประชาชน ที่กำหนดแนวทางของบทบาทและพันธกิจของสื่อไว้หลัก ๆ 2 ประการ คือ

1. สื่อมีหน้าที่รับฟังและตอบสนองความต้องการของชุมชน

ร่วมรับรู้และร่วมแสดงความต้องการ ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย การส่งเสริมสิทธิชุมชน การสร้างความเข้มแข็งชุมชน การให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพประชาชน การให้โอกาสแก่บุคคลด้อยโอกาส ในการใช้สื่อหรือกลุ่มพิเศษ เช่น เด็ก คนพิการ กลุ่มชุมชนแออัด กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ ขยายแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจทางเลือก สาธารณสุขทางเลือก สิ่งแวดล้อมทางเลือก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2. สื่อต้องมีวิสัยทัศน์ (Vision)

เพื่อสร้างพลังประชาสังคม สร้างปัญญา/ภูมิปัญญาไทย การสื่อสารระหว่างมนุษย์ให้มากขึ้น เป็นพลังทวีคูณเพื่อสร้างชุมชนกาวดิน (Localization) สร้างความเข้มแข็งให้ภาคประชาชน เป็นเครื่องมือทางการเมืองภาคประชาชน เชื่อมความเข้าใจระหว่างประชาชนกับประชาชน (การลดช่องว่าง) และทำให้ประชาชนมีการพึ่งพากันมากขึ้น

การศึกษาค้นคว้าได้นำเอา **ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)** ในส่วนของบทบาทหน้าที่เพื่อมาอธิบายถึงการก่อตัวของประชาคมจังหวัดมหาสารคามที่ได้รับอิทธิพลจากวิทยุท้องถิ่น ซึ่งตามแนวความคิดของ Merton (1968) การศึกษาวิจัยด้านสื่อมวลชนนั้น ไม่ควรตัดสินว่า ดีหรือเลว แต่ควรศึกษา “การทำหน้าที่” และ “การไม่ทำหน้าที่” หรือ “หน้าที่ที่เป็นอันตรายมากกว่า” โดยย้ำถึงความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะระหว่าง ผลที่เกิดขึ้นกับจุดมุ่งหมายที่หวังจะให้เกิดขึ้น เพราะสองเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน ในการพิจารณาผลของการทำหน้าที่ว่า ได้ผลหรือล้มเหลว จะดูเฉพาะผลที่กระทบต่อการดำรงอยู่หรือ การเปลี่ยนแปลงประชาสังคม และไม่ตัดสินด้วยอคติส่วนตัวแต่จะพิจารณาว่าการปฏิบัตินั้นสร้างความมั่นคง และมีผลต่อการดำรงอยู่ของสังคมหรือไม่ MERTON ได้ให้คำจำกัดความว่า “หน้าที่” หมายถึง บรรดาผลต่อเนื่องที่สามารถสังเกตได้จากระบบ ซึ่งหน้าที่สำคัญของระบบแบ่งออกเป็น 4 หน้าที่ได้แก่

1. หน้าที่ที่เปิดเผย (Manifest Function) หมายถึง หน้าที่ที่ผู้กระทำมีความตั้งใจและเป็นหน้าที่ที่สังเกตเห็นได้ เป็นผลต่อเนื่องที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ เช่น หน้าที่ในการให้ข่าวสารของสื่อมวลชน ให้สังคมได้รับการเตือนภัยธรรมชาติ สงคราม

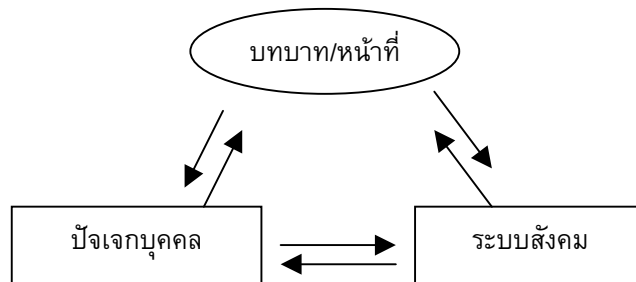
2. หน้าที่ที่แฝงเร้น (Latent Function) หมายถึง หน้าที่ที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจและสังเกตเห็นได้ยาก ซึ่งอาจจะอยู่ในทุกกาลของการสื่อสาร แต่มิได้ปรากฏออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนเหมือนอย่างหน้าที่ประจักษ์

3. หน้าที่ที่ล้มเหลวหรือหน้าที่ที่เป็นอันตราย (Dysfunctional) คือ บทบาทหน้าที่ในเชิงลบ หรือไม่เป็นไปตามความประสงค์ ซึ่งอาจเกิดขึ้นต่อบุคคล องค์กร หรือสังคม ก็ได้ เช่น การให้ข่าวสารโดยเจตนาหรือไม่ก็ตาม อาจจะเป็นการให้ข่าวสารที่ผิด ทำให้บุคคลเข้าใจผิด และสังคมตกอยู่ในความโกลาหล เช่น กรณีการแสดงละครวิทยุ เรื่อง War of the World ในสหรัฐอเมริกาที่ทำให้คนฟังเข้าใจผิดว่าเกิดสงครามขึ้นจริง ๆ

4. หน้าที่ทดแทน (Alternative Function) หมายถึง ผลต่อเนื่องที่จะมาแทนหน้าที่ที่เจาะจง หรือหน้าที่ที่พึงประสงค์ ดังเช่น การนำเสนอภาพของสังคมที่ดีกว่าโดยมี จุดประสงค์ให้เป็นเครื่องกระตุ้นคนในสังคมให้เกิดความกระตือรือร้นกลับทำให้ผู้คนเกิดความคับข้องใจ

และนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงก็ไม่ได้เกิดขึ้นทุกวัน เนื่องจากสื่อได้ทำหน้าที่ทดแทนด้วยการให้ความบันเทิง ช่วยลดความเครียด และผ่อนคลายความกังวล

Parson เสนอวิธีการนำทฤษฎีหน้าที่นิยมมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์สื่อมวลชนโดยอธิบายไว้ว่า การกระทำทางสังคมจะมีลักษณะเป็นการต่อเนื่อง (Continuing Social action) ระบบสังคมก็คือระบบของกิจกรรมของปัจเจกบุคคล และการกระทำของปัจเจกบุคคลนั้นก็จะเป็นไปตาม “บทบาทและระบบความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทต่าง ๆ” (Role and Constellation of roles) ดังแผนภาพที่ 2.1



แผนภาพที่ 2 บทบาทและระบบความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทต่าง ๆ

การวิจัยเรื่องการใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อสร้างประชาคมจังหวัดมหาสารคามจึงเป็นการศึกษาถึงการปฏิบัติหน้าที่ในบทบาทของวิทยุท้องถิ่นที่มีต่อการก่อตัวและขยายเครือข่ายของประชาคม จังหวัดมหาสารคามในโครงการต่างๆว่าสื่อได้ปฏิบัติหน้าที่เหล่านั้นหรือไม่อย่างไร และการปฏิบัติหน้าที่เหล่านั้นสื่อมีโอกาที่จะกำหนดยุทธวิธีการสื่อสารมากน้อยเพียงไร

4. แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication)

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 52-61) ได้กล่าวถึงการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชนเป้าหมายของการสื่อสารว่า น่าจะมีเป้าหมายดังนี้

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่น การนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง
2. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมและเพื่อให้เห็นคุณค่าของความคิดและความเชื่อของชาวบ้าน
3. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาร่วมฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นว่า พวกเขาจะสามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้หากพวกเขามีโอกาส

4. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง
5. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน
6. ผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนเสียของชุมชนหรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบ ให้กับทั้งชุมชนหรือชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
7. เนื่องจากเนื้อหาของการสื่อสารชุมชนนั้นจะเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตชุมชนเอง ดังนั้น สื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชน ให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่เน้นแต่ความบันเทิงและการหลีกหนีปัญหา (Escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชน

การมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร

ปัจจัยที่จะมีส่วนกำหนดความมากน้อยของการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับองค์ประกอบของการสื่อสารมีดังนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด เช่น ในระดับเข้าร่วมร่วมแสดง ระดับเป็นผู้รับสารที่คอยป้อนปฏิกิริยาย้อนกลับ (Feedback) ระดับวางนโยบาย เป็นต้น
2. ลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง หรือการสื่อสารที่เอื้ออำนวยให้สามารถโต้ตอบกันอยู่ตลอดเวลามากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมก็มากขึ้นเท่านั้น
3. ใครคือผู้ส่งสาร ในชุมชนเอง โอกาสที่คนส่วนใหญ่จะเข้ามาเป็นผู้ส่งสารมีมากน้อยและทั่วถึงหรือไม่เมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างนักสื่อสารมวลชนอาชีพ เจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน สัดส่วนของการที่จะได้เป็นผู้ส่งสารเป็นอย่างไรบ้าง
4. ประเภทของเนื้อหาสาร เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือไม่ ตัวอย่างเช่น ปัจจุบันนี้ แม้ในโทรทัศน์จะมีรายการประเภทวิเคราะห์ข่าวและสถานการณ์ปัจจุบัน แต่ทว่า เนื้อหาทั้งหมดยังเป็น “วาระแห่งชาติ” เป็นส่วนใหญ่ โอกาสที่ประเด็นท้องถิ่นจะมาเป็นเนื้อหาในสื่อมวลชนยังมีอยู่น้อย นอกจากนั้น วิธีการนำเสนอเนื้อหา หากมี

ลักษณะการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (Dialogue) แสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย (Collaboration) และก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (Group Decision-Making) ก็จะทำให้การมีส่วนร่วมมีโอกาสมากขึ้น

5. ประเภทของช่องทาง / สื่อ โดยหลักการทั่วไปแล้วสื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจจะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่อมวลชน สื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคย เช่น สื่อประเพณี ก็จะเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ง่ายกว่าสื่อสมัยใหม่ที่แปลกหน้า อย่างไรก็ตาม นี่ก็มิได้หมายความว่า การปิดโอกาสโดยสิ้นเชิงสำหรับสื่อสมัยใหม่หรือสื่อที่มีขนาดใหญ่เช่นสื่อมวลชน เพียงแต่มีข้อพึงตระหนักถึงความยากง่ายในการเข้ามีส่วนร่วมของสื่อประเภทต่าง ๆ และการค้นคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและช่องทางแบบใหม่ที่จะเอื้ออำนวยความสะดวกในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน
6. ผู้รับสารและผู้มีปฏิกริยาป้อนกลับ (Feedback) สำหรับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้น จะมีความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารที่แตกต่างไปจากการสื่อสารเพื่อการพัฒนากระแสหลักโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ กระบวนทัศน์ใหม่นี้จะเชื่อว่า ผู้รับสารมิใช่ผู้ที่ว่างเปล่าและไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับเนื้อหาสาระที่จะสื่อไป หากแต่ความรู้ที่ผู้รับสารมีนั้น อาจจะเป็นความรู้คนละชุดที่แตกต่างจากที่ผู้ส่งคาดคิดเอาไว้ไม่ว่าชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมกับการสื่อสารระดับใดก็ตาม การจัดช่องทางสำหรับปฏิกริยาป้อนกลับก็เป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้ของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งได้ 3 ระดับ โดยเรียงจากลำดับที่สุ่ดไปจนถึงมากที่สุด ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร / ผู้ใช้สาร (Audience / Receiver / User)
2. การมีส่วนร่วมในฐานะของผู้ส่งสาร / ผู้ผลิต / ผู้ร่วมผลิต / ผู้ร่วมแสดง (Sender / Producer / Co-producer)
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy Maker / Planner)

การมีส่วนร่วมในแต่ละระดับจะเรี่ยนร้องประเภทของกิจกรรมและเงื่อนไขต่าง ๆ แตกต่างกันในรายละเอียดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร / ผู้ใช้สาร

เป็นขั้นตอนการมีส่วนร่วมในระดับล่างที่สุ่ดที่ผู้รับสารยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปสำหรับฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วมก็คือ

- 1.1 ต้องมีการขยายแนวคิดของผู้รับสารให้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้ (Right to know / Right to be inform) ของตน และนอกจากนั้นสิทธินี้ยังขยายไปถึงสิทธิที่จะบอกเล่าข้อมูลข่าวสาร (Right to inform) ของตนต่อสาธารณชนด้วย
- 1.2 จะต้องสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งช่วงขาเข้า (Input) และช่วงขาออก (Output) เช่น ในช่วงนำเข้าข้อมูลจะต้องมีการสำรวจว่ามีช่องทางข่าวสารอะไรบ้างสำหรับชุมชน โอกาสในการเข้าถึงเป็นอย่างไรบ้าง เนื้อหาของข่าวสารนั้นเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือไม่ และมีรูปแบบการนำเสนอในลักษณะอย่างไรบ้าง ในช่วงของการส่งข้อมูลออกจากชุมชนก็เช่นกัน
- 1.3 ปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารก็คือ ช่องทางข่าวสาร (Channel) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางช่วงเวลาที่สำคัญของชุมชน เช่น เมื่อกรณีมีประชุมคณะรัฐมนตรีหรือการทำประชาพิจารณ์ในต่างจังหวัด และมีการถ่ายทอดรายการดังกล่าวผ่านสื่อมวลชนจะต้องมีการสำรวจว่า มีช่องทางใดบ้างที่ประชาชนในบริเวณดังกล่าวจะได้รับ – ส่งข่าวสารอย่างทั่วถึง ในกรณีเช่นนี้ มาตรการการเพิ่มช่องทางการสื่อสาร(Addition of Channel) เป็นสิ่งจำเป็น

2. การมีส่วนร่วม ในฐานะผู้ส่ง / ผู้ผลิต / ผู้ร่วมผลิต / ผู้ร่วมแสดง

เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ ๆ เพิ่มเติมหรือต้องมีการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปโครงสร้างเก่า ๆ ที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิต หรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกเป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ

- 2.1 ขั้นตอนการผลิต (Pre –Production stage) ได้แก่ ขั้นตอนการเตรียมการก่อนการผลิตสื่อ กิจกรรมในขั้นตอนนี้จะประกอบด้วย การเลือกประเด็น หัวข้อ แง่มุมที่จะนำเสนอ การรวบรวมข้อเท็จจริงที่จะเป็นวัตถุดิบ การเขียนบทแบบต่าง ๆ การคัดเลือกนักแสดงและตัวแสดง
- 2.2 ขั้นการผลิตสื่อ (Production stage) ได้แก่ขั้นตอนของการลงมือผลิต เช่น การเข้าห้องจัดรายการวิทยุ การลงมือถ่ายทำวิดีโอโทรทัศน์/ภาพยนตร์ เป็นต้น
- 2.3 ขั้นหลังการผลิต (Post production stage) ได้แก่ขั้นตอนหลังการถ่ายทำแล้วต้องมีการตัดต่อ การอัดเสียงประกอบ การเพิ่มเติมด้านเทคนิคต่าง ๆ เป็นต้น

3. การเข้าร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายนั้น ถือว่า เป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วม และสังเกตได้ว่า ยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมากเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้

ก็จะเล็กลง กล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ แต่เมื่อขึ้นมาถึงชั้นการผลิตก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้ายคือระดับการวางแผนและนโยบายนี้ ก็คงมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมนี้

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายการใช้สื่อของชุมชนนั้น หมายถึง การวางแผนและนโยบายดำเนินการใช้สื่อที่รวมเอาชุมชนเข้ามาอยู่ในโครงสร้างการสื่อสารของชุมชน กล่าวในระดับกว้าง อาจหมายถึงการวางแผนและกำหนดนโยบายของการสื่อสารทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน ส่วนในระดับแคบลงมา อาจหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน

การใช้แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวิทยุท้องถิ่น จ.มหาสารคาม รวมทั้งวิเคราะห์กระบวนการผลิตรายการวิทยุเพื่อชุมชนในสถานีวิทยุท้องถิ่น พร้อมทั้งวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารของชุมชนผ่านวิทยุชุมชนใน จ.มหาสารคาม

5. แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม (Civil Society)

อันโตนิโอ กรัมชิ ปัญญาชนนิโอมาร์กซิสต์ ชาวอิตาลีเลียน มองว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมแบบถอนรากถอนโคนลำพังกรรมมาชีพอย่างเดียวทำไม่สำเร็จ ต้องอาศัยแนวร่วม ได้แก่ ปัญญาชน และชนชั้นกลาง แต่มีหลักว่า ในแนวร่วมที่เรียกว่า ประชาสังคม (CIVIL SOCIETY) คือ อยู่นอกภาครัฐนั้น ต้องให้กรรมมาชีพเป็นหลัก เพราะกรรมมาชีพเป็นคนเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน หลังจากเอาชนะในภาคประชาสังคม คือ ให้คนในสังคมยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแนวทางที่กรรมมาชีพเป็นหลัก แล้วก็ขยับไปสู่การต่อสู้ในปริมนทลของรัฐ หรือ ปริมนทลทางการเมืองต่อไป

ประชาสังคมในความหมายของกรัมชิมีเป้าหมายชัดเจนว่า เพื่อความเป็นธรรมในสังคมแบบถอนรากถอนโคน

ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายว่า ประชาสังคม หมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐภาคเอกชน ภาคประชาชนด้วย ถือว่าทั้งหมด เป็น Civil society

ดร. ขาดิชาญ ณ เชียงใหม่ อธิบายว่าประชาสังคม หมายถึง กลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐ เป็นกลุ่มที่รวมตัวขึ้นมาโดยไม่หวังกำไร หรือหวังกำไรก็ตาม

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ระบุว่า ประชาสังคม หมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน

ขณะที่นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ กล่าวว่า ประชาสังคม หมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤติการณ์หรือสภาพปัญหาสังคมที่สลัดข้อขัดแย้งต่อการแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

จากความหมายตามความคิดเห็นข้างต้นนั้นสามารถสรุปได้ว่าประชาสังคม หมายถึง สังคมที่ประชาชนในสังคมนั้นมีจิตสำนึกร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้วิกฤตการณ์อันไม่พึงปรารถนาทั้งสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองด้วยความพอใจและมีความสุข จึงสรุปให้เห็นถึงลักษณะหรือองค์ประกอบอันสำคัญของประชาสังคม ได้ดังนี้

1. กลุ่มคน เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของประชาสังคมนั้น
2. ความสัมพันธ์ของประชาสังคมนั้นจะต้องเป็นความสัมพันธ์แบบแนวมรวม
3. การมีส่วนร่วม
4. การสื่อสาร เป็นส่วนหนึ่งในการผูกโยงคนในสังคมเข้าด้วยกัน
5. การจัดการที่ดี เพื่อให้การดำเนินงานของสังคมบรรลุเป้าหมาย
6. ความมีประสิทธิภาพในหลายด้าน เช่น การผลิตสินค้าและการบริการ
7. ห่วงโซ่ของสังคม ประชาสังคมเป็นสังคมที่มีความรักความเมตตา ความเอื้อ อาทรต่อกัน มีการเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน
8. ความสุข

ขณะที่กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย อธิบายว่า “ประชาคม” เป็นคำที่วงการนักพัฒนาเริ่มพูดถึงกันมาจนนับตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ทั้งนี้ ประชาคมไม่ใช่สิ่งใหม่ในสังคม แต่ได้รับความสนใจมากขึ้น เนื่องจากสังคมได้เริ่มตระหนักถึงคุณค่าของประชาคมที่มีต่อการสร้างสรรค์พัฒนาบ้านเมือง และได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคำว่าประชาคม ดังนี้

1. ประชาคมไม่ใช่องค์กรหรือกลุ่ม
2. ประชาคมเป็นปรากฏการณ์ที่คนมาพบปะกัน ไม่จำกัดขอบเขตของพื้นที่ว่าจะต้องเป็นคนในตำบลนี้เท่านั้น ตำบลอื่นไม่เกี่ยว ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นระดับอำเภอ ตำบล หรือ จังหวัด ไม่มีการจำแนกชนชั้น ในประชาคมไม่มีคนรวยไม่มีคนจน
3. แต่ในประชาคม คนที่มาพบปะกันต่างมีความรู้สึกและความเชื่อเหมือนกันว่า ตนมีสิทธิที่จะร่วมในปรากฏการณ์ดังกล่าว และเคารพในสิทธิของคนอื่นที่จะเข้าร่วมพบปะกันเช่นกัน
4. การมาพบปะพูดคุยกันอาจทำให้เกิดมีกิจกรรมร่วมกันโดยที่ประเด็นพูดคุยและทำกิจกรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ อธิบาย “ประชาสังคม”ว่า หมายถึง กลุ่มองค์กรที่เชื่อมระหว่างรัฐกับปัจเจกชนที่มีลักษณะไม่ให้รัฐครอบงำงาน แม้จะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐ หรือทำงานร่วมกับรัฐได้ แต่ไม่เน้นความขัดแย้ง แต่เน้นการประสานความร่วมมือ ในขณะเดียวกันต้องไม่เป็นปัจเจกชนสุดขั้ว ดังนั้น การเคลื่อนไหวของประชาสังคมต้องไม่เน้นการทำงานผ่านรัฐ เพื่อจำกัดขอบเขตอำนาจรัฐ ลดภาระหน้าที่ของรัฐ ทำให้รัฐเล็กลง กระฉับกระเฉงมากขึ้นในการทำหน้าที่สำคัญ ๆ ของรัฐ

การนำแนวคิดเกี่ยวกับประชาคมมาใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นกรอบอธิบายภาพรวมของประชาคมจังหวัดมหาสารคามว่า มีลักษณะร่วมกับประชาคมในความหมายทั่วไปเพียงใด และเพื่อให้มองเป้าหมายของประชาคมให้ชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญอันเป็นเป้าหมายว่า ในความเป็นจริงแล้ว สื่อวิทยุท้องถิ่นได้ถูกใช้เพื่อส่งเสริมประชาคมในจังหวัดมหาสารคามมากน้อยเพียง และอย่างไร

6. แนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสาร

ถึงแม้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสารจะเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างล้าสมัยในการวิจัยทางด้านนิเทศศาสตร์ แต่ก็ทำให้การวิจัยเรื่อง การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม มีความสมบูรณ์ขึ้น เนื่องจากการรอบแนวคิดเกี่ยวกับยุทธวิธีการสื่อสาร จะทำให้มีมุมมองที่กว้างกว่าการที่จะศึกษาสื่อเพียงแค่ว่า การปฏิบัติหน้าที่ โดยทั่วไป เนื่องจากบางครั้งสื่อวิทยุท้องถิ่นอาจจะปฏิบัติหน้าที่อย่างครบถ้วนแต่ก็อาจไม่ประสบความสำเร็จได้จริงทั้งหมด หากขาดซึ่งการวางแผนในยุทธวิธีการสื่อสาร เพื่อเข้าถึงชุมชน

เช่นเดียวกับสถานีวิทยุชุมชนเองก็ต้องการแนวทางในการพัฒนาศักยภาพในการนำเสนอทั้งรูปแบบและเนื้อหาการผลิตรายการให้สนองต่อความต้องการของชุมชนมากที่สุด และแนวคิดดังกล่าวจะเข้ามาหนุนเสริมหรือเป็นกุญแจไขไปสู่การค้นหาทิศทาง หรือ แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนให้ไปสู่เป้าหมาย

เสถียร เขยประทับ กล่าวถึงยุทธวิธีการสื่อสารไว้ว่า “คือการตัดสินใจที่จะสื่อสาร อะไร ไปยังใคร เมื่อไหร่ เพื่ออะไร และอย่างไร” เป็นกระบวนการที่มีการวางแผน ใช้เหตุผลอย่างพินิจพิเคราะห์ไม่ได้กระทำโดยฉับพลันหรือสัญชาตญาณ ซึ่งเป็นยุทธวิธีในการนำการสื่อสารไปใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนา หากกระทำได้ตรงตามเป้าหมายการสื่อสารโดยเฉพาะการสื่อสารที่ผ่านสื่อมวลชนก็จะมีประสิทธิภาพเข้าถึงผู้รับสารได้สูงสุด

การวิจัยนี้จึงนำแนวคิดยุทธวิธีการสื่อสารมาใช้ศึกษาวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามในฐานะผู้ส่งสารว่าได้มีการวางแผนในการทำรายการหรือไม่อย่างไร ดังต่อไปนี้

1. มีการวางแผนกำหนดเนื้อหาเพื่อให้เกิดการตื่นตัวและมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงหรือไม่
2. ผู้จัดรู้จักผู้รับสารว่าเป็นใครหรือไม่
3. กำหนดเป้าหมายในการสื่อสารเพื่ออะไรมีความชัดเจนแค่ไหน
4. มีวิธีการเข้าถึงหรือกระตุ้นผู้รับสารอย่างไร สร้างแรงจูงใจหรือไม่
5. วางแผนกำหนดช่วงเวลาในการส่งสารได้เหมาะสมกับผู้รับสารหรือไม่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อำนาจ ปะติเส และคณะ (2541) ศึกษา “พัฒนาการกระบวนการประชาสัมพันธ์จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า กระบวนการประชาสัมพันธ์ที่มีอยู่ในจังหวัดมหาสารคามก่อนปี 2538 ยังมีไม่มากนัก ใหญ่มุ่งเน้นด้านสังคมสงเคราะห์ มีเพียงกลุ่มสิ่งแวดล้อมซึ่งมีกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และมีวัตถุประสงค์เพื่อสาธารณชน ทั้งนี้เพราะมีการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก แต่ไม่มีการเชื่อมโยงการทำงานเครือข่ายระดับกว้าง เพราะขาดการขยายแนวคิดและไม่มีศักยภาพเพียงพอที่จะเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายได้ เจื่อนไขและองค์กรประกอบการก่อตั้งประชาคม พบว่าเป็นเจื่อนไขด้านผลประโยชน์และวัฒนธรรม ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งคือผู้นำ ด้านอุปสรรคที่ขัดขวางกระบวนการประชาสัมพันธ์ ข้าราชการยังเข้าใจเรื่องนี้น้อยและผู้ร่วมกิจกรรมยังไม่มั่นใจถึงความต่อเนื่องของกิจกรรมและการนำความคิดไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมมีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานที่ดูแลเรื่องประชาสัมพันธ์ควรประชาสัมพันธ์เรื่องประชาสัมพันธ์ในระดับประเทศให้เป็นกระแสหลักของประเทศ สื่อในส่วนกลางจะช่วยให้การทำงานในระดับจังหวัด อำเภอและตำบลได้ง่ายขึ้น

ส่วนโครงการวิจัย “แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์” โดย วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และคณะ (2545) ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับวิทยุชุมชน (รายการวิทยุเพื่อชุมชน) ว่า วิทยุชุมชนเป็นเวทีประชาคม : วิทยุชุมชนเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เพราะการมีวิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความคิด ทศนะวิจารณ์ต่าง ๆ ระหว่างชุมชน ย่อมเป็นการจุดประกายความคิดและกระตุ้นให้ชุมชนสนใจสิ่งรอบด้านในสังคมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการแสดงออก โดยเฉพาะการแสดงออกทางความคิดเห็น ทำให้คนในสังคมพัฒนาและชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่อง “บทบาทวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ” ของนาฏยา เสวกแก้ว (2541) ที่พบว่า บทบาทของวิทยุท้องถิ่นในฐานะสื่อมวลชน สามารถแบ่งได้ 2 ระดับคือ บทบาทหน้าที่ในระดับพื้นฐาน เป็นบทบาทที่ใช้ทรัพยากรในการดำเนินการไม่มาก และปัจจุบันสื่อมวลชนมีการกระทำอยู่พอสมควร ได้แก่ บทบาทในการให้ข่าวสาร การให้ความรู้ การสร้างจิตสำนึก และการให้แนวทางปฏิบัติ การให้ความร่วมมือ ส่วนบทบาทที่สูงขึ้นเป็นบทบาทที่ต้องใช้ทรัพยากรในการดำเนินการมากกว่าบทบาทพื้นฐาน ซึ่งเป็นบทบาทที่สื่อมวลชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยุกระจายเสียงยังไม่ค่อยกระทำ ได้แก่ การเฝ้าระวัง การให้สถานภาพ การเสนอแนวคิดในการแก้ปัญหา การเป็นแกนนำในการปฏิบัติและการเป็นเวทีให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นย้อนกลับ

รายงานการวิจัยเรื่อง “เครือข่ายและการมีส่วนร่วมในการจัดรายการวิทยุชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มอัมชุสสารคาม” โดย พวงชมพู ไชยอาลา (2546) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงเครือข่ายและการจัดการจุดสาธิตวิทยุชุมชนของกลุ่มอัมชุสสารคาม ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าร่วม

กิจกรรมของจุดสาธิตวิทยุชุมชน รวมทั้งปัญหาในการจัดการจุดสาธิตวิทยุชุมชน และผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของกลุ่มประกอบด้วย คณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มย่อยของกิจกรรมในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งเป็นการง่ายต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของวิทยุชุมชน โดยผู้จัดรายการเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความเชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีตำแหน่งเป็นกรรมการดำเนินงานของวิทยุชุมชนอยู่แล้ว ขณะที่ผู้ฟังรายการสามารถเปลี่ยนสถานะเป็นนักจัดรายการได้หากมีความสนใจที่จะจัดรายการ

ขณะเดียวกัน เครือข่ายมีความเกี่ยวข้องกับองค์กรประเภทสถานีวิทยุเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ ระดมสมองแก้ปัญหากิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ ส่วนการมีส่วนร่วมในการจัดวิทยุชุมชนแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ สมาชิกที่เป็นคณะกรรมการของกลุ่ม ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์และสมาชิกซึ่งเป็นคนในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่รัศมีคลื่นวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในบางส่วน

ส่วนการดำเนินงานวิทยุชุมชนประกอบด้วย การเตรียมความเข้าใจกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยผู้นำกลุ่มเป็นผู้คิดค้นและรับหน้าที่เผยแพร่สร้างความเข้าใจให้สมาชิกในกลุ่มของตน ส่วนการผลิตเนื้อหาของสถานีวิทยุแบ่งเป็น 2 มิติ คือ มิติที่เน้นผู้จัดเป็นหลักและมิติที่เน้นผู้ฟังเป็นหลัก และปัญหาที่พบในการจัดวิทยุชุมชนคือ การบริหารจัดการที่ผู้นำในสายตาสมาชิกยังไม่ชัดเจน ปัญหาความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของสถานี การแก้ไขปัญหาไม่ตรงประเด็นของผู้นำ และเครื่องส่งกระจายเสียงชำรุดบ่อยครั้ง

การวิจัยเพื่อสรุปบทเรียน : กระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชนจังหวัดปัตตานี ของชาลีสา มากแผ่นทอง (สิงหาคม 2546) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับกระบวนการเตรียมกลุ่มวิทยุชุมชนจังหวัดปัตตานี และกลยุทธ์การสร้างความเป็นวิทยุชุมชนให้แก่กลุ่มประชาชนที่เกี่ยวข้องพบว่า การสร้างกลุ่มเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการเรียนรู้สื่อวิทยุชุมชนและขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ภาคประชาชนมีความพร้อมในการเป็นเจ้าของคลื่นและสถานีวิทยุ และพบว่า กระบวนการสร้างกลุ่มมี 3 ระยะ คือ ระยะการสร้างกลุ่ม ระยะการเตรียมความพร้อมและระยะการขยายเครือข่ายซึ่งทุกระยะต้องอาศัยกิจกรรมระดับประคองไม่ให้กลุ่มล้มหายไป ระยะที่ยากที่สุดคือ การขยายเครือข่ายเพราะประชาชนมีปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ สำหรับการสร้างกลยุทธ์ในการสร้างความเป็นวิทยุชุมชนให้เกิดแก่ประชาชนนั้น กิจกรรมต่าง ๆ จะต้องเน้นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารสองทางที่ประชาชนสามารถแลกเปลี่ยนหรือแสดงความคิดเห็นได้

งานวิจัยข้างต้น ทำให้เห็นภาพเชื่อมโยงระหว่างประชาคมกับวิทยุท้องถิ่น และวิทยุชุมชนว่า ทั้งวิทยุท้องถิ่นและวิทยุชุมชนในจังหวัดมหาสารคามจะมีบทบาทหรือถูกใช้เพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามได้อย่างไร โดยไม่ลืมที่จะศึกษาพัฒนาการและจังหวะก้าวของวิทยุท้องถิ่นและวิทยุชุมชนเพื่อให้เห็นจังหวะก้าวของสื่อวิทยุท้องถิ่นก่อนที่จะมีบทบาทต่อประชาคมในเวลาต่อมา

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม” ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการวิเคราะห์ข้อมูล (Content Analysis) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Depth interview) บุคคลที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานีวิทยุท้องถิ่น เพื่อให้เห็นพัฒนาการหรือคลี่คลายประวัติศาสตร์ของวิทยุท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่น และบทบาทของวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบด้วยนายสถานีวิทยุท้องถิ่น นักจัดรายการวิทยุและทีมงาน รวมทั้งนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ที่สนใจและติดตามความเคลื่อนไหวของวิทยุท้องถิ่น และประชาคมจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Documentary) เกี่ยวกับโครงสร้างผังรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

นอกจากนี้ ยังใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาระบบการผลิตรายการวิทยุชุมชน เพื่อให้ตอบสนองต่อแนวทางการปฏิรูปสื่อของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ให้วิทยุชุมชนเป็นวิทยุเพื่อประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การวิจัยครั้งนี้ จะใช้ทั้งการสัมภาษณ์บุคคล การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร และการฝึกอบรม โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. กรอบแนวคิดและตัวแปรการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือการเก็บข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอผลการวิจัย

ทั้งนี้ ขั้นตอนการวิจัยดังกล่าวจะแตกต่างกันไปตามแนวทางการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และเครื่องมือเก็บข้อมูล

กลุ่มประชากรที่จะศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 ประเภทบุคคล ซึ่งการวิจัยครั้งนี้แบ่งกลุ่มประชากรออกเป็น 3 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการวิทยุเพื่อชุมชน ของสถานีวิทยุท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม โดยการเลือกตัวแทน (Quota Sampling) ได้แก่ หัวหน้าสถานี นักจัดรายการวิทยุเพื่อชุมชน จากสถานีวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย สถานี

วิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสถานีวิทยุทหารอากาศ รวมทั้ง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดรายการวิทยุ นักจัดรายการวิทยุทั้งในอดีตและปัจจุบัน ดังนี้

- 1) จินดา งามสุทธิ อดีตนายสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)
- 2) สังคม ภูมิพันธุ์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อดีตนักจัดรายการนครินทร์ช่อง
- 3) ชาญศักดิ์ เรือรักษ์ ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม
- 4) ชุน เทียมทินกฤต นายสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 5) อุณากัณฑ์ ทองโรจน์ อนุกรรมการวิทยุชุมชน จ.มหาสารคาม นักจัดรายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม
- 6) ณตวรรษ อินทะวงษ์ อดีตนักจัดรายการวิทยุพูดจาภาษาครู เลขานุการสมาพันธ์วิทยุชุมชนคนอีสาน
- 7) ภาวดี กำแหงศรี เจ้าหน้าที่ควบคุมรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม
- 8) ชินศักดิ์ สุวรรณอัจริยะ อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 9) จร พันธิรัฐ นายสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ จ.มหาสารคาม
- 10) บุญถิ่น คิดไร่ อาจารย์คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, นักจัดรายการวิทยุอิสระ และอดีตรองหัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)
- 11) สุพจน์ สุบรรณจุ้ย หัวหน้าศูนย์วิทยุภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รักษาการหัวหน้าสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม
- 12) วีรชัย บุญมาธรรม คณะอนุกรรมการวิทยุชุมชน จ.มหาสารคาม นักจัดรายการเสียงจากชุมชนคนมหาสารคาม
- 13) บุญสม ยอดมาลี คณะอนุกรรมการวิทยุชุมชน จ.มหาสารคาม นักจัดรายการเสียงจากชุมชนคนมหาสารคาม

การสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มที่ 1 จะเป็นการคลี่คลายประวัติศาสตร์วิทยุท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทของรายการวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคม จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้รับสาร ผู้สนใจสื่อ ซึ่งเป็นบุคคลที่ติดตามความเคลื่อนไหวของสังคมจากวิทยุท้องถิ่นและประชาคมจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ นักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นักจัดรายการวิทยุอิสระ รวมทั้งผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชน

บุคคลกลุ่มที่ 2 จะเป็นผู้ให้ภาพกว้าง เพื่อคลี่คลายประวัติศาสตร์วิทยุท้องถิ่น และค้นหาคำตอบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่น รวมทั้ง วิเคราะห์บทบาทของรายการวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคม จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มที่ 3 กลุ่ม องค์กร เครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของสถานีวิทยุชุมชน ซึ่งได้แก่ กลุ่มอุ้มชูสารคาม ตำบลแวงน่าง อำเภอเมืองมหาสารคาม และ กลุ่มเกษตรกรทำนาหนอง ตำบลนาทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งบุคคลกลุ่มที่ 3 จะเป็นผู้ให้คำตอบเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนากระบวนการผลิตรายการวิทยุชุมชนให้เป็นวิทยุเพื่อประชาธิปไตย อันจะเป็นการสนองตอบเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ที่ต้องการให้คลื่นความถี่ซึ่งเป็นสมบัติของชาติเป็นสาธารณประโยชน์ และเป็นช่องทางการสื่อสารของคนที่ได้รับเสียงในสังคม ขณะเดียวกัน กลุ่มนี้จะเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อฝึกอบรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนและแสดงบทบาทของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารผ่านวิทยุชุมชนทั้ง 2 สถานี

1.1 ประเภทเอกสาร โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ เอกสารเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์สถานีของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มที่ 2 ผังรายการสถานีวิทยุท้องถิ่น 3 สถานี ได้แก่

1. ผังรายการเดือนมีนาคม 2546 ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม
2. ผังรายการเดือนกุมภาพันธ์ 2546 ของสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม
3. ผังรายการเดือน มกราคม 2546 ของสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

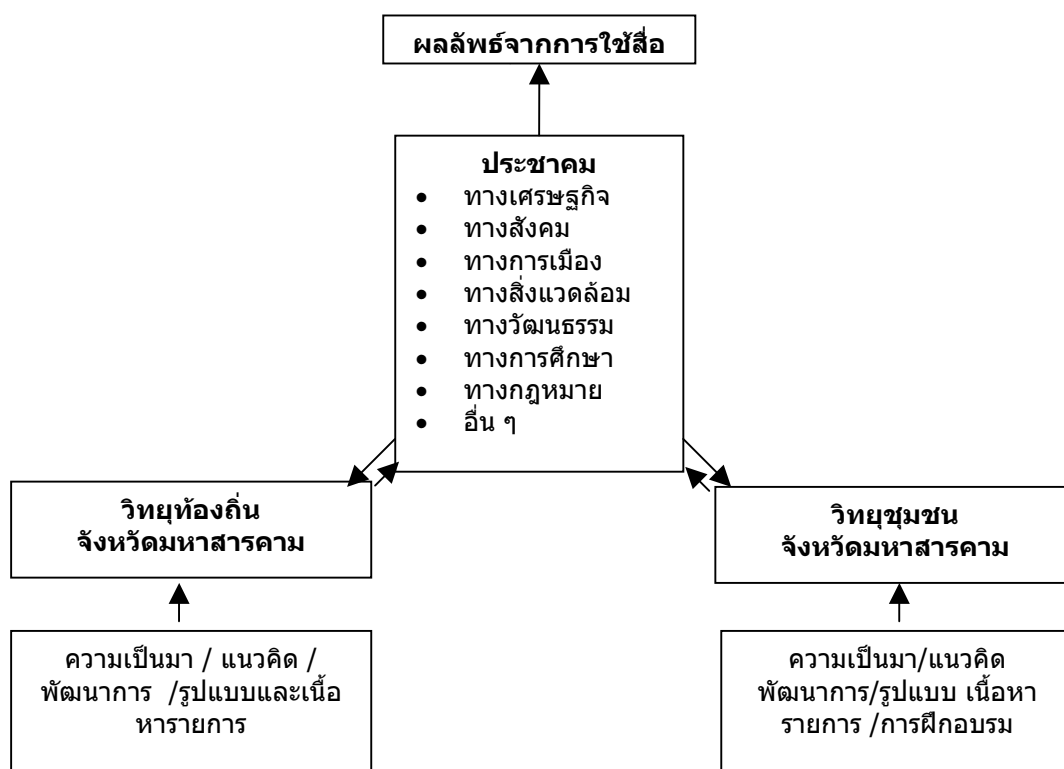
กลุ่มที่ 3 รายละเอียดผังรายการวิทยุเพื่อชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย 3 รายการ เพื่อดูกรอบเนื้อหาขงรายการว่า แต่ละรายการมุ่งส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามในด้านใดบ้าง คือ

1. เสียงจากชุมชนคนสารคาม ออกอากาศเวลา 09.10 – 10.00 น. วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม
2. ตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด ออกอากาศเวลา 14.00-15.00 น. วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. ออกอากาศ เวลา 13.08 – 14.00 น. วันจันทร์ถึงอาทิตย์ ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม

หมายเหตุ การเลือกศึกษา 3 รายการดังกล่าว เพราะต้องการวิเคราะห์กรอบแนวคิดการผลิตรายการวิทยุทางวิทยุท้องถิ่นเปรียบเทียบกับแนวคิดวิทยุชุมชน และเพื่อให้เห็นรูปธรรมชัดเจนของการใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นในระดับรายการเพื่อส่งเสริมประชาคม

2. กรอบแนวคิดและตัวแปรการวิจัย

2.1.3 กรอบแนวคิดการวิจัย



แผนภาพที่ 3 แนวคิดการใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นและวิทยุชุมชนเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม

1.4 ตัวแปรการวิจัย

จากแผนภาพที่ 3 คณะวิจัย ต้องการให้การศึกษาครั้งนี้ วิเคราะห์ไปที่

- 1) **วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม** ว่าได้มีบทบาทในการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามอย่างไรบ้าง โดยวิเคราะห์จากแนวคิดการก่อตั้ง พัฒนาการ การใช้ประโยชน์รวมทั้งรูปแบบและเนื้อหาจากข่าวสารของรายการวิทยุท้องถิ่น โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุ เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับบทบาทของวิทยุท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อคลี่คลายประวัติศาสตร์ของวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้ง วิเคราะห์บทบาทของวิทยุท้องถิ่น ทั้งการสอดส่องดูแลสังคม (Surveillance) การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม (Correlation) หรือการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม (Cultural Transmission) รวมทั้งบทบาทในการรับใช้ท้องถิ่นหรือ ส่งเสริมประชาคม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา กฎหมาย สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และอื่น ๆ
- 2) **วิทยุชุมชนจังหวัดมหาสารคาม** การวิจัยครั้งนี้ต้องการหาคำตอบเกี่ยวกับความเป็นมา แนวคิด พัฒนาการของวิทยุชุมชน 2 สถานีของจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งได้แสดงบทบาทและถูกใช้ประโยชน์ เพื่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามอย่างไร พร้อมทั้งการแสวงหาแนวทางการพัฒนากระบวนการพัฒนาวิทยุชุมชน คือ การวิเคราะห์ผลการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การผลิตรายการวิทยุชุมชน เพื่อค้นหากระบวนการ ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาวิทยุชุมชนให้สนองตอบต่อแนวคิดวิทยุเพื่อประชาธิปไตย “โดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน”
- 3) **การส่งเสริมประชาคม** เป็นการศึกษาผลลัพธ์จากบทบาทและการใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่นและวิทยุชุมชนจังหวัดมหาสารคาม ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนประชาคมจังหวัดมหาสารคามทั้งในแง่ของผู้ส่งสาร และผู้รับสารว่า ได้นำไปสู่การส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามอย่างไร

3. การเก็บรวบรวมและเครื่องมือการเก็บข้อมูล

แยกการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกลุ่มตัวอย่าง ออกเป็น 2 ส่วน ตามประเภทของสื่อ คือ วิทยุท้องถิ่นส่วนหนึ่ง และวิทยุชุมชนอีกส่วนหนึ่ง

3.1 วิทยุท้องถิ่น แยกการเก็บข้อมูลการวิจัยออกเป็น 2 วิธี คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกและการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก

โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1.1 กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับสถานีวิทย์และรายการวิทยุเพื่อชุมชน ของสถานีวิทย์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ใช้วิธีการการ สัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อคลี่คลายประวัติศาสตร์วิทยุท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์จากรายการวิทยุเพื่อชุมชนในสถานีวิทย์ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม โดยมีแนวคำถาม ดังนี้

- 1) วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม มีความเป็นมา มีพัฒนาการ มีการปรับตัวอย่างไรบ้าง?
- 2) การตั้งสถานีวิทย์ท้องถิ่น(แต่ละสถานี) ในจังหวัดมหาสารคามมีวัตถุประสงค์อะไรบ้าง?
- 3) มีการใช้ประโยชน์จากรายการวิทยุท้องถิ่นอย่างไร โดยคนกลุ่มใดบ้าง และผลเป็นอย่างไรบ้าง?
- 4) วิทยุท้องถิ่นในมหาสารคามมีบทบาทต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามอย่างไรบ้าง ?
- 5) รายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานี (รายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม รายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิดและรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.) เกิดขึ้นจากแนวคิด วัตถุประสงค์ หรือมีเป้าหมายอะไร มีกระบวนการผลิตอย่างไร?
- 6) รายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานีท่านได้ทำหน้าที่ส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามในด้านใดบ้าง อย่างไร?
- 7) วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามควรปรับตัวอย่างไร เพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม ?

1.2 กลุ่มผู้รับสาร ผู้สนใจสื่อ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แนวคำถามที่คล้ายกับกลุ่มที่ 1 เพื่อให้คำตอบเรื่องความเป็นมาหรือคลี่คลายประวัติศาสตร์ของวิทยุท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เจาะจงลงไปที่ยุทธศาสตร์วิทยุท้องถิ่น เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้วิเคราะห์บทบาทของรายการวิทยุเพื่อชุมชนของสถานีวิทย์ท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

- 1) มีการใช้ประโยชน์จากรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามอย่างไร โดยกลุ่มใดและผลเป็นอย่างไร?
- 2) วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามได้มีบทบาทในการส่งเสริมประชาคมจังหวัดอย่างไรบ้าง?
- 3) รายการวิทยุเพื่อชุมชนทั้ง 3 รายการ ได้มีบทบาทส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามในด้านใดบ้าง อย่างไร ?

- 4) รายการวิทยุเพื่อชุมชนทั้ง 3 รายการมีจุดเด่น จุดด้อยอย่างไรบ้าง และท่านได้รับประโยชน์จากการรับฟังรายการวิทยุท้องถิ่นทั้ง 3 รายการอย่างไรบ้าง ?
- 5) ท่านมีข้อเสนอแนะต่อรายการวิทยุท้องถิ่นทั้ง 3 รายการ เพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามอย่างไร ?

2) ข้อมูลเอกสาร เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารเพื่อศึกษาความเป็นมาของสถานีแนวคิด นโยบายของสถานีวิทยุท้องถิ่นทั้ง 3 สถานี รวมทั้ง ผังรายการของวิทยุท้องถิ่น ในช่วงวันที่ 1 มกราคม 2545 จนถึง วันที่ 30 มิถุนายน 2546

3.2 วิทยุชุมชนจังหวัดมหาสารคาม

แบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น 3 วิธี คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวแทนกลุ่ม องค์กร หรือ เครือข่ายชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของสถานีวิทยุชุมชน จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ กลุ่มอัมชูลสารคามและกลุ่มเกษตรทำนาหนอง เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคม รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากสื่อวิทยุท้องถิ่น รวมทั้งแนวคิดการพัฒนาวิทยุชุมชนโดยมีแนวคำถามดังนี้

- 1) จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนของกลุ่มท่านมีความเป็นมาอย่างไร มีแนวคิดอย่างไร และมีวัตถุประสงค์อะไรบ้าง?
- 2) จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนของกลุ่มท่านได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้านใดบ้าง และได้ข้อสรุปและบทเรียนอย่างไรบ้าง?
- 3) มีข้อเสนอต่อแนวทางการพัฒนาจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนของกลุ่มท่านให้เป็นวิทยุประชาธิปไตยอย่างแท้จริงอย่างไรบ้าง?

2) วิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการผลิตรายการวิทยุชุมชนให้กับทั้ง 2 สถานี คือ สถานีวิทยุชุมชนของกลุ่มอัมชูลสารคามและกลุ่มเกษตรกรทำนาหนองและสรุปประเมินผลการฝึกอบรม รวม 3 ครั้ง เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนากระบวนการผลิตวิทยุชุมชนที่เหมาะสมในอนาคต ดังนี้

ครั้งที่ 1 สัมมนาเชิงปฏิบัติการวิทยุชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อวันที่ 26 -27 ธันวาคม 2545 ณ คณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อนำเสนอบทเรียนสำคัญของสถานีวิทยุชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 39 สถานี และเสนอแนวทางการพัฒนากระบวนการผลิตรายการวิทยุชุมชน พร้อมกับการยืนยันสิทธิในการสื่อสารตามเจตนารมณ์ มาตรา 40

ครั้งที่ 2 ประชุมเชิงปฏิบัติการผลิตรายการวิทยุชุมชน เพื่อนำความรู้จากการวิจัยชุมชนมาทดลองประยุกต์ใช้ในการผลิตรายการวิทยุชุมชน กลุ่มตัวแทนจากสถานีวิทยุชุมชนได้สัมผัสกับการผลิตรายการวิทยุชุมชนที่แท้จริง โดยมีตัวแทนจากกลุ่มอัครธรรมศาสตร์เข้าร่วมอบรมเมื่อวันที่ 3-4 มีนาคม 2546 ที่คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ

ครั้งที่ 3 ฝึกอบรมการผลิตรายการวิทยุชุมชน เมื่อวันที่ 16 -17 สิงหาคม 2546 ณ จุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนกลุ่มเกษตรกรทำนาหนอง บ้านแบก ต.นาทอง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม โดยเน้นการฝึกผลิตรายการวิทยุชุมชนให้กับสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำนาหนองที่เป็นแกนนำและเป็นนักจัดรายการของวิทยุชุมชน

3) ข้อมูลเอกสาร ทั้งเอกสารโครงการ บันทึกของกลุ่ม ผังรายการของสถานี เพื่อศึกษาความเป็นมาของกลุ่มและพัฒนาการของสถานีวิทยุชุมชนทั้ง 2 แห่ง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามประเภทของสถานีวิทยุ ดังนี้

4.1 วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

1. การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม คณะวิจัยใช้แนวคิดการใช้และความพึงพอใจ แนวคิดประชาคม แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการวิทยุเพื่อชุมชน สถานีวิทยุท้องถิ่น รวมทั้ง กลุ่มผู้รับสาร ตัวแทนกลุ่ม องค์กรหรือเครือข่ายชุมชน เพื่อให้ภาพการใช้ประโยชน์จากสื่อวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม โดยนำเสนอภูมิหลังเพื่อคลี่คลายประวัติศาสตร์ของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ทั้งแนวคิดอุดมการณ์ผ่านนโยบายของทางสถานีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งใช้แนวคิดบทบาทต่อท้องถิ่นของสื่อมวลชน และแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ในการวิเคราะห์บทบาทของสถานีวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เห็นภาพของกระบวนการสื่อสารผ่านวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามนับแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

4.2 สถานีวิทยุชุมชน จังหวัดมหาสารคาม

1. พัฒนาการวิทยุชุมชน คณะวิจัยใช้แนวคิด วิทยุชุมชน แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์พัฒนาการของวิทยุชุมชนทั้ง 2 สถานี

2. การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการการผลิตรายการวิทยุชุมชน 2 สถานี คณะวิจัยใช้การประเมินผลหลังจากการฝึกอบรมการผลิตรายการให้กับ 2 สถานีแล้ว และใช้แนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ควบคู่กับแนวคิดวิทยุชุมชนในการวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบที่จะเป็นข้อเสนอต่อการพัฒนากระบวนการวิทยุชุมชนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศในปัจจุบันต่อไป

5. การนำเสนอข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การใช้วิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม” ใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Presentation) ทั้งการคลี่คลายประวัติศาสตร์ แนวคิดนโยบายของวิทยุท้องถิ่น รวมทั้งเชื่อมโยงให้เห็นภาพของการใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่นและบทบาทของวิทยุท้องถิ่นต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับการนำเสนอผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการกรณีการฝึกอบรมกระบวนการผลิตรายการวิทยุชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของวิทยุชุมชนอย่างแท้จริง

บทที่ 4

พัฒนาการและการใช้ประโยชน์วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

เพื่อให้เห็นภาพพัฒนาการของวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามที่ชัดเจนมากขึ้น ในบทนี้คณะวิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. การก่อตั้งวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม
2. วัตถุประสงค์การก่อตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงจังหวัดมหาสารคาม
3. การใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

ทั้งนี้ เพื่อคลี่คลายประวัติศาสตร์การก่อตั้งของสถานีวิทยุท้องถิ่น ตามลำดับเวลา พร้อมทั้งนำเสนอภาพรวมการใช้ประโยชน์ของสถานีวิทยุท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และให้ภาพบทบาทของรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ตามลำดับดังนี้

1. การก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม มีสถานีวิทยุกระจายเสียง 7 สถานี โดยแบ่งเป็นระบบ เอเอ็ม 2 สถานี และระบบเอฟเอ็ม 5 สถานี ก่อตั้งตามลำดับเวลา ดังนี้

- 1) สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 014 มหาสารคาม ระบบ เอเอ็ม ความถี่ 1332 กิโลเฮิรท์ตั้งอยู่ที่ตำบลแวงน่าง อำเภอเมืองมหาสารคาม โทร.(043)723-088 เริ่มออกอากาศ พ.ศ.2507
- 2) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ระบบ เอเอ็ม ความถี่ 531 กิโลเฮิรท์ ตั้งอยู่ที่ ถนนมนตรีนารุ่ง ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม โทร. (043) 711-539 เริ่มทดลองออกอากาศวันที่ 14 กรกฎาคม 2521
- 3) สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 014 มหาสารคาม ระบบ เอฟ เอ็ม ความถี่ 98.0 เมกะเฮิรท์ เริ่มออกอากาศเมื่อ พ.ศ.2529
- 4) สถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน ระบบเอฟเอ็ม ความถี่ 105.5 เมกะเฮิรท์ ตั้งอยู่ที่บ้านท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม โทร.(043) 723-019 เริ่มทดลองออกอากาศ วันที่ 25 พฤษภาคม 2531
- 5) สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ระบบเอฟเอ็ม ความถี่ 102.25 เมกะเฮิรท์ เริ่มทดลองออกอากาศเดือนสิงหาคม 2531 (และหยุดส่งกระจายเสียง 22 มกราคม 2542 เนื่องจากปัญหาการบริหารที่ทางมหาวิทยาลัยไม่สามารถควบคุมผู้เช่าช่วงเวลาได้ (บริษัท ยูดี แอดเวอร์ไทซิ่ง จำกัด) และทดลองออกอากาศอีกครั้ง 26 มิถุนายน 2543 จากนั้นได้หยุดเพื่อปรับปรุงสถานีและย้ายจากที่ตั้งเดิมที่ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม

มาอยู่ที่ตั้งปัจจุบัน คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยเริ่มออกอากาศครั้งแรกตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 จนถึงปัจจุบัน

- 6) สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ระบบเอฟเอ็ม ความถี่ 100.5 เมกะเฮิรตซ์ ตั้งอยู่ถนนสมถวิลราษฎร์ ตำบลลาด อำเภอมือมหาสารคาม โทรศัพท์ 043-712 634 เริ่มออกอากาศเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2535
- 7) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ระบบเอฟเอ็ม ความถี่ 106.5 เมกะเฮิรตซ์เริ่มออกอากาศเดือนสิงหาคม 2539

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อสังเกตและคำอธิบายเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของสถานีวิทยุท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ.2507 จนถึงปัจจุบัน ว่า แบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคก่อตั้ง

ในช่วงแรกมีสถานีวิทยุกระจายเสียงเกิดขึ้นในจังหวัดมหาสารคามเพียง 2 สถานี โดยมีช่วงห่างกันถึง 14 ปี (พ.ศ.2507 – 2521) คือ สถานีวิทยุกองทัพอากาศและสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งทั้ง 2 สถานีกระจายเสียงด้วยระบบ เอฟเอ็ม

สังคม ภูมิพันธุ์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อดีตนักจัดรายการวิทยุ (สัมภาษณ์,กรกฎาคม 2545) ให้ภาพการเกิดของวิทยุท้องถิ่นช่วงนี้ถือเป็นช่วงก่อตั้ง เพราะปกติแล้วชาวมหาสารคามฟังวิทยุท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ดและขอนแก่น และบุรีรัมย์ การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุทั้ง 2 แห่งถือว่าเป็นการบุกเบิกด้านวิทยุในมหาสารคาม

ขณะที่ บุญถิ่น คัดไร อาจารย์คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม นักจัดรายการอิสระ และอดีตหัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) (สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2546)อธิบายว่า การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุทั้ง 2 สถานี เพื่อเป็นเครื่องมือปฏิบัติการจิตวิทยามวลชน (ปจว.) เพราะช่วงเวลาดังกล่าวอุดมการณ์ของชาติกำลังถูกแบ่งเป็นฝักฝ่าย ระหว่างระบอบประชาธิปไตยกับระบอบสังคมนิยม วิทยุจึงเป็นเครื่องมือประกาศอุดมการณ์ของรัฐและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในสังคม

2. ยุคทองธุรกิจวิทยุกระจายเสียง

ต่อจากยุคก่อตั้ง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักให้ภาพความเคลื่อนไหวของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามว่า ได้รับความนิยมจากผู้ฟังเป็นอย่างมากทั้งวิทยุกองทัพอากาศและวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เพราะมีรายการสาระและบันเทิงจนเกิดนักจัดรายการอิสระจำนวนมากที่ใช้วิธีการซื้อเวลามาจัดรายการและหารายได้ ผลกำไรจากโฆษณา

สังคม ภูมิพันธุ์ อธิบายว่า สาเหตุที่ประชาชนนิยมฟังวิทยุมาก เพราะในช่วงเวลานั้นโทรทัศน์ยังไม่แพร่หลาย วิทยุจึงเป็นทางเลือกที่ประชาชนสนใจ และทำให้มีสถานีวิทยุตั้งตามมาอีก 5 สถานี หลังจากทิ้งช่วงจากยุคก่อตั้ง 8 ปี สถานีวิทยุกองทัพอากาศ ระบบ เอฟ เอ็ม เริ่มกระจายเสียงในปี 2529 จากนั้นภายใน 10 ก็มีสถานีวิทยุระบบเอฟเอ็มเกิดขึ้น 5 สถานีโดยสถานีสุดท้าย สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม (เริ่มออกอากาศในเดือนสิงหาคม 2539)

บุญถิ่น คิดไร่ อธิบายว่า การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุจำนวนมากในช่วงนี้เป็นเพราะวิทยุกลายเป็นสื่อที่ทำกำไรให้ทั้งผู้จัดรายการที่เป็นนักจัดรายการอิสระ และจากนั้นก็เป็นการเข้ามาของกลุ่มทุนธุรกิจรายใหญ่ที่เข้ามาสัมปทานหรือเหมาช่วงเวลาของสถานีเพื่อทำกำไร “เป็นที่รู้กันว่า สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน สถานีวิทยุอ.ส.ม.ท.เกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขทางธุรกิจ จึงไม่แปลกที่มีวิทยุเกิดขึ้นมากมาย”

3. ยุคปฏิรูปสื่อ

หลังจากมีสถานีวิทยุในจังหวัดมหาสารคาม 7 สถานีแล้ว กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักให้ภาพปรากฏการณ์ว่า วิทยุในจังหวัดมหาสารคามถูกใช้ประโยชน์โดยกลุ่มคนหลากหลายนับตั้งแต่ยุคก่อตั้ง ทั้งหน่วยงานของรัฐต้นสังกัด นักจัดรายการวิทยุอิสระ นักการเมือง และอยู่ภายใต้การผูกขาดของกลุ่มทุนสัมปทาน และพบว่า การมีรัฐธรรมนูญ 2540 ทำให้บทบาทของวิทยุท้องถิ่นมหาสารคามมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้าหาประชาชน หรือให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการสื่อสารมากขึ้น ทั้งร่วมแสดงความคิดเห็น การนำเสนอปัญหาผ่านรายการวิทยุ เช่น รายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน ทาง สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยมหาสารคาม รายการพูดจาภาษาครู รายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม เป็นต้น

วิทยุท้องถิ่นในยุคปฏิรูปสื่อ ไม่มีความเคลื่อนไหวเรื่องการก่อตั้งสถานีใหม่ แต่มีความตื่นตัวเรื่องการปรับตัวในการจัดสัดส่วนเนื้อหารายการทั้งที่เป็นข่าวสาร บันเทิง และการบริการสาธารณะ ทั้งนี้ มีการตั้งข้อสังเกตว่า หน่วยงานต้นสังกัดของสถานีวิทยุท้องถิ่นต่างตระหนักถึงเจตนารมณ์ มาตรา 40 ที่มุ่งปฏิรูปสื่อให้ประชาชนได้มีส่วนในการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ การปรับตัวในยุคปฏิรูปก็เพื่อแสดงบทบาทของวิทยุสาธารณะที่มุ่งนำเสนอรายการที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน หลังจากที่ผ่านมาเน้นการรณรงค์อุดมการณ์รัฐและการทำธุรกิจทางวิทยุกระจายเสียง

ข้อสังเกต

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุกระจายเสียงในจังหวัดมหาสารคามเกิดจาก 2 ส่วนคือ

1. อุดมการณ์รัฐและความมั่นคงภายในชาติ อย่างกรณีวิทยุกองทัพอากาศ (2507) และ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (2521)
2. ธุรกิจกระจายเสียง หลังจากการประกาศอุดมการณ์รัฐและความมั่นคงภายในชาติจะพบการเกิดขึ้นของสถานีวิทยุในจังหวัดมหาสารคามถึง 5 สถานีในช่วงเวลา 10 ปี (2529 -2539) ประกอบกับการเกิดปรากฏการณ์ดังรายละเอียดในยุคทองธุรกิจวิทยุกระจายเสียง และจะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อ “การใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม” ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม

คณะวิจัยได้รวบรวมข้อมูลทั้งจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับสถานีวิทยุและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและรวบรวมเอกสารของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 7 สถานี จาก 5 สังกัดหน่วยงานราชการ ได้รายละเอียดของวัตถุประสงค์การก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ตามลำดับการก่อตั้ง ดังนี้

2.1 สถานีวิทยุทหารอากาศ

สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศมหาสารคาม เป็นสถานีวิทยุในเครือกรมสื่อสารทหารอากาศ กองทัพอากาศ ตั้งอยู่ที่ตำบลแวงนาง อำเภอมือเมือมหาสารคาม ถือเป็นสถานีวิทยุแห่งแรกของจังหวัดมหาสารคาม ตั้งโดยออกอากาศในระบบ เอเอ็ม ความถี่ 1332 กิโลเฮิรตซ์ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2507 และส่งกระจายเสียงออกอากาศด้วยระบบ เอฟเอ็ม ความถี่ 98.0 เมกะเฮิรตซ์ ใน พ.ศ.2529

สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศตั้งขึ้นมาก็เพื่อทำหน้าที่เป็นสถานีโทรทัศน์ภาคให้กับเครื่องบินของกองทัพอากาศ ประกอบกับช่วงเวลานั้น กองทัพอากาศมีนโยบายมวลชนสัมพันธ์อันเป็นนโยบายจากส่วนกลางที่วางไว้ครอบคลุมทั่วประเทศ วัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทยุทหารอากาศคือ

1. เพื่อปฏิบัติการจิตวิทยามวลชน
2. การส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับหน่วยงานราชการอื่นๆ
3. ให้บริการข่าวสารที่เป็นประโยชน์รวมทั้งการให้สาระความบันเทิงแก่ประชาชน

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศมหาสารคาม จึงเป็นการสนองตอบต่อแนวคิดของการเป็นสื่อกลางในการสร้างความเข้าใจอันดี ระหว่างประชาชนในภาคอีสานตอนกลางกับกอง

ทรัพยากรรวมทั้งเป็นสื่อของรัฐในการสร้างความมั่นคง และตอบสนองนโยบายรัฐบาลตามแนวคิดทางบริการ ภายใต้นโยบายของคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุกระจายเสียง ทหารอากาศ

1.2 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

แนวคิดการก่อตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เริ่มต้นใน พ.ศ.2519 เนื่องจากกรมประชาสัมพันธ์เห็นว่า มหาสารคามเป็นจังหวัดที่มีสถาบันการศึกษาจำนวนมาก แต่ประชาชนกลับไม่สามารถรับฟังรายการวิทยุได้อย่างชัดเจน กรมประชาสัมพันธ์จึงได้มอบหมายให้ ศูนย์ประชาสัมพันธ์ เขต 1 ขอนแก่น ประสานงานขอใช้ที่ดินจากจังหวัดมหาสารคาม เพื่อก่อตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม และได้ที่ตั้งที่เป็นเกาะกลางบึงหนองทุ่ม ถนนมนตรีบำรุง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เริ่มทดลองส่งกระจายเสียงด้วยระบบเอเอ็ม กำลังส่ง 10 กิโลวัตต์ เป็นสถานีวิทยุแห่งที่ 2 ของจังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2521 ซึ่ง ออกอากาศครอบคลุมพื้นที่จังหวัดข้างเคียง คือ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ นครราชสีมา ชัยภูมิ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ และนครพนม มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2523

จากการศึกษาแนวนโยบายการดำเนินงานของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดมหาสารคามในช่วงก่อตั้งพบว่า เป็นการดำเนินงานตามแนวทางนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ ที่ใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อกลางในการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ของชาติ เพื่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตามแนวนโยบายการประชาสัมพันธ์แห่งชาติ² คือ

1. ข้าราชการและเผยแพร่อุดมการณ์ วัตถุประสงค์และเกียรติภูมิของชาติ
2. จรรโลงและพัฒนาระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
3. พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
4. สร้างเสริมเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติ
5. สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับประชาชน และภาครัฐกับเอกชน
6. ส่งเสริมชื่อเสียงและภาพพจน์ที่ดีของประเทศในทัศนะของประชาคมโลก

นอกจากนี้ นโยบายของสถานียังเป็นหน่วยงานประชาสัมพันธ์ของรัฐในส่วนภูมิภาค เป็นสื่อกลางการเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐกับประชาชน ตลอดจนระหว่างประชาชนด้วยกัน โดยวิธีการให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ข้อเท็จจริง และรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เพื่อเกิดความร่วมมือแก่รัฐบาลและหน่วยงานราชการต่าง ๆ โดยใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงดำเนินงานประชาสัมพันธ์ 2 แนวทางคือ ทั้งรับและส่งในระดับจังหวัด และเผยแพร่นโยบายของรัฐบาลจากส่วนกลางโดยมุ่งให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นจริงร่วมกันในหมู่ประชาชน

² สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม กรมประชาสัมพันธ์,เอกสารประชาสัมพันธ์,2545.

1.3 สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)

เดือนตุลาคม พ.ศ.2530 สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ระบบ เอฟเอ็ม ความถี่ 102.25 เมกะเฮิรท์ซ์ เริ่มทดลองส่งกระจายเสียง โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถานีวิทยุ³ คือ

1. เพื่อเป็นสถานีวิทยุเพื่อการศึกษาและให้บริการความรู้แก่ประชาชนผ่านสถานีวิทยุ
2. เพื่อนำเสนอข้อมูลข่าวสารทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น
3. เพื่อส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)หรือมหาวิทยาลัยมหาสารคามในปัจจุบัน ก็เพื่อให้สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยก็เป็นสถานีเพื่อส่งเสริมการศึกษาและชุมชนจริง ๆ และกลายเป็นเวทีนำเสนอข้อมูล ความรู้และข่าวสารของนักวิชาการและนักพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งเป็นเวทีสร้างนักจัดรายการวิทยุเพื่อชุมชนท้องถิ่น เช่น บุญเลิศ สดสุขชาติ บุญถิ่น คิดไร่⁴

1.4 สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน

สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน จังหวัดมหาสารคาม (ร.ด.) 105.5 เมกะเฮิรท์ซ์ เริ่มทดลองออกอากาศวันที่ 25 พฤษภาคม 2531 โดยมีวัตถุประสงค์การจัดตั้งสถานีวิทยุ ดังนี้

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ ส่งเสริมกิจการและชื่อเสียงของกรมการรักษาดินแดน
2. เพื่อส่งเสริมความรู้ ในวิชาการทหารอันจักเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ นักศึกษาวิชาทหารและประชาชน
3. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่กิจการของกองทัพบก ของกระทรวง ทบวง กรมและองค์ความรู้ของรัฐบาล
4. เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างนักศึกษาวิชาทหารด้วยกัน และระหว่างทหารกับประชาชน
5. เพื่อเป็นเครื่องมือและสื่อในการเผยแพร่และข่าวสารและคำสั่งของทางราชการทั้งภายในและภายนอกประเทศให้กับนักศึกษาวิชาทหารและประชาชนได้ทราบและเข้าใจนโยบายของรัฐบาลได้ถูกต้อง
6. ส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่มีความรู้ ความชำนาญในเทคนิคของวิทยุกระจายเสียง
7. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ศาสนา ศิลธรรมและวัฒนธรรมให้แก่ประชาชน
8. เพื่อการบันเทิงและส่งเสริมความรู้ทางวิชาการแก่ทหาร นักศึกษาวิชาทหารและประชาชนทั่วไป

³ ชุน เทียมทินกฤต,นายสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม,สัมภาษณ์,กุมภาพันธ์ 2547.

⁴ จินดา งามสุทธิ,อดีตนายสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม,สัมภาษณ์,4 กรกฎาคม 2545.

9. เพื่อต่อต้านการโฆษณาของฝ่ายตรงข้ามและดำเนินการทางจิตวิทยาในความอำนาจการของกองทัพบก

จากวัตถุประสงค์ของสถานีวิทยุกรรมการรักษาดินแดนจะพบว่า จะเน้นไปที่การส่งเสริมกิจการของกรมการรักษาดินแดน กองทัพ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักศึกษาวิชาทหาร หรือเป็นไปเพื่อความมั่นคงภายในของชาติ โดยเฉพาะข้อ 9 ที่ว่าด้วยการต่อต้านการโฆษณาของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งหมายถึงฝ่ายที่มีอุดมการณ์ตรงข้ามจากรัฐบาล โดยมีกลุ่มเป้าหมายของสถานียุทอยู่ที่นักศึกษาวิชาทหารและประชาชนทั่วไป

1.5 สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย

สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม อ.ส.ม.ท.100.5 เมกะเฮิร์ตส์ ก่อตั้งเมื่อเดือนมีนาคม 2535 พร้อมกับสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.ทั่วประเทศ รวม 52 สถานี ซึ่งเป็นนโยบายของ อ.ส.ม.ท.เอง ที่ต้องการขยายฐานกลุ่มผู้ฟังจากกรุงเทพฯ ออกสู่ภูมิภาค โดยเน้นการนำเสนอข่าวสารที่ถูกต้องและรวดเร็ว เพราะ อ.ส.ม.ท.เองมีสำนักข่าวไทยที่คอยผลิตข่าวต้นชั่วโมง ขณะเดียวกัน ก็ต้องการนำเสนอข้อมูลข่าวสารและรายการที่เป็นประโยชน์ต่อภูมิภาค รวมทั้งรายการความบันเทิงแก่ภูมิภาคท้องถิ่น⁵ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

1. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วและถูกต้องแก่ภูมิภาคท้องถิ่น
2. ให้บริการสาธารณประโยชน์แก่ภูมิภาค ท้องถิ่น
3. เพื่อความบันเทิงแก่ภูมิภาคท้องถิ่น

จากการศึกษาวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งสถานีวิทยุในจังหวัดมหาสารคามตามช่วงเวลาที่แตกต่างกันตามลำดับ สามารถแบ่งเป็นบทบาทของวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามโดยองค์รวมออกเป็น 4 ส่วนคือ

1. เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์และความมั่นคงภายในชาติ
2. บทบาทตัวกลางระหว่างรัฐกับประชาชน
3. เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและบริการสาธารณประโยชน์
4. เพื่อความบันเทิง

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์และแนวคิดของการตั้งสถานีวิทยุทั้ง 7 สถานีใน 5 สังกัดหน่วยงานของรัฐ ได้ข้อสรุปต่อบทบาทของวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

⁵ สุพจน์ สุบรรณจุ้ย. หัวหน้าศูนย์วิทยุ อ.ส.ม.ท.ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รักษาการ หัวหน้าสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม,สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2547.

1. เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์และความมั่นคงภายในชาติ

โดยเฉพาะสถานีวิทยุของทหาร ทั้งสถานีวิทยุทหารอากาศ ที่เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นสถานีวิทยุสำหรับ (ข้อ 1) เพื่อปฏิบัติการจิตวิทยามวลชน และสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน ก็ชัดเจนในวัตถุประสงค์(ข้อ 9) เพื่อต่อต้านการโฆษณาของฝ่ายตรงข้ามและดำเนินการทางจิตวิทยาในความอำนวยการของกองทัพบก ขณะที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยก็ยังมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการรักษาความมั่นคงของรัฐหรืออุดมการณ์ชาติ (ข้อ 1) ข้าราชการและเผยแพร่อุดมการณ์ วัตถุประสงค์และเกียรติภูมิของชาติ (ข้อ 2) จรรโลงและพัฒนาระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (ข้อ 3) พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ และ (ข้อ 4) สร้างเสริมเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติ

2. บทบาทตัวกลางระหว่างรัฐ – ประชาชน

โดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์มีนโยบายชัดเจนและกำหนดไว้ในวัตถุประสงค์(ข้อ 5) ว่า เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐกับประชาชน และภาครัฐกับเอกชน ขณะที่วิทยุกรมการรักษาดินแดนก็กำหนดวัตถุประสงค์ของสถานีไว้อย่างชัดเจนว่า(ข้อ 3) เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่กิจการของกองทัพบก ของกระทรวง ทบวง กรมและองค์ความรู้ของรัฐบาล (ข้อ 4) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างนักศึกษาวิชาทหารด้วยกัน และระหว่างทหารกับประชาชน (ข้อ 5) เพื่อเป็นเครื่องมือและสื่อในการเผยแพร่และข่าวสารและคำสั่งของทางราชการทั้งภายในและภายนอกประเทศให้กับนักศึกษาวิชาทหารและประชาชนได้ทราบและเข้าใจนโยบายของรัฐบาลได้ถูกต้อง

3. เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและบริการสาธารณประโยชน์

โดยทุกสถานีเน้นการนำเสนอข่าวสารจากหน่วยงานต้นสังกัดของตน ทั้งกรมการรักษาดินแดน กองทัพอากาศ สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยที่ถ่ายทอดข่าวประจำวัน(เช้า เทียงและเย็น) ทุกวัน หรือแม้แต่ วิทยุ อ.ส. ม.ท. เองก็มีรายการข่าวต้นชั่วโมงจากสำนักข่าวไทย นอกจากข่าวสารแล้ว ยังเป็นการนำเสนอข้อมูลความรู้จากหน่วยงานต้นสังกัดของสถานีด้วย

4. เพื่อความบันเทิง

สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.ประกาศชัดเจนว่า เพื่อความบันเทิงแก่ภูมิภาคท้องถิ่น ขณะที่สถานีวิทยุ ร.ด.105.5 เมกะเฮิรท์ซ์ ก็มีวัตถุประสงค์ชัดเจนว่า เพื่อการบันเทิง ขณะที่สถานีวิทยุทหารอากาศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเองก็มีรายการบันเทิงแม้จะไม่ได้เขียนไว้ในวัตถุประสงค์ชัดเจน

จากวัตถุประสงค์เบื้องต้น สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม ดังตารางที่ 2

สถาน	วัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทย์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม			
	อุดมการณ์ชาติ ความมั่นคง	ตัวกลางระหว่าง รัฐกับประชาชน	ให้ข้อมูลข่าวสาร ให้ความรู้	บันเทิง ศิลปวัฒนธรรม
ทหารอากาศ	1. เพื่อปฏิบัติการจิตวิทยา มวลชน	2. การส่งเสริมความ สัมพันธ์และความร่วมมือ กับหน่วยงานราชการ อื่นๆ	3. ให้บริการข่าวสารที่เป็นประโยชน์รวมทั้งการให้สาระ ความบันเทิงแก่ประชาชน	
สวท. มหาสารคาม	1. อนุรักษ์และเผยแพร่ อุดมการณ์ วัตถุประสงค์ และเกียรติภูมิของชาติ 2. จรรโลง และพัฒนา ระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์เป็น ประมุข 3. พัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของชาติตามแผน พัฒนาการเศรษฐกิจแห่ง ชาติ 4. สร้างเสริมเสถียรภาพ และความมั่นคงของชาติ 6. ส่งเสริมชื่อเสียงและ ภาพพจน์ที่ดีของประเทศ ในทัศนะของประชาคม โลก	5. สร้างความเข้าใจอันดี ระหว่างรัฐกับประชาชน และภาครัฐกับเอกชน	-	-
มศว. มหาสารคาม	-	-	1. เพื่อเป็นสถานีวิทย์ เพื่อการศึกษาและให้ บริการความรู้แก่ประชา ชนผ่านสถานีวิทย์ 2. เพื่อนำเสนอข้อมูล ข่าวสารทั้งส่วนกลาง และท้องถิ่น	3. เพื่อส่งเสริมด้านศิลป วัฒนธรรมท้องถิ่น
รด. มหาสารคาม	9. เพื่อต่อต้านการโฆษณา ของฝ่ายตรงข้าม และ ดำเนินการทางจิตวิทยาใน ความอำนวยการของกอง ทัพบก	3. เพื่อส่งเสริมและเผย แพร่กิจการของกองทัพบก ของกระทรวง ทบวง กรมและองค์ความรู้ของ รัฐบาล 4. เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างนักศึกษา วิชาทหารด้วยกัน และ ระหว่างทหารกับประชา ชน 5. เพื่อเป็นเครื่องมือและ สื่อในการเผยแพร่และ ข่าวสารและคำสั่งของ ทางราชการทั้งภายใน และภายนอกประเทศให้ กับนักศึกษาวิชาทหาร และประชาชนได้ทราบ และเข้าใจนโยบายของ รัฐบาลได้ถูกต้อง	1. เพื่อเผยแพร่ความรู้ ส่ง เสริมกิจการและชื่อเสียง ของกรมการรักษาดิน แดน 2. เพื่อส่งเสริมความรู้ ใน วิชาการทหารอันจักเป็น ประโยชน์ต่อประเทศ ชาติ นักศึกษาวิชาทหาร และประชาชน 6. ส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่มี ความรู้ ความชำนาญใน เทคนิคของวิทยุกระจาย เสียง 7. เพื่อส่งเสริมและเผย แพร่ศาสนา ศิลปกรรมและ วัฒนธรรมให้แก่ประชา ชน 8. เพื่อการบันเทิงและส่งเสริมความรู้ทางวิชาการแก่ ทหาร นักศึกษาวิชาทหารและประชาชนทั่วไป	
อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม	-	-	1. เผยแพร่ข้อมูลข่าว สารที่รวดเร็วและถูก ต้องแก่ภูมิภาคท้องถิ่น 2. ให้บริการสาธารณ ประโยชน์แก่ภูมิภาค ท้องถิ่น	3. เพื่อความบันเทิงแก่ภูมิ ภาคท้องถิ่น

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบวัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทย์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

ข้อสังเกต

สถานีวิทยุทั้งหมดอยู่ในสังกัดของหน่วยงานราชการ หรือ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ขึ้นตรงต่อศูนย์ประชาสัมพันธ์ เขต 1 ขอนแก่น กรมประชาสัมพันธ์ สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ จังหวัดมหาสารคาม เป็นหน่วยงานในสังกัดของกรมสื่อสารทหารอากาศ กองทัพอากาศ และสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ขององค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย หรือ สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน ก็อยู่ในสังกัดกองทัพบก ขณะที่สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ก็สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย จะเห็นว่า ความเป็นเจ้าของสถานีวิทยุท้องถิ่นล้วนเกิดจากหน่วยงานของรัฐทั้งสิ้น

คณะวิจัยพบว่า แม้ว่าทุกสถานีจะไม่ได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ว่า **เพื่อธุรกิจ-บันเทิง** แต่สถานีวิทยุในจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่ก็ยังเน้นการทำธุรกิจทั้งจากการขายโฆษณา และเปิดทางให้เอกชนเช่าเวลา หรือสัมปทานเวลาเพื่อผลิตรายการ โดย

1) สถานีวิทยุ ร.ด. ในปัจจุบันออกอากาศ 24 ชั่วโมง แต่เป็นรายการที่เอกชน คือ บริษัท กฤษฏา เซนเตอร์ เซอร์วิส จำกัด ในนามของ KCS Advertising ได้สัมปทานเวลาของสถานี 12 ชั่วโมง⁶

2) สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม สุพจน์ สุบรรณจ้อย รักษาการหัวหน้าสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม (สัมภาษณ์ 29 เมษายน 2546) เปิดเผยว่า การตั้งสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. ทั่วประเทศ 52 สถานีในเดือนมีนาคม 2535 นั้น เพื่อการทำธุรกิจของ อ.ส.ม.ท. ทั้งนี้ เพราะการตั้งสถานี อ.ส.ม.ท.นั้น เป็นการร่วมทุนกับเอกชน โดย อ.ส.ม.ท.เป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ขณะที่เอกชนผู้ร่วมทุนจะเป็นผู้ลงทุนด้านการสร้างสถานี การหาสถานที่ อุปกรณ์ โดยมีเงื่อนไขว่า ผู้ร่วมทุนที่ได้เวลา ตั้งแต่ 05.00 น.-24.00 น.จะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเจ้าหน้าที่สถานี ค่าจ้างเจ้าหน้าที่ ค่าบริหารและค่าเช่ารายเดือน และอ.ส.ม.ท.จะเสนอข่าวจากสำนักข่าวไทยทุกต้นชั่วโมง

3) สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ก็เน้นการนำเสนอรายการบันเทิง และโฆษณา โดยมีผู้เช่าช่วงเวลา คือ บริษัท ยูดี แอดเวอร์ไทซิง จำกัด ก่อนที่สถานีจะหยุดการส่งกระจายเสียงไประหว่างมิถุนายน 2543 – กันยายน 2545 เพราะไม่สามารถควบคุมผู้เช่าช่วงเวลาได้ และปัจจุบันสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคามเองก็ผลิตรายการบันเทิง และเน้นการขายโฆษณาเพื่อหารายได้หล่อเลี้ยงสถานี เพียงแต่เปลี่ยนจากการมีผู้เช่าช่วงเวลามาเป็นสถานีเป็นผู้ดำเนินการเอง

⁶ ส.อ.จักรินทร์ จันทรินทร์.เสถียรประจำสถานีวิทยุ ร.ด.105.5 เมกะเฮิรตซ์จ.มหาสารคาม.สัมภาษณ์ 7 มิถุนายน 2547.

4) สถานีวิทยุทหารอากาศ มีบริษัท เค มีเดีย จำกัด (เค.สกายเรดิโอ) เป็นผู้เช่าเหมาเวลาของสถานีเพื่อผลิตรายการบันเทิงประมาณร้อยละ 70⁷

ส่วนสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยยังเน้นการเสนอรายการบริการสาธารณะประโยชน์เป็นหลัก

จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่าสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามเองจะเกิดขึ้นมาจากอุดมการณ์ชาติ ความมั่นคงของชาติ หรือเป็นสื่อกลางระหว่างรัฐกับประชาชน รวมทั้งเป็นสื่อที่ทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารบริการสาธารณะประโยชน์แก่ประชาชน แต่ก็พบว่าธุรกิจบันเทิงได้เข้ามามีบทบาทต่อการทำหน้าที่ของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามอย่างมาก ทำให้เห็นว่า การตั้งสถานีวิทยุได้ถูกแปรเจตนาจากการทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์หลักของมาสู่การทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์รอง หรือ มุ่งมาทำหน้าที่เพื่อความบันเทิง โดยมีธุรกิจโฆษณาและการเช่าเวลาเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำหน้าที่

3. การใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่น

จากการศึกษาความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม โดยการรวบรวม ข้อมูลเอกสาร และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุ และสถานีวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามเบื้องต้น อาจจะสามารถแบ่งการใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามตามกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุ ได้ 5 กลุ่ม โดยนับตั้งแต่การก่อตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงท้องถิ่นครั้งแรกในจังหวัดมหาสารคาม (พ.ศ.2507 ก่อตั้งสถานีวิทยุทหารอากาศ) และ สถานีล่าสุด (อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม -มีนาคม 2535) จนถึงปัจจุบัน คือ

- 1.1 กลุ่มข้าราชการ
- 1.2 ชมรมผู้สื่อข่าว
- 1.3 นักจัดรายการอิสระและนักการเมือง
- 1.4 กลุ่มทุนสัมปทาน
- 1.5 กลุ่มอาสาสมัคร

โดยแต่ละกลุ่มที่เข้ามาจัดรายการก็มีผลต่อการกำหนดรูปแบบเนื้อหาของรายการที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.1 กลุ่มข้าราชการ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับสถานีวิทยุ และเกี่ยวข้องกับการผลิตรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม พบว่า แต่ละสถานีเปิดรับให้กลุ่มข้าราชการเข้าไปจัดรายการวิทยุเป็นหลัก โดยแต่ละสถานีมีเงื่อนไขกติกาแตกต่างกันออกไป ดังนี้

⁷ เจ้าหน้าที่สถานีวิทยุทหารอากาศ จ.มหาสารคาม (สงวนนาม), สัมภาษณ์, มิถุนายน 2547.

ก. สถานีวิทยุทหารอากาศจังหวัดมหาสารคาม

มีนโยบายชัดเจนว่ากลุ่มคนที่จะสามารถเข้ามาจัดรายการในสถานีวิทยุของกองทัพอากาศได้จะต้องเป็นข้าราชการหรือตัวแทนหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาซึ่งได้เข้าไปใช้เวลาจัดรายการวิทยุเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการต่างๆ และกลายเป็นช่องทางให้อาจารย์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ได้เข้าไปจัดรายการวิทยุ เช่น สังคม ภูมิพันธุ์และจินดา งามสุทธิ สามารถเข้าไปจัดรายการในสถานีวิทยุทหารอากาศได้ เพราะว่าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ส่วนรูปแบบและเนื้อหาของรายการที่ผลิตนั้นก็ต้องได้รับการพิจารณาเป็นรายกรณีว่ากระทบต่อความมั่นคงของชาติหรือไม่ ขณะที่รายการที่กลุ่มคนเหล่านี้เข้าไปผลิตจะเน้นการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ตามความถนัดและความสนใจของผู้จัดรายการ เช่น นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย ก็จะนำเสนอรายการที่มีสาระความรู้เกี่ยวกับวิชาการนั้น ๆ โดยใช้รูปแบบรายการเพลงเป็นเครื่องมือ เช่น รายการเพลงก่อนนิทรา หรือ ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร การประกอบอาชีพของกลุ่มผู้ฟัง พร้อมทั้งข่าวสารการณรงค์จากหน่วยงานของราชการ ขณะที่กลุ่มผู้ฟังจะมีส่วนร่วมในรายการโดยการเขียนจดหมายเข้าไปร่วมรายการ เพื่อรับฟังการตอบจดหมาย หรือการให้ข้อเสนอแนะจากนักจัดรายการ⁸

ข. สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินงานในช่วงแรกของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เน้นการนำเสนอรายการจากส่วนกลาง (กรมประชาสัมพันธ์) เป็นส่วนใหญ่ ก่อนที่จะเปิดโอกาสให้หน่วยงานราชการในท้องถิ่นมาจัดรายการวิทยุเพื่อประชาสัมพันธ์หน่วยงานเป็นหลัก

รายการของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดมหาสารคามในช่วงแรก จะเป็นการถ่ายทอดสัญญาณรายการข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ในช่วงเวลา 06.00 น. เวลา 08.00 น. เวลา 12.00 น. เวลา 18.00 น. และเวลา 20.00 น. ขณะที่ช่วงเวลากลางวันนั้น การนำเสนอรายการต่าง ๆ จะต้องสอดคล้องกับนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์

“ระยะแรกมีกรอบชัดเจนมากจากส่วนกลาง ต้องมีนโยบายรวมอยู่ด้วยในทุก ๆ รายการ อาจกล่าวได้ว่า ส่วนกลางเป็นคนกำหนดผังรายการของสถานีเลยก็ว่าได้ เพราะคณะทำงานของสถานีจะต้องนำนโยบายนั้น มาประกอบการจัดวางผังรายการ

⁸ จินดา งามสุทธิ, อ้างแล้ว.

ของสถานี่ ส่วนที่จะแทรกเข้าไปในรายการได้จะเป็นประเภทความรู้ที่มากในรูปของสารคดีหรือโฆษณาณรงค์ ซึ่งก็ถือเป็นแนวปฏิบัติกันมา”⁹

ส่วนผู้ที่เข้าไปจัดรายการในสถานี่วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในช่วงแรกนั้น จะเป็นกลุ่มข้าราชการหรือตัวแทนจากหน่วยงานราชการท้องถิ่นเท่านั้น จึงจะสามารถเข้าไปจัดรายการวิทยุได้

“หากเอกชน หรือนักจัดรายการอิสระจะจัดรายการจริง ๆ สถานี่จะพิจารณาถึงหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนผู้จัดรายการนั้นต้องเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ และจะต้องบอกวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน ขอบเขตเนื้อหาในการจัดรายการ โดยไม่โจมตีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่หาเสียงให้ตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นสภากาชาดจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นกลุ่มคนในแวดวงราชการการศึกษา เช่น ครู อาจารย์ เป็นผู้ดำเนินรายการ เนื่องจากนโยบายของการตั้งสถานี่ มุ่งประสานงานและช่วยประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้หน่วยราชการอื่น ๆ ในท้องถิ่นเป็นประเด็นแรก จึงทำให้กลุ่มผู้ผลิตรายการเป็นข้าราชการ ส่วนคนทั่วไปที่จะเข้ามา ก็จะมาในนามของหน่วยงานราชการ”¹⁰

ค. สถานี่วิทยุกรรมการรักษาดินแดน

สถานี่วิทยุกรรมการรักษาดินแดนในยุคเริ่มต้น (เริ่มทดลองออกอากาศ 25 พฤษภาคม 2531) เน้นรายการที่ผลิตโดย กรรมการรักษาดินแดน ที่มุ่งส่งเสริมความเข้าใจอันดีของทหารกับประชาชน นักศึกษาวิชาทหาร ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการตั้งสถานี่

กลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในสถานี่จึงเป็นหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะจากกองทัพบก โดยเนื้อหารายการจะเน้นข่าวสารของทางราชการควบคู่กับรายการบันเทิง โดยช่วงแรก ออกอากาศตั้งแต่เวลา 04.30 น. ถึงเวลา 01.00 น.ทุกวัน¹¹

ง. สถานี่วิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)

ด้วยแนวคิดการเป็นสถานี่วิทยุเพื่อการศึกษา การผลิตรายการวิทยุในช่วงแรกของสถานี่วิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) จึงเป็นรายการที่จัดโดยอาจารย์ ข้าราชการในมหาวิทยาลัย โดยจัดสรรเวลาให้แต่ละคณะเข้ามาจัดรายการที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้ฟัง

แต่การเวียนมาจัดรายการของอาจารย์แต่ละคนนั้น มีอุปสรรค เพราะอาจารย์ส่วนใหญ่มีภาระงานวิชาการล้นมือ ทำให้เกิดปัญหาเรื่องไม่มีเวลาสำหรับจัดรายการ

⁹ ชาญศักดิ์ เริ่มรักษ์, ผู้อำนวยการสถานี่วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.มหาสารคาม, สัมภาษณ์, กันยายน 2545.

¹⁰ ภาวดี กามหางค์, เจ้าหน้าที่ควบคุมรายการสถานี่วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2545

¹¹ ส.อ.จักรินทร์ จันทรินทร์, อ้างแล้ว.

วิทยุ และสถานีพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการให้นิสิตเข้ามาจัดกิจกรรมเรื่องคุณภาพรายการ แต่สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยก็เป็นสถานีเพื่อส่งเสริมการศึกษาและชุมชนจริง ๆ และกลายเป็นเวทีนำเสนอข้อมูล ความรู้และข่าวสารของนักวิชาการ

จ. สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย มหาสารคาม

การก่อตั้งสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม ก่อนข้างชัดเจนว่า เพื่อบริการข่าวสารและบันเทิงแก่ประชาชนในภูมิภาค แม้ว่าภายหลังหลังจะได้ปรับเปลี่ยนให้มีรายการ “วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.” หรือ “อ.ส.ม.ท. เพื่อชุมชน” ใน พ.ศ.2545 สุพจน์ สุบรรณจักษ์ รักษาการหัวหน้าสถานี อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม (สัมภาษณ์, มิถุนายน 2546) เปิดเผยว่า รายการที่ผลิตส่วนหนึ่งมาจาก อ.ส.ม.ท.ส่วนกลาง ส่วนในภูมิภาคจะเปิดให้หน่วยงานในพื้นที่เข้ามาร่วมจัด แต่มีเงื่อนไขการเข้าไปจัดรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. หรือ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชนว่า จะต้องเป็นตัวแทนหน่วยงานราชการเป็นหลัก และถ้าหากไม่ใช่ก็จะต้องได้รับการรับรองสถานภาพโดยหน่วยงานรัฐอย่างชัดเจนจึงจะมีสิทธิเข้าไปจัดรายการวิทยุทาง อ.ส.ม.ท.มหาสารคามได้ โดยกรอบเนื้อหาของรายการส่วนใหญ่จะเป็นการประชาสัมพันธ์ข่าวสารจากหน่วยงานที่ผู้จัดสังกัดอยู่เป็นหลัก นอกจากนั้นจะเป็นข่าวบริการ

จากข้อมูลดังกล่าว จะสังเกตเห็นได้ว่า ผู้ผลิตรายการหรือผู้จัดรายการยังคงเป็นคนของหน่วยงานราชการที่มุ่งนำเสนอข้อมูลข่าวสารของหน่วยงาน ทั้งการประชาสัมพันธ์หน่วยงาน การนำเสนอแนวคิด ความรู้ วิชาการที่ผลิตโดยหน่วยงานต้นสังกัด

ขณะเดียวกัน สามารถแบ่งคนที่เข้ามาผลิตรายการในช่วงก่อตั้งของแต่ละสถานีนั้น กลุ่มผู้ผลิตรายการจะเน้นหนักที่คนในหน่วยงานของรัฐ และแบ่งแยกย่อยออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. คนของรัฐที่เป็นหน่วยงานต้นสังกัดของสถานี เช่น กองทัพอากาศ กรณีสถานีวิทยุทหารอากาศ กรมประชาสัมพันธ์ ในกรณีของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมการรักษาดินแดน กองทัพบก กรณีสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน และคณาจารย์ในมหาวิทยาลัย ในกรณีของสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)

2. คนของรัฐท้องถิ่น คือ คนที่มาจากหน่วยงานของรัฐในจังหวัดที่ได้ช่วงเวลาเข้าไปจัดรายการเพื่อประชาสัมพันธ์ผลงานนำเสนอข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานต้นสังกัด

ชินสัค สุวรรณอัจฉริยะ อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในฐานะผู้ที่สนใจติดตามความเคลื่อนไหวด้านการสื่อสารท้องถิ่นให้ข้อมูลว่า “ช่วงแรก ๆ ไม่มีรายการที่ตอบสนองต่อชุมชน เพราะกลุ่มคนจัดคือมนุษย์เงินเดือนในจังหวัด

มหาสารคามที่เข้าไปจัดรายการวิทยุ เป็นเรื่องของคนในเมือง ซึ่งชาวไร่ชาวนาจะไม่ได้ประโยชน์จากตรงนั้นนอกจากความบันเทิง”¹²

ขณะที่อุณากัณฑ์ ทองโรจน์ อดีตนักจัดรายการวิทยุรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน นักจัดรายการเสียงจากชุมชนคนสารคามได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของรายการของกลุ่มคนจัดที่มาจากราชการว่า “ส่วนใหญ่มาจัดเพื่อโปรโมทเจ้านายของตน ไม่มีประเด็นพูดคุยมากนัก”¹³

สำหรับประชาชน หรือ คนฟังจะมีส่วนร่วมในรายการด้วยการเป็นเพียงผู้รับฟังและเขียนจดหมายเข้าร่วมในรายการเท่านั้น ทั้งนี้ สังคม ภูมิพันธุ์¹⁴ เรียกการใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุในส่วนนี้ว่าเป็น “ยุคก่อตั้ง” ที่สถานีต่าง ๆ พยายามดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และแต่ละสถานีเองก็อยู่ในหน่วยงานของรัฐ จึงทำให้รายการส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อรัฐต้นสังกัดและหน่วยงานรัฐท้องถิ่นไปจนถึงรัฐบาลกลางเป็นหลัก

ขณะเดียวกัน มีการตั้งข้อสังเกตว่า รายการที่ประชาชนให้ความสนใจมากที่สุดก็คือ รายการที่เน้นบันเทิงและข่าวสารท้องถิ่น เพราะในช่วงแรกๆที่มีการก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามนั้น ประชาชนไม่ค่อยมีทางเลือกมากนัก แต่ถ้าจะเลือกฟัง ชาวบ้านจะเลือกฟังรายการที่เน้นความบันเทิง โดยเฉพาะนับตั้งแต่มีสถานีวิทยุทหารอากาศ จนถึงประมาณ พ.ศ.2530 ประชาชนจะสนใจฟังวิทยุมาก เพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงง่ายราคาถูกและหากรัฐใช้เป็นเครื่องมือปฏิบัติการจิตวิทยา (ปจว.) ด้วยแล้ว จะได้ผลค่อนข้างมาก¹⁵

หากพิจารณาจากแนวนโยบายเหล่านั้น จะพบว่า การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นจึงเป็นเครื่องมือรณรงค์แนวคิด อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐบาล (จาก “รักษาและเผยแพร่” มาเป็น “จรรโลงและพัฒนา” และบอกอย่างชัดเจนว่า “สร้างเสริมเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติ”) ที่มีเป้าหมายชัดเจนว่า เพื่อความมั่นคงของรัฐ การตั้งสถานีวิทยุขึ้นมาจึงเป็นการเพิ่มช่องทางและสร้างพื้นที่ในกิจการมวลชนสัมพันธ์ของรัฐบาลอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในยุคแรก ๆ ที่มีการก่อตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม

จากส่วนประกอบทั้งในแง่ของ เจ้าของสถานี ผู้ผลิตรายการวิทยุ และวัตถุประสงค์เป้าหมายหรือนโยบายของการสื่อสารผ่านวิทยุท้องถิ่น จะพบว่า วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามเป็นวิทยุของภาครัฐที่มุ่งส่งเสริมความมั่นคงของรัฐ โดยที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารได้ค่อนข้างยาก การใช้ประโยชน์จากวิทยุท้องถิ่นในช่วงนี้จึงเป็นวิทยุ “ของรัฐ โดยรัฐ และ เพื่อรัฐ” อย่างแท้จริง

¹² ดร.ชินลัด สุวรรณอภัยวิชัย.อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2545.

¹³ อุณากัณฑ์ ทองโรจน์, นักจัดรายการวิทยุอิสระ.สัมภาษณ์,ตุลาคม 2545.

¹⁴ สังคม ภูมิพันธุ์.รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อดีตนักจัดรายการวิทยุ.สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2545.

¹⁵ บุญถิ่น คิดโร.อาจารย์คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม นักจัดรายการวิทยุ.สัมภาษณ์,9 เมษายน 2546.

3.2 ชมรมผู้สื่อข่าว

ชมรมผู้สื่อข่าวจังหวัดมหาสารคามซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักจัดรายการอิสระโดยมีนาย ประศาสน์ รัตนปัญญา เป็นผู้บุกเบิกไปจัดรายการในสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศในนามของชมรมผู้สื่อข่าวในช่วงแรก และสื่อมวลชนท้องถิ่นซึ่งส่วนหนึ่งก็ยังมีอาชีพรับราชการสำหรับนักจัดรายการที่เป็นประชาชนทั่วไปจะสามารถเข้าไปร่วมจัดรายการวิทยุได้ก็ต่อเมื่อได้รวมกันเป็นชมรมผู้สื่อข่าว ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในยุคก่อตั้งนั้น สมาชิกของชมรมผู้สื่อข่าวบางส่วนก็ยังเป็นข้าราชการอยู่นั่นเอง จึงทำให้กลุ่มคนที่เข้าไปใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นจึงยังวนเวียนอยู่ในกลุ่มข้าราชการในจังหวัดมหาสารคาม

จร พันธ์ิรัญ หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ ให้ข้อมูลว่า กองทัพอากาศมีนโยบายในการรับกลุ่มคนที่เข้าไปร่วมจัดรายการในช่วงเวลานั้นชัดเจน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ข้าราชการและชมรมผู้สื่อข่าวท้องถิ่น¹⁶

อย่างไรก็ตาม ชมรมผู้สื่อข่าวจะมีบทบาทชัดเจนในกรณีของสถานีวิทยุทหารอากาศเท่านั้น ขณะที่สถานีวิทยุอื่นสมาชิกของชมรมผู้สื่อข่าวได้เข้าไปจัดรายการในฐานะนักจัดรายการอิสระ และในฐานะของตัวแทนหน่วยงานราชการท้องถิ่น

3.3 นักจัดรายการอิสระและนักการเมือง

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน (25 พฤษภาคม 2531) และสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม (มีนาคม 2535) ถือเป็นการเปลี่ยนเป้าหมายการใช้ประโยชน์จากการเป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อปฏิบัติงานจิตวิทยามวลชนของรัฐมาเป็นการทำธุรกิจกระจายเสียง เพราะเป็นช่วงเวลาที่ธุรกิจบันเทิงได้ใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุเพื่อโฆษณาและประชาสัมพันธ์สินค้า¹⁷ รายการวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยนักจัดรายการวิทยุอิสระเข้ามามีบทบาทมากขึ้น และรายการวิทยุเริ่มเปลี่ยนจากรายการของหน่วยงานต้นสังกัดมาสู่รายการที่เน้นความบันเทิงมากขึ้น ขณะเดียวกันรายการประเภทข่าวสารที่เคยมีในรายการวิทยุท้องถิ่นก็ยังคงมีอยู่ แต่จะมีรายการถ่ายทอดข่าวต้นชั่วโมงจากสำนักข่าวไทย ทางสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.เข้ามามีบทบาทมากขึ้น

นอกจากจะมีรายการของหน่วยงานราชการเป็นหลักแล้ว สถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามก็มีรายได้จากการขายเวลาให้กับนักจัดรายการวิทยุอิสระ โดยนักจัดรายการวิทยุเหล่านั้นมีรายได้จากลงโฆษณาให้ผู้สนับสนุนรายการ หรือจากการขายเวลาให้กับผู้สนับสนุน

¹⁶ จร พันธ์ิรัญ, หัวหน้าสถานีวิทยุทหารอากาศ จ.มหาสารคาม, สัมภาษณ์, สิงหาคม 2545.

¹⁷ บุญถิ่น คิดไร่, อ้างแล้ว.

รายการ ขณะเดียวกันก็มีนักจัดรายการวิทยุอิสระบางรายจัดรายการโดยรับเงินสนับสนุนจาก
นักการเมือง ซึ่งส่งผลต่อทิศทางการนำเสนอรายการที่ส่งผลต่อการเมือง การจัดรายการวิทยุใน
ช่วงนั้นของนักจัดรายการวิทยุอิสระหลายคนอยู่ในสภาพแอบแฝง คลุมเครือ ไม่แน่ใจว่า จัดราย
การวิทยุเพื่อธุรกิจการค้า หรือ จัดเพื่อหวังผลทางการเมือง¹⁸

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับพัฒนาการและการใช้ประโยชน์จากวิทยุ
ท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า นักจัดรายการที่ได้รับความนิยมอย่างสูงจากกลุ่มผู้ฟัง มัก
จะนำโอกาสตรงนั้นมาสร้างคะแนนนิยมและก้าวไปสู่การลงสมัครรับเลือกตั้งทางการเมืองทั้งใน
ระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ซึ่งมีนักการเมืองระดับประเทศหลายคนที่ใช้รายการวิทยุท้องถิ่น
ของจังหวัดมหาสารคาม เป็นสะพานเชื่อมไปสู่รัฐสภา และเป็นช่องทางการทำธุรกิจของผู้เข้า
ชื่อเวลารายใหญ่

จร พันธ์ิรัญ นายสถานีวิทยุทหารอากาศมหาสารคาม ให้ข้อมูลของกลุ่มนักจัดรายการ
อิสระในจังหวัดมหาสารคามว่า “นักจัดรายการไม่ต่ำกว่าร้อยละ 70 ใช้สื่อวิทยุเพื่อสร้างเป็น
บันไดไปสู่การเล่นการเมืองที่เกิดจากสถานีวิทยุกองทัพอากาศก็มีหลายราย เช่น นายอำพน
จันทร์เจริญ หรือกล้วย ลูกสารคาม นายสุทิน คลังแสง (สมาชิกสภาผู้แทนระบบบัญชีรายชื่อ
พรรคไทยรักไทย ปัจจุบัน (ณ พ.ศ. 2546) ดำรงตำแหน่ง โฆษกกระทรวงศึกษาธิการ) นาย
วิทยา มะเสนา (สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดมหาสารคาม อดีต ผู้สมัคร ส.ส.พรรคกิจสังคม วันที่ 2
กรกฎาคม 2538) หรือ แม้แต่ นายทองใบ ทองเปาด์ สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดมหาสารคาม ก็เคย
ผ่านการจัดรายการวิทยุมามาก่อน”¹⁹

รูปธรรมที่ชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงการเข้ามาใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุก็คือ กรณี
สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ที่อาจารย์มหาวิทยาลัยไม่สามารถ
ปลื้มตัวมาจัดรายการที่รับผิดชอบจัดรายการในความได้เต็มที่ก็ทำให้สถานีต้องหาคนมา
ทำหน้าที่แทน แรก ๆ ให้นิสิตเข้ามาจัดรายการ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ จึงเปิด
ทางให้นักจัดรายการวิทยุอิสระเข้ามาเช่าเวลาสถานีเพื่อจัดรายการ

บุญถิ่น คิดไร่ อดีตรองหัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
(มหาสารคาม) ให้ภาพของนักจัดรายการอิสระว่า ได้ใช้สถานีวิทยุเป็นช่องทางสร้างฐานเสียงทาง
การเมือง

“สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ได้
กลายเป็นเวทีสร้างฐานเสียงของนักการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น เช่น นาย
อำพน จันทร์เจริญ นายพยุ่ง ขำของ (อดีต ส.ส.มหาสารคาม 24 กรกฎาคม 2531) นาย

¹⁸ สังคม ภูมิพันธุ์, อ้างแล้ว

¹⁹ จร พันธ์ิรัญ, อ้างแล้ว

สุทิน คลังแสง นายวิทยา มะเสนา นายทองหล่อ พลโคตร (ส.ส.มหาสารคาม พรรคไทยรักไทย) นายวิบูลย์ แซ่มชื่น (สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดกาฬสินธุ์) นายคม เพชรภูไท (สมาชิกสภาจังหวัดกาฬสินธุ์) นายอวยชัย วัฒนา (อดีตผู้สมัคร ส.ส.พรรคมวลชน วันที่ 2 กรกฎาคม 2538) เป็นปัญหาของสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยที่ไม่สามารถควบคุมนักจัดรายการหลายคนได้ บางวันนักจัดรายการที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งบางคนก็จัดรายการโจมตีอีกฝ่ายผ่านรายการที่ตนจัด บางคนก็ถือโอกาสหาเสียงทางรายการวิทยุ เช่น การเปิดเพลงประจำพรรคการเมืองที่ตนสังกัดออกอากาศ จนมีคนกล่าวไว้ว่า หากใครอยากเป็นผู้แทน ก็ให้มาจัดรายการวิทยุที่สถานีวิทยุมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) เพราะเป็นสถานีที่มีคนฟังจำนวนมาก”²⁰

สังคม ภูมิพันธุ์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม อดีตนักจัดรายการวิทยุอธิบายปรากฏการณ์นี้ว่า มี 2 ส่วน คือ ส่วนแรก ไม่ได้ตั้งใจจะเล่นการเมืองแต่เมื่อเข้าไปจัดแล้ว รายการมันเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและกฎหมาย ก็ทำให้เข้าไปตรงนั้นโดยไม่รู้ตัว และอีกส่วนหนึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นอยู่แล้ว

“มีนักจัดรายการแนวพื้นบ้านชื่อ กล้วย ลูกสารคาม ซึ่งได้รับความนิยมจากผู้ฟังอย่างมาก เพราะนำเสนอเรื่องที่เกี่ยวกับชุมชน วิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งการจัดรายการของเขาสามารถสร้างความนิยมในกลุ่มผู้ฟังได้อย่างกว้างขวาง เพราะได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองเรื่องการเข้าไปจัดรายการก็เพื่อขยับฐานะทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น สังเกตให้ด้นักการเมืองท้องถิ่นแถวนี้จะต้องจับสื่อมวลชนตัวใดตัวหนึ่งเสมอ ตรงนี้ไม่ได้หมายรวมถึงกลุ่มวิทยุ (เพื่อ) ชุมชนที่เกิดขึ้นในยุคหลัง”²¹

บุญถิ่น คิดไร่ เล่าประสบการณ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ถูกสื่อสารผ่านวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามว่า มีหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่การนำเอาเสียงการปราศรัยหาเสียงในพื้นที่มาเปิดออกอากาศในรายการ การนำเอาเพลงของพรรคการเมืองมาเปิดออกอากาศ รวมถึงการจ้างผู้ประกาศมาจัดรายการ เพื่อพูดสนับสนุนพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ซึ่งตรงนี้จะคุ่มได้ยากขึ้นเนื่องจากเนื้อหาการพูดเชียร์พรรคใดพรรคหนึ่งอาจไม่ชัดเจนนัก แต่ก็อาศัยการควบคุมไม่ให้โจมตีฝ่ายตรงกันข้าม

เมื่อเกิดประเด็นปัญหาดังกล่าว ภาวดี กำแหงวงศ์ เจ้าหน้าที่ควบคุมรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กล่าวถึงแนวทางป้องกันปัญหาของสถานี ก็คือ ออกนโยบายไม่ให้ผู้จัดรายการที่คาดว่าจะมาใช้วิทยุเป็นกระบอกเสียงทางการเมืองเข้ามาจัดรายการ แต่ถ้าหากเข้ามาจะต้องมีการทำข้อตกลงเรื่องห้ามพูดหาเสียงออกอากาศ

²⁰ บุญถิ่นคิดไร่, อ้างแล้ว

²¹ สังคม ภูมิพันธุ์, อ้างแล้ว

“...แต่ก็ต้องยอมรับว่าการจัดรายการวิทยุทำให้คนรู้จักมากตรงนี้ ซึ่งเราทำอะไรกับสิ่งนี้ได้ สถานีจะเพียงแค่เฝ้าฟัง มีคนจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการบันทึกเทปในระยะ 1 เดือน ซึ่งตรงนี้จะช่วยเป็นหลักฐานเวลาพูดพาดพิงถึงบุคคลอื่น ส่วนกรณีการใช้วิทยุเพื่อหาเสียงทางการเมือง โจมดีคู่แข่ง ปัจจุบันกลุ่มนักจัดรายการมีระบบการควบคุมกันเองบ้างอยู่แล้วจึงไม่ต้องห่วง คือ เขาจะเตือนกันในกลุ่มกันเอง ซึ่งเป็นระบบที่ดีมาก”²²

ขณะที่ นายสถานีวิทยุทหารอากาศเล่าประสบการณ์เรื่องการใช้วิทยุเป็นเครื่องมือทางการเมืองว่า “เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ทุกสถานีต้องเจออยู่แล้ว ซึ่งที่ผ่านมาก็เห็นเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่สำหรับสถานีทหารอากาศ มีมาตรการที่เข้มงวดกับคนที่มาซื้อเวลาถ้าซื้อเพื่อโจมตีคนอื่นจะกระทำไม่ได้ ซึ่งทางสถานีมีวิธีการตรวจสอบได้ เพราะเรารู้ว่าใครอยู่เบื้องหลังนักจัดรายการคนไหนบ้าง ส่วนรูปแบบที่ใช้ก็คือ มักโจมตีคนอื่น หรือถึงขั้นกล่าวร้ายคนอื่นโดยไม่มีข้อมูล แล้วสรุปที่การสนับสนุนแนวคิดของพรรคตน”²³

จากการศึกษาพบว่า ในบรรดานักการเมืองที่มาจากนักจัดรายการวิทยุที่ประสบผลสำเร็จในการลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้แก่ อำพน จันทรเจริญ (กล้วย สภาสารคาม) สุทิน คลังแสง วิทยา มะเสนา ส่วนที่เคยลงสมัครรับเลือกตั้งและยังไม่ประสบผลสำเร็จคือ อวยชัย วัฒนา ซึ่งปัจจุบันยังจัดรายการวิทยุรายการพื้นฟูอีสาน ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม

ทั้งนี้ มีนักจัดรายการวิทยุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายคนที่ประสบความสำเร็จในการลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เช่น เสกสรรค์ แสนภูมิ (หมู่ทอง เลือดไทย) นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์ สังข์ทอง ศรีธเรศ (ครูทอง เทียวทอง) นักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดกาฬสินธุ์ นายวิฑูรย์ วงษ์ไกร นักจัดรายการท้องถิ่นจังหวัดยโสธร เป็นต้น

ด้วยศักยภาพของสื่อวิทยุที่สามารถทะลุทะลวงเข้าถึงกลุ่มผู้ฟังได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึง วิทยุท้องถิ่นจึงยังเป็นเครื่องมือการสื่อสารที่นักจัดรายการบางคนใช้โอกาสจากเพื่อสร้างคะแนนนิยมจากกลุ่มผู้ฟัง แล้วลงสมัครรับเลือกตั้งโดยหวังผลได้ค่อนข้างสูงต่อไป

อย่างไรก็ตาม การมีสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดน ซึ่งมีความหลากหลายในรูปแบบและเนื้อหารายการทั้งสาระและบันเทิงเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกัน การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ทำให้มีสถานีวิทยุเพื่อส่งเสริมการศึกษาขึ้นมาถ่วงดุลสถานีวิทยุที่เป็นสื่อกลางของรัฐหรือเป็นสื่อกระจายแนวคิดนโยบายของรัฐไปพร้อม ๆ กับความบันเทิง

²² ภาวดี ก้ามหวางค์, อ้างแล้ว

²³ จร พันธิรัฐ, อ้างแล้ว

ส่วนสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.นั้นก็ถือเป็นเครื่องมือของธุรกิจกระจายเสียงของรัฐวิสาหกิจไทยที่รุกคืบเข้าสู่ท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม ในเดือนมีนาคม 2535

3.4 กลุ่มทุนสัมปทาน

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม ส่งผลให้รายการวิทยุที่เคยอยู่ในกลุ่มของข้าราชการและสื่อมวลชนท้องถิ่นถูกช้อนทับด้วยภาพของธุรกิจวิทยุกระจายเสียงที่ชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้ การก่อตั้งสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.นั้น มีกลุ่มธุรกิจเอกชน คือ บริษัท เชียงใหม่เสียงทิพย์ จำกัด เป็นผู้ร่วมทุนได้สัมปทานเวลาของ อ.ส.ม.ท. มหาสารคามเป็นเวลา 6 ปี (มีนาคม 2535 – กุมภาพันธ์ 2541) และปัจจุบันผู้ได้สัมปทานเวลาของ อ.ส.ม.ท.คือ บริษัท ฟาร์ดีมา จำกัด

รักษาการหัวหน้าสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม เปิดเผยสัดส่วนการสัมปทานเวลาของสถานี อ.ส.ม.ท.ว่า ถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ของผู้สัมปทาน 60 เปอร์เซ็นต์ อีก 40 เปอร์เซ็นต์ เป็นรายการที่ผลิตโดย อ.ส.ม.ท.ทั้งจากส่วนกลางและภูมิภาค²⁴

จากการศึกษาผังรายการของ อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม ในช่วงวันจันทร์ – เสาร์ ซึ่งได้แบ่งช่วงเวลา ออกเป็น 45 ช่วง (รวมทั้งข่าวต้นชั่วโมง 14 ช่วงด้วย) นั้น พบว่า มี 16 ช่วงที่ผู้เช่าเหมาเวลาเป็นผู้ผลิตรายการ (ทีมงานฟาร์ดีมา 13 ช่วง, หจก.เคพี แมส คอมมิวนิเคชั่น 1 ช่วง และทีมงานเอิร์ธ เรดิโอ 2 ช่วง) ส่วนที่เหลือเป็นรายการที่ผลิตโดย อ.ส.ม.ท. และถ่ายทอดสัญญาณข่าวจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งทำให้เห็นว่า 1 ใน 3 ของรายการวิทยุของ อ.ส.ม.ท.ดำเนินการผลิตโดยเอกชน

ส่วนสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศซึ่งแบ่งช่วงเวลา เป็น 56 ช่วงในวันจันทร์ – เสาร์พบว่า มีรายการที่ผลิตโดยเอกชน คือ เค.สกายเรดิโอ ถึง 26 ช่วง ขณะที่วันเสาร์ได้แบ่งเวลาเป็น 53 ช่วง พบว่า 28 ช่วง นักจัดรายการอิสระเป็นผู้ผลิตรายการ

ขณะที่สถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดนเอง ได้เปิดสัมปทานตั้งแต่ วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2538 โดยผู้ที่ได้สัมปทานเวลา คือ KCS Advertising โดยได้เวลา 12 ชั่วโมงจากทั้งหมด 24 ชั่วโมง หรือ ครึ่งหนึ่งของเวลาสถานีวิทยุตกเป็นของผู้สัมปทานรายใหญ่

เช่นเดียวกับสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม)ก็มีเอกชนผู้ได้สัมปทานเวลารายใหญ่ คือ บริษัท ยูตี แอดเวอร์ไทซิง จำกัด (ซึ่งมีแอนดาสิล เป็นหุ้นส่วนอยู่ด้วย) ใน พ.ศ.2534 โดยสถานีได้แต่งตั้ง ดร.จินดา งามสุทธิ เป็นหัวหน้าสถานี และนายบุญถิ่น คิดไร่ เป็นรองหัวหน้าสถานีวิทยุเพื่อผู้ควบคุมดูแลผู้สัมปทาน จนกระทั่ง พ.ศ.2537 รศ.ภาวิศ ทองโรจน์ อธิการบดี ในขณะนั้น ไม่ต้องการให้เอกชนเป็นผู้ได้สัมปทานเวลาอีกต่อไป

²⁴ สุพจน์ สุบรรณจุ้ย, อ้างแล้ว

เพราะไม่สามารถควบคุมทิศทาง เนื้อหาของรายการได้ จึงปล่อยให้สถานีปิดตัวลงในวันที่ 22 เดือนมกราคม พ.ศ. 2542 เพื่อให้ว่างเว้นจากการผูกขาดสถานีโดยทุนสัมปทาน โดยให้ ดร. จินดา งามสุทธิ หัวหน้าสถานีขณะนั้น เป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดดูแลสถานีแต่เพียงผู้เดียว จากนั้น สถานีก็เปิดเพื่อทดลองส่งกระจายเสียงอีกครั้งในวันที่ 26 มิถุนายน 2543 ตั้งแต่เวลา 08.00 - 12.00 น.²⁵ ก่อนจะปิดตัวลงอีกครั้งในปี 2544 และเปิดตัวอีกครั้งในตุลาคม 2545

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นภาพของการใช้วิทยุท้องถิ่นชัดเจนมากขึ้นว่า จากเดิมถูกใช้เพื่อสนองนโยบายของรัฐ แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ถูกใช้เพื่อธุรกิจเอกชน และนักจัดรายการวิทยุอิสระ รวมทั้งเป็นบันไดสู่การเมืองของนักจัดรายการอิสระ และทุนสัมปทานจากส่วนกลาง

บุญถิ่น คิดโร อดีตรองหัวหน้าสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) ได้ชี้ให้เห็นว่า การตั้งสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน (2531) และ สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มหาสารคาม (2535) ถือว่าเป็นยุคของผู้เช่าเวลาสถานีรายใหญ่ที่เหมาะสมซึ่งเวลาจะถูกแต่เอาไปขายแพง แกมผู้เช่าเหมาเหล่านั้นมีโฆษณา (Root Spots) มาเตรียมพร้อมไว้เรียบร้อยแล้ว

“หากใครซื้อเวลาต่อก็ต้องหาโฆษณาเอง ทำให้ช่วงนั้นรายการวิทยุมีโฆษณาเข้าช้อนมากขึ้น เพราะนักจัดรายการอิสระเองก็ต้องดิ้นรนเอาตัวรอด ต้องสู้กับค่าเช่าช่วงเวลาที่แพงมาก ซึ่งกลุ่มธุรกิจรายใหญ่ช่วงนั้นจะมี กลุ่มมีเดีย พลัส กลุ่มฟาร์ดีมา หรือ โน้ต โปรโมชัน”²⁶

ภาพรวมของการใช้ประโยชน์ของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ได้ถูกใช้เป็นวิทยุของข้าราชการ นักวิชาการ ชมรมผู้สื่อข่าว มาสู่นักจัดรายการอิสระที่เช่าเวลาจัดรายการเพื่อขายโฆษณา และเช่าเวลาเพื่อสร้างคະແນນนิยมไปสู่การเลือกตั้งทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่น และกลายเป็นทุนธุรกิจส่วนกลางที่ได้สัมปทานเวลาสถานีในเวลาต่อมา

3.5 กลุ่มอาสาสมัคร

หลังจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ทำให้เกิดกระแสการปฏิรูปสื่อตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 โดยเฉพาะสิทธิในการสื่อสารที่ประชาชนควรจะได้รับทั้งกระบวนการมากกว่าการเป็นผู้รับสาร

อย่างไรก็ตาม ยังมีรายการวิทยุของสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามหลายรายการที่ได้ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงที่นำเสนอข้อมูลข่าวสารของชาวมหาสารคามและประชาชน ได้มีส่วนร่วมในรายการวิทยุมากขึ้น ทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังสามารถโทรศัพท์เข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็น พูดคุย ในรายการ ซึ่งรายการวิทยุที่มีบทบาทเด่น ได้แก่

ก. รายการ “พูดจาภาษาครู”

ข. รายการ “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน”

²⁵ บุญถิ่น คิดโร, อ้างแล้ว

²⁶ บุญถิ่น คิดโร, อ้างแล้ว

ค. รายการ “เลาะสารคาม”

ง. รายการ “เสียงจากชุมชนคนสารคาม”

ก. รายการพูดจาภาษาครู

“พูดจาภาษาครู” เป็นรายการที่เกิดขึ้นพร้อมสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (พ.ศ.2521) จากการรวมกลุ่มครูประถมศึกษามหาสารคามจดทะเบียนเป็นสมาคมครู แล้วต้องการให้มีรายการวิทยุที่เป็นปากเสียงให้กับสมาชิก ขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น ทางภาครัฐบาลไม่ต้องการให้เกิดการรวมกลุ่มของทางสังคมมากนัก ส่วนสถานีวิทยุในพื้นที่มีนโยบายจัดสรรเวลาให้เฉพาะกลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่จดทะเบียนตามกฎหมายไปใช้ประโยชน์ทางด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านทางสถานีวิทยุได้ จึงได้เวลามาจัดทำรายการ 30 นาทีโดยใช้ชื่อรายการ “พูดจาภาษาครู” ผนวกรวม อินทวงษ์ นักจัดรายการพูดจาภาษาครู (สัมภาษณ์, กรกฎาคม 2545) เล่าถึงการผลิตรายการให้ฟังว่า

“ช่วงแรกจะสลับสับเปลี่ยนการจัดรายการ ระหว่างสถานีวิทยุ สวท. และสถานีวิทยุทหารอากาศเนื่องจากความเหมาะสมของทางสถานีวิทยุและผู้นำในสมาคมครูด้วยว่าจะให้รายการอยู่ที่สถานีวิทยุใด ในตอนแรกต้องเสียเงินค่าเวลาในการจัดรายการ แต่ระยะหลังไม่มีการเก็บค่าเช่าเวลาการจัดรายการ คงเพราะทางสถานีเล็งเห็นความสำคัญของรายการจึงไม่มีการเก็บค่าเช่าเวลา รายการพูดจาภาษาครูในปัจจุบันจะออกอากาศทุกวันเสาร์ทางสถานีวิทยุ สวท. ในช่วงเวลา 11.00-11.30 น. แต่ก็ไม่แน่นอนในเรื่องเวลา เพราะย้ายไปวันอาทิตย์บ้าง แต่ส่วนใหญ่จัดรายการในวันหยุด แต่ใช้เวลาในรายการ 30 นาทีมาตลอด แนวคิดหลักและกลุ่มเป้าหมายของรายการ จะเป็นกลุ่มเพื่อนครูด้วยกัน ส่วนใหญ่เนื้อหาจะหยิบยกประเด็นในเรื่องแวดวงการศึกษา มาพูดคุยแลกเปลี่ยน หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแวดวงการศึกษาและวิชาชีพครู ระยะหลังเริ่มนำประเด็นสาธารณะมาพูดคุยมากขึ้น เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับแวดวงการเมืองที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพครู ปัญหาสิ่งแวดล้อมในจังหวัด เป็นต้น โดยให้เหตุผลว่า มีความเกี่ยวข้องกัน รูปแบบรายการเป็นรายการพูดคุยเล่าสู่กันฟัง ไม่มีเปิดเพลงหรือ สปอตโฆษณา มีบางช่วงของรายการหรือบางวันจะเชิญเพื่อนครูด้วยกันมาพูดคุยในรายการในรูปแบบการสนทนา แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการจัดรายการคนเดียว”

สำหรับเสียงสะท้อนของกลุ่มผู้ฟังกลับมายังรายการพูดจาภาษาครู²⁷ ประเมินจากการพบปะกันในแวดวงของครู ส่วนใหญ่จะบอกว่า รับฟังรายการเสมอ และพูดคุยถามไถ่เกี่ยวกับเนื้อหาของรายการว่าเรื่องนั้นเรื่องนี้จัดได้น่าสนใจ บางครั้งจะมีการแนะนำประเด็นเนื้อหาที่ทางผู้จัดรายการควรนำมาพูดอีกด้วย

²⁷ ผนวกรวม อินทวงษ์, นักจัดรายการพูดจาภาษาครู, สัมภาษณ์, กรกฎาคม 2545.

นอกจากนี้ รายการยังสามารถสร้างประเด็นสาธารณะให้ช่วยกันแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลายในบางช่วง เช่น กรณีการเลือกตั้ง การออกระเบียบราชการที่น่าสนใจ การเป็นปากเป็นเสียงและการประชาสัมพันธ์เพื่อบอกต่อกันในการร่วมพลังของครูในห้องถิ่นชนบท เป็นเครือข่ายการติดต่อสื่อสารของครูผ่านทางรายการได้อีกทางหนึ่ง

ข. รายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน

อุณาภรณ์ ทองโรจน์ ในฐานะอดีตผู้จัดรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้านและผู้ร่วมบุกเบิกรายการเล่าความเป็นมาของรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้านว่า เดิมทีคณะผู้จัดมีแนวคิดและมีความสนใจเรื่องการเมือง และต้องการนำเสนอรายการสนทนาข่าวเรื่องการเมือง (News talk) ทางรายการวิทยุ จึงเริ่มจัดรายการ “การเมืองบ้านเฮา” ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยก่อน และต่อมา พ.ศ.2539 ได้ย้ายมาจัดรายการที่สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งนายสุทิน คลังแสง หนึ่งในคณะผู้จัดรายการขณะนั้น ได้เสนอชื่อรายการ “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” เพราะจัดในสถานีวิทยุของมหาวิทยาลัย รูปแบบรายการจะเป็นการสนทนาพูดคุยประเด็นทางการเมือง สิ่งแวดล้อม เพื่อนำเสนอแง่มุมมองต่อเหตุการณ์ที่เป็นข่าว พร้อมทั้งให้ความรู้ในเรื่องนั้นประกอบกันไปด้วย

“ตอนนั้น (พ.ศ.2539) ได้รับการตอบรับจากผู้ฟังค่อนข้างดีมาก เนื่องจากมีกระแสแรงเรื่องรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเกิดขึ้นมาพอดี จนคณะผู้จัดต้องเพิ่มรายการในรูปแบบเดียวกันอีกหนึ่งรายการทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยชื่อรายการ “คุยกันวันหยุด”

อุณาภรณ์ ทองโรจน์ ในฐานะผู้ร่วมจัดรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้านวิเคราะห์ว่า ความนิยมในรายการ “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” นั้นเกิดจาก 4 ปัจจัยหลัก คือ

1. **นักจัดรายการ** โดยเฉพาะ สุทิน คลังแสง ซึ่งมีความสามารถในการสื่อสารกับกลุ่มผู้ฟัง สามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังให้มีความรู้สึกร่วมกันว่านักจัดรายการคนนี้มีความรอบรู้และเข้าใจปัญหาชาวบ้านอย่างแท้จริง ซึ่งการนำเสนอของเขาสร้างความพึงพอใจให้กับผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

2. **การกำหนดประเด็น** หรือกำหนดหัวข้อที่จะมาพูดคุยในรายการ ซึ่งคณะผู้จัดรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้านได้นำเสนอเรื่องที่ผู้จัดรายการรู้จักจริง เป็นเรื่องใกล้ตัวกลุ่มผู้ฟัง นำเสนอในช่วงเวลาที่เหมาะสม และเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของชาวบ้าน

3. **ความน่าเชื่อถือของข้อมูลข่าวสาร** เนื่องจากกลุ่มผู้จัดรายการเป็นชนชั้นกลางที่มีความรู้และอยู่ใกล้แหล่งข้อมูลคือมหาวิทยาลัยมหาสารคามจึงทำให้มีศักยภาพในการนำเสนอเนื้อหา หรือประเด็นข่าวในแง่มุมที่แปลกใหม่กว่า

4. ตักยภาพในการใช้สื่อ เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ กับหน่วยงานรัฐโดยเฉพาะในโครงการวิจัย หรือ กิจกรรมทางสังคม เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมหาวิทยาลัยชาวบ้านได้กลายเป็นเครื่องมือเผยแพร่แนวคิดและปัญหาประชาสังคมให้ชาวมหาสารคามได้เข้าใจถึงแนวคิดประชาสังคมเป็นรายการแรก ภาพลักษณ์ของรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน จึงเป็นรายการของสถาบันการศึกษาที่เป็นที่พึ่งด้านข้อมูลข่าวสารของชุมชน และเน้นแนวทางการปฏิรูปทางการเมืองยุคใหม่

รายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน กลายเป็นปรากฏการณ์ของรายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ด้วยรูปแบบรายการสนทนาประเด็นปัญหาบ้านเมือง เรื่องการปฏิรูปการเมืองได้สร้างทางเลือกใหม่ให้กับกลุ่มผู้ฟังวิทยุให้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารผ่านรายการวิทยุกระจายเสียง โดยการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังสามารถโทรศัพท์เข้าร่วมรายการ

ค. รายการเลาะสารคาม

รายการ “เลาะสารคาม” ซึ่งออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (พ.ศ. 2541) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคาม เป็นรายการวิทยุที่มุ่งให้ประชาชนได้พัฒนาทักษะในการนำเสนอความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างประชาคม รวมทั้งการสร้างกิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังหันมาสนใจแนวคิดประชาคมมากขึ้น เช่น การเปิดโอกาสให้ผู้ฟังโทรศัพท์เข้าร่วมตอบปัญหาความหมายของคำว่าประชาคมชิงรางวัล

การศึกษาพบว่า รายการเลาะสารคามไม่เป็นที่นิยมนัก โดยสาเหตุที่รายการ “เลาะสารคาม” ไม่เป็นที่นิยม เพราะผู้ดำเนินรายการเป็นเพียงนิสิตชั้นปีที่ 2 ซึ่งเป็นผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการ ทำให้ความน่าเชื่อถือในตัวผู้ดำเนินรายการมีน้อย ส่วนสาเหตุของการใช้นิสิตเป็นผู้ดำเนินรายการนั้น เพราะเป็นรายการที่อยู่ในโครงการวิจัย และคณะวิจัยของนายอำนวยการปะติเส เองได้กำหนดให้ผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้จัดรายการ ซึ่งรายการเน้นการนำเสนอข่าวสารการประชุมสัมมนาของโครงการวิจัยและพัฒนากระบวนการประชาสังคมจังหวัดมหาสารคามเป็นหลัก และใช้เวลาเพียง 1 ปี เมื่อโครงการวิจัยจบก็ปิดรายการเลาะสารคามลงไปด้วย²⁸

อย่างไรก็ตาม รูปแบบของรายการ “เลาะสารคาม” ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับรายการ “สร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทย” ของศูนย์ผลิตรายการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งออกอากาศเวลา 16.00 – 17.00 น. วันจันทร์ถึงวันศุกร์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยรายการดังกล่าวแบ่งเป็นช่วงสภากาแฟ จะเป็นการพูดคุยกับกลุ่มองค์กรชาวบ้านและปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงนำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ มาแนะนำ เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพ

²⁸ บุญถิ่น คัดไร, อ้างแล้ว

ทางเลือกให้กับกลุ่มผู้ฟัง ความแตกต่างของ 2 รายการนี้คือ รายการเลาะสารคาม มุ่งเน้นแนวคิดด้านการเมืองแบบมีส่วนร่วม ขณะที่รายการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยมุ่งเน้นการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพแก่ชุมชน

ง. รายการเสียงชุมชนคนสารคาม

การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นแรงผลักดันให้กระแสการปฏิรูปสื่อตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 ที่ต้องการให้คลื่นความถี่เป็นสมบัติของชาติและถูกใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะกลายเป็นประเด็นทางสังคม การผลักดันโครงการผลิตรายการวิทยุชุมชนนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์ได้กำหนดให้ จังหวัดมหาสารคามเป็นหนึ่งในจังหวัดเป้าหมาย กำเนิดขึ้นช่วงปลาย พ.ศ. 2542 ขณะที่ร่าง พ.ร.บ.องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมอยู่ระหว่างพิจารณาจากสภาผู้แทนราษฎร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นช่องทางการสื่อสาร และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนสาธารณะการนำเสนอเกี่ยวกับคนในท้องถิ่นเป็นหลัก และส่งผลให้นางสุพัตรา มาศดิตถ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งกำกับดูแลกรมประชาสัมพันธ์มีแนวคิดให้ผลิตรายการวิทยุชุมชนนำร่อง (หากนิยามตามเจตนารมณ์มาตรา 40 แล้ว รายการนี้ คือ วิทยุเพื่อชุมชน) ออกอากาศทางสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย 20 สถานีทั่วประเทศมีรายการวิทยุ (เพื่อ) ชุมชนขึ้น โดยมีนโยบายให้แต่ละสถานีทั่วประเทศแต่งตั้งคณะกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนขึ้นมาเพื่อกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการ โดยให้ตัวแทนภาคประชาชน และเจ้าหน้าที่สถานีร่วมกันผลิตรายการ

“รายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม” เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2544 ตามแนวคิดโครงการวิทยุชุมชนนำร่องดังกล่าว โดยเริ่มจากการตั้งคณะกรรมการบริหารวิทยุกระจายเสียงชุมชนประจำจังหวัดมหาสารคาม โดยผู้อำนวยการสำนักประชาสัมพันธ์เขต 1 (ขอนแก่น) และมอบหมายให้หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย แต่งตั้งคณะกรรมการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนประจำจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 15 คน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วย นักวิชาการที่เคยผ่านการจัดรายการวิทยุ สื่อมวลชนท้องถิ่น นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน และตัวแทนองค์กรชุมชน เข้ามาทำหน้าที่เป็น “อาสาสมัคร” ผลิตรายการวิทยุชุมชนทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม

ส่วนคณะกรรมการบริหารที่แต่งตั้งโดยผู้อำนวยการสำนักประชาสัมพันธ์เขต จะทำหน้าที่ในเชิงนโยบาย การบริหารจัดการ เป็นแหล่งข้อมูลและให้คำปรึกษาวิชาการ ส่วนคณะกรรมการขนั้นทำหน้าที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดและความต้องการข้อมูลข่าวสารจากประชาชนโดยตรง รวมทั้งปฏิบัติงานผลิตรายการวิทยุชุมชน ขยายเครือข่ายและการปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านในการส่งข่าวสารเผยแพร่ในรายการ

รายการ “เสียงจากชุมชนคนสารคาม” ออกอากาศเวลา 09.00 –10.00 น. ทุกวัน ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย โดยมีคณะกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชน และกลุ่มสารคามพัฒนา เป็นผู้จัดรายการโดยแบ่งกรอบเนื้อหาในแต่ละวันตามกรอบแนวคิดประชาสัมพันธ์ ซึ่งคณะกรรมการฯเป็นผู้กำหนดกรอบเนื้อหาเอง โดยเน้นรูปแบบรายการสนทนา ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับข่าวสาร สถานการณ์ปัจจุบัน โดยเน้นเรื่องใกล้ตัวกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย พร้อมทั้งเสนอข้อมูลความรู้ ความคิดเห็น โดยมีการเปิดเพลงขึ้นรายการและมีสปอตณรงค์ที่ผลิตโดยสถานี พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ฟังทางบ้านโทรศัพท์เข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในรายการดังตารางที่ 3 ซึ่งแสดงกรอบเนื้อหาและผู้จัดรายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม

วัน	เนื้อหา	ผู้จัด - สังกัด
จันทร์	กฎหมาย ความเคลื่อนไหวทางการเมือง การเมืองภาคประชาชน	อุณาภรณ์ ทองโรจน์-นักจัดรายการวิทยุอิสระ <i>ไตรภพ ผลคำ – สื่อมวลชนท้องถิ่น</i>
อังคาร	เศรษฐกิจชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง / นโยบายเร่งด่วนของรัฐ(ยกเว้น30บาท)	ศักดิ์เจริญ ภานุตานนท์ – นักวิชาการ เดชอนันต์ พิลาดง – นักพัฒนา สุนทร ทองแปด – นักพัฒนา
พุธ	การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น	พรชัย ศรีสารคาม -นักจัดรายการวิทยุอิสระ ธีรชัย บุญมาธรรม – นักวิชาการ บุญสม ยอดมาลี – นักวิชาการ มหาวิทยาลัย โภกระบุรณ์ – ตัวแทนชุมชน ประศาสน์ รัตนปัญญา – สภาวัฒนธรรม
พฤหัสบดี	สิ่งแวดล้อมชุมชน สุขภาพ สมุนไพร คัมภีร์ผู้บริโภค	บุญถิ่น คิดไร่ – นักวิชาการ-นักจัดรายการอิสระ ลลิตาภักดิ์ อินทเสม – ตัวแทนประชาชน ประศาสน์ รัตนปัญญา
ศุกร์	การศึกษา การปฏิรูปการศึกษา พัฒนาทรัพยากรบุคคล	ณเดววรรษ อินทวงษ์ – ตัวแทนครู เจริญ โพธิ์ศรีอุ่น – ตัวแทนครู กิตติ ทวยภา – ตัวแทนครู
เสาร์	เด็กและเยาวชน กีฬาและยาเสพติด	ภงศ รัตนปัญญา – นักพัฒนา เดชอนันต์ พิลาดง <i>สุนทร ทองแปด</i>
อาทิตย์	ผู้สูงอายุ ผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ปัญหาชุมชน	บุญเลิศ สดสชาติ - นักวิชาการ ประศาสน์ รัตนปัญญา บุญถิ่น คิดไร่

ตารางที่ 3 กรอบเนื้อหารายการ “เสียงจากชุมชนคนสารคาม” ออกอากาศเวลา 09.00 – 10.00 น. ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม (ตุลาคม 2545)

เพราะผลตอบรับรายการเสียงจากชุมชนคนสารคามค่อนข้างดี ส่งผลให้สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม มีรายการที่มีเนื้อหาเพื่อชุมชนเพิ่มมากขึ้น เช่น “สื่อสารสัมพันธ์” ของการสื่อสารแห่งประเทศไทย “เพลินเพลินกับ ปปส.” ของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ขอนแก่น “พูดจาภาษาครู” ของสมาคมครู จังหวัดมหาสารคาม “ข่าวกีฬา” ของวิทยาลัยพลศึกษามหาสารคาม “ห่วงใยสุขภาพ” ของ

วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม “ด้วยรักจากโรงพยาบาล” ของโรงพยาบาลมหาสารคาม ซึ่ง
จะพบว่าเจ้าของรายการส่วนใหญ่ยังเป็นหน่วยงานราชการ (ดูรายละเอียด ตารางที่ 4)

วัน	เวลา	ชื่อรายการ	ประเภทรายการ	ผู้ผลิตรายการ
จันทร์-ศุกร์	06.00-07.00	อีสานยามเช้า	ข่าว	สวท.มหาสารคาม
พฤหัสบดี	06.30-07.00	บ้านเมืองน่าอยู่	ข่าว	ปชส.และ สนง.จ.มหาสารคาม
เสาร์ - อาทิตย์	06.00-07.00	บ้านเราเข้านี้	ข่าว/เพลง	สวท.มหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	09.10-10.00	เสียงจากชุมชนคนสารคาม	ข่าว ความรู้	สวท.มหาสารคาม
ศุกร์	10.00-10.30	ผู้บังคับการพบประชาชน	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
ศุกร์	10.30-11.00	ทนายความพบประชาชน	ความรู้	สภาทนายความ ฯ
เสาร์	10.10-10.30	ด้วยรักจากโรงพยาบาล	สาระ บันเทิง	ร.พ.จังหวัดมหาสารคาม
เสาร์	10.30-11.00	สาระน่ารู้ จาก สนง.ขนส่ง	สาระ บันเทิง	สนง.ขนส่ง จ.มหาสารคาม
อาทิตย์	10.10-10.30	บ้านของเรา	ข่าว ความรู้	สนง.เทศบาลเมืองมหาสารคาม
อาทิตย์	10.30-11.00	ห่วงใยสุขภาพและสิ่งแวดล้อม	สาระ บันเทิง	วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	11.10-12.00	เพื่อนสุขภาพ	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
เสาร์	11.30-12.00	อาชีพสัมพันธ์	ข่าว ความรู้	สนง.สวัสดิการคุ้มครองแรงงาน
อาทิตย์	11.10-11.30	ชีวิตท่านกับประกันสังคม	ข่าว ความรู้	สนง.ประกันสังคม จ.มหาสารคาม
อาทิตย์	11.30-12.00	ผดุงนารีสัมพันธ์	สาระ บันเทิง	ร.ร.ผดุงนารี มหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	14.10-15.00	สรรหามาคุย	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
เสาร์-อาทิตย์	14.10-15.00	จากเพื่อนถึงเพื่อน	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	15.10-15.30	ข่าวท้องถิ่น	ข่าว	สวท.มหาสารคาม
เสาร์	15.10-15.30	เบิ่ง แอ่งอีสาน	ความรู้	ศูนย์วิจัยศิลปวัฒนธรรม ฯ
เสาร์	15.30-16.00	เที่ยวเมืองไทย	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
อาทิตย์	15.00-16.00	ที่นี่มีคำตอบ	ความรู้	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	16.10-16.30	เวทีประชาธิปไตย	ข่าว ความรู้	กกด.จ.มหาสารคาม
จันทร์-ศุกร์	16.30-17.00	ฟื้นฟูอีสาน	ข่าว ความรู้	ศูนย์ อ.น.แก้ปัญหาเกษตรกร
จันทร์-ศุกร์	17.10-18.00	รัฐสภาของเรา	สาระ บันเทิง	สวท.มหาสารคาม
เสาร์	20.30-21.00	กศน.เพื่อประชาชน	สาระ บันเทิง	ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ฯ
อาทิตย์	20.30-21.00	มรดกวัฒนธรรม	ความรู้	สภามหาสารคาม

ตารางที่ 4 ผังรายการหลักที่ผลิตโดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

จังหวัดมหาสารคามและหน่วยงานราชการในท้องถิ่น (มีนาคม 2546)

หมายเหตุ จัดแปลงจากแผนผังรายการหลัก สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

จังหวัดมหาสารคามระบบ เอฟเอ็ม ความถี่ 106.5 เมกะเฮิรท์ (มีนาคม 2546)

นอกจากนี้ รูปแบบรายการวิทยุเพื่อชุมชนยังแพร่หลายไปตามสถานีวิทยุท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น สถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เอฟเอ็ม ความถี่ 100.5 เมกะเฮิรท์ มีรายการ วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. หรือรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน (ดัง ตารางที่ 5)

เวลา	รายการ	ประเภทรายการ	ผู้ผลิตรายการ
05.08-06.00	เกษตรเพื่อชาวบ้าน(อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน)	สาระ บันเทิง	อ.ส.ม.ท.
06.08-07.00	ลูกทุ่งเพื่อชุมชน (อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน)	สาระ บันเทิง	อ.ส.ม.ท.
07.30-08.00	ก้าวทันข่าว	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
09.00-09.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริการ	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
10.00-10.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริการ	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
11.00-11.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริการ	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
12.00-12.30	สรุปข่าวเที่ยงวัน	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
12.30-13.00	อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน	สาระนารี	อ.ส.ม.ท.
13.08-14.00	วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.	สาระนารี	อ.ส.ม.ท.
14.00-14.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริการ	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
15.00-15.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
16.00-16.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
17.00-17.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
18.45-19.00	คุยข่าวชาวท้องถิ่น	ข่าว	อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม
20.00-20.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
21.00-21.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
21.30-22.00	อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน	สาระ บันเทิง	อ.ส.ม.ท.
22.00-22.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
22.08-23.00	อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน	สาระ บันเทิง	อ.ส.ม.ท.
23.00-23.08	ข่าวจากสำนักข่าวไทย สปอตบริหาร	ข่าว	อ.ส.ม.ท.
23.08-24.00	อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน(ข่าวโมข่าววิพากษ์)	สาระ บันเทิง	อ.ส.ม.ท.

ตารางที่ 5 แสดงผังรายการวิทยุเพื่อชุมชน สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม ความถี่ 100.5 เมกะเฮิรตซ์

หมายเหตุ จัดแปลงจากผังรายการหลักสถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส.ม.ท. จังหวัดมหาสารคาม (กุมภาพันธ์ 2546)

รักษาการหัวหน้าสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.มหาสารคาม อธิบายว่า การปรับผังรายการให้มีรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.นั้นเนื่องมาจากกระแสการปฏิรูปสื่อ รวมทั้งการมีกฎหมายองค์การจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ พ.ศ.2543 ที่มีบทบัญญัติในมาตรา 26 ว่า จะต้องมีการจัดสรรคลื่นความถี่ให้เป็นของภาครัฐ เอกชน ในสัดส่วน 80 เปอร์เซ็นต์ และของประชาชน 20 เปอร์เซ็นต์ เป็นเหตุให้อ.ส.ม.ท.ต้องปรับผังรายการและหันมาผลิตรายการ วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. และรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน ในช่วงปี 2545 เป็นต้นมา และพยายามจะปรับรายการประเภทธุรกิจบันเทิงให้มีสาระมากขึ้น เน้นการบริการสาธารณะประโยชน์มากขึ้น แต่จะไม่ยาวจนเกินไป และพยายามควบคุมการโฆษณาว่า อย่าให้มากเกินไป

“ต้องยอมรับว่า หากมีคณะกรรมการจัดสรรคลื่นความถี่ขึ้นมา อ.ส.ม.ท.เองก็ยังไม่ชัดเจนว่า จะถูกจัดเข้ารัฐหรือเอกชน แต่สิ่งที่เราพยายามทำก็คือ พยายามผลิตรายการเพื่อเป็นสาธารณะประโยชน์มากขึ้น ตอนนี้ภาคเอกชน อาจจะ 60 เปอร์เซ็นต์ แต่ต่อไป อ.ส.ม.ท. จะต้องรับผิดชอบผลิตรายการเพิ่มมากขึ้น”²⁹

²⁹ สุพจน์ สุบรรณจุ้ย, อ้างแล้ว

ขณะที่สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเดิมเป็นผู้บุกเบิกการวิทยุเพื่อชุมชน ได้มีปัญหาการบริหารจัดการที่ไม่สามารถควบคุมบริษัท ยูดี แอดเวอร์ไทซิ่ง จำกัดได้จึงปล่อยให้ปัญหาสูงจนสถานีต้องหยุดส่งกระจายเสียงออกอากาศไปเองระหว่าง พ.ศ.2542จนถึงเดือนตุลาคม 2545 ได้กลับมาส่งกระจายเสียงออกอากาศอีกครั้งในเดือนพฤศจิกายน 2545 แต่รายการที่นำเสนอส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอรายการบันเทิง โดยมีนักจัดรายการประจำสถานีเป็นผู้รับผิดชอบหลัก โดยรายการวิทยุเพื่อชุมชนนั้น มีเพียงรายการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยและรายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิดดังตารางที่ 6

เวลา	รายการ
05.30-06.30 น.	เจาะโลกผ่านเลนส์ สารคดีที่ให้สาระมากกว่าที่คุณคิด
06.30-07.00 น.	BBC ภาควิทยุ ไทย ข่าวสดจาก ลอนดอน ประเทศอังกฤษ
07.00-07.30 น.	ถ่ายทอดข่าว ข่าวจากกรมประชาสัมพันธ์
07.30-08.00 น.	Msuradio MSURADIO ข่าวบริการ
08.00-08.30 น.	Msuradio Hello World : ตอนรับเช้าวันใหม่ กับ การแนะนำ Hi-light ที่สำคัญของรายการวันนี้พร้อมเปิด กระทั่งได้วันนี้ เพื่อเปิดโอกาส ให้ คุณแสดงความคิดเห็นทั้งวัน
08.30-09.00 น.	Voice Of America ข่าวจาก วอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา
09.00-09.30 น.	Msuradio Hello World : Thailand today : ติดตามตรวจสอบ พาด หัวข่าวของหนังสือพิมพ์ทุก ฉบับ เช้าวันนี้
09.30-10.00 น.	Msuradio Hello World : เพลงดีมีไว้ฟัง พร้อม สาระ
10.00-12.00 น.	Msuradio Worlking Club : คลับทำงานของคนทันสมัย Active กับ บทเพลงที่หลากหลาย พร้อมไม่เชยกับเรื่อง I.T. บอร์ดข่าวสำหรับคนมองหาข่าว,เคล็ดลับของการทำงาน
12.00-13.00 น.	เสียงจากมมส. ข่าวจาก ประชาสัมพันธ์ มมส
13.00-14.00 น.	ตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด แนะนำผลิตภัณฑ์ในชุมชนต่าง
14.00-15.00 น.	Msuradio สร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทย1:ส่งเสริมคุณค่า ภูมิปัญญาไทย เพลิดเพลินลูกทุ่ง
15.00-16.00 น.	Msuradio สร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทย1:ส่งเสริมคุณค่า ภูมิปัญญาไทย ฟังเพลงสบายสไตล์ไทยสากล
16.00-17.00 น.	Msuradio Green Time : ปลุกจิตสำนึก รักษาสิ่งแวดล้อม ฟังเพลงสากล รวมสมัย
17.00-18.00 น.	Msuradio Family Time : สร้างสายใยรัก ในครอบครัว ฟังเพลงไทยสากลสุดฮิต
18.00-19.30 น.	Msuradio ZogZag Time : โดนใจวัยมันอยากทำอะไร ได้เลย
19.00-19.30 น.	ถ่ายทอดข่าว กรมประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์
19.30-20.00 น.	Msuradio MUSIC GURU : นำเสนอเพลง Jazz , และเพลงสไตล์ Contemporary
20.00-22.00 น.	Msuradio U-Campus 1 :รายการเพลง Indy -สากล รูปแบบนำเสนอ Life Style ชีวิตมหาวิทยาลัย
22.00-24.00 น.	Msuradio U-Campus 2 :รายการเพลงไทย-สากล ทุกรูปแบบนำเสนอ Life Style ชีวิตมหาวิทยาลัย
24.00-01.00 น.	Mcradio รายการวิทยุฝึกปฏิบัตินิสิตสาขาวิชาการสื่อสารมวลชน

ตารางที่ 6ผังรายการวิทยุ สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

หมายเหตุ เป็นตารางรายการวันจันทร์-ศุกร์ : ที่มา [http:// www.msuradio.net](http://www.msuradio.net)

ขณะที่สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ 014 มหาสารคาม ทั้งระบบเอเอ็ม และ เอฟเอ็มได้กำหนดอัตราส่วนการออกอากาศของรายการวิทยุ (ผังรายการประจำเดือนมกราคม 2546) ออกเป็นข่าว ร้อยละ 21 ความรู้ ร้อยละ 11 บันเทิง ร้อยละ 49 โฆษณา ร้อยละ 13 และทั่วไป ร้อยละ 6

ภาพรวมของรายการวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามในยุคที่ปฏิรูปสื่อ มีแนวโน้มการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากขึ้น จากที่ยุคก่อนมีเพียงตัวแทนหน่วยงานราชการ และนักจัดรายการวิทยุอิสระ โดยทางสถานีวิทยุต่าง ๆ พยายามนำเสนอรายการวิทยุที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในรายการมากขึ้น ตั้งแต่การโทรศัพท์เข้าร่วมในรายการจนถึงเป็นผู้มีส่วนกำหนดกรอบเนื้อหาของรายการ หรือ แม้แต่ก้าวไปสู่การเป็นนักจัดรายการวิทยุเอง จึงทำให้เห็นว่า จากเดิมวิทยุท้องถิ่นรับใช้หน่วยงานของรัฐบาล หรือหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้มีทิศทางคลี่คลายมาสู่การรับใช้ประชาชนมากขึ้นทั้งโดยเนื้อหาสาระที่สถานีเป็นผู้กำหนด หรือโดยการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตรายการวิทยุท้องถิ่น หรือมีรายการที่วาดด้วยเรื่องเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น ในรูปของ

1) รายการวิทยุ “เพื่อชุมชน” ในผังรายการของสถานี

สถานีวิทยุองค์การสื่อสารมวลชนเองก็พยายามนำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนมากขึ้น โดยมีรายการ“อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน” วันละ 6 ช่วงในผังรายการหลักเดือนมีนาคม 2546 (วันจันทร์ถึงเสาร์) และ 4 ช่วงในวันอาทิตย์ และยังมีรายการ “วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.” ทุกวัน เวลา 13.08-14.00 น. ในผังรายการ

ส่วนสถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศเองการผลิตรายการวิทยุประเภทสาระความรู้ในผังรายการ (มกราคม 2546) ทั้งรายการ “สภาพนายความเพื่อประชาชน” เวลา 06.05-06.30 น. (วันจันทร์ถึงเสาร์) รายการ “บ้านของเรา” ของเทศบาลเมืองมหาสารคามข่าว ทอ. และข่าวบริการท้องถิ่น เวลา 06.30-07.00 น.วันอาทิตย์ ซึ่งรายการทั้งหมดผลิตโดยหน่วยงานเจ้าของรายการและสถานีวิทยุทหารอากาศ

หากจะพิจารณาตามหลักคิดวิทยุเพื่อประชาธิปไตยแล้ว รายการในวิทยุท้องถิ่นยังได้เพียงรายการ “วิทยุเพื่อชุมชน” เพราะหากมองที่ความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่แล้ว สถานีวิทยุทั้งหมดยังเป็นสมบัติของหน่วยงานราชการและการเข้าไปใช้สื่อนั้นเกิดจากกระแสดัดดันทางนโยบายทางการเมือง และกระแสดัดดันทางสังคมที่ต้องการให้สื่อท้องถิ่นหันมารับใช้คนท้องถิ่นมากขึ้นด้วยการผลิตรายการที่ให้ประโยชน์ ให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เช่น รายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด เวลา 13.00-14.00 น. ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม หรือรายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม วันอังคารและวันเสาร์ เวลา 09.00-10.00 น. เนื้อหาทางด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษา วัฒนธรรม กฎหมาย ดังตารางที่ 2 รายการเสียงจากชุมชนคนคนสารคาม

2) การมีส่วนร่วมในการสื่อสารของภาคประชาชน

แม้ว่าโอกาสที่ประชาชนจะเข้าไปใช้ประโยชน์ในช่วงเวลาของสถานีวิทยุท้องถิ่น จะยังไม่เปิดกว้างมากนัก แต่การที่กลุ่มคนชั้นกลาง นักวิชาการ ทนายความ ปัญญาชน รวมทั้งนัก

พัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน (ดังตารางที่ 2 กรอบเนื้อหารายการ “เสียงจากชุมชนคนสารคาม” ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบ และเนื้อหาอันส่งผลต่อเป้าหมายของรายการเพิ่มมากขึ้นนั้น ทำให้รายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามได้มีผู้ที่เข้าใจและเข้าถึงปัญหาของชุมชนต่างมีส่วนร่วมในการนำเสนอเรื่องราวเหล่านั้นผ่านสื่อวิทยุมากขึ้น เมื่อเทียบกับในอดีต

กลุ่มผู้ใช้สื่อที่เป็นดัชนีชี้วัดได้ก็คือ การที่รายการวิทยุได้มาอยู่ในกระบวนการผลิตของนักจัดรายการที่มาจากกลุ่มนักวิชาการ นักพัฒนา ทนายความหรือปัญญาชนที่เข้าใจปัญหาสังคมและมีจิตสาธารณะ (Public Mind) ที่จะเข้ามาผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาสังคม และคือการที่กลุ่มผู้ฟังรายการได้มีส่วนนำเสนอเรื่องราว ปัญหา ข้อเสนอแนะต่อประเด็นปัญหาทางสังคมผ่านรายการวิทยุ

อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยการผูกขาดเวลาโดยหน่วยงานรัฐและผู้รับช่วงเช่าซื้อเวลา ได้เปิดทางให้กลุ่มคนในสังคม(อาสาสมัคร) ซึ่งเป็นกลุ่มใหม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมบ้าง

จากการศึกษาพบว่า รายการวิทยุในจังหวัดมหาสารคามมีแนวโน้มทิศทางการนำเสนอสารเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์มากขึ้นกว่าในอดีตที่เน้นการประชาสัมพันธ์หน่วยงาน หรือการมุ่งให้ความบันเทิงจนลืมนำเสนอเนื้อหาสาระ โดยสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ซึ่งได้ผลพวงมากจากนโยบายโครงการนำร่องวิทยุชุมชน ซึ่งมีรายการที่มีเนื้อหาสนองตอบต่อชุมชนมากที่สุด

ส่วนสถานีวิทยุมหาวิทยาลัยมหาสารคาม พยายามให้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้นหลังจากช่วงหลังมีเสียงสะท้อนว่ามุ่งให้ความบันเทิง แต่เนื้อหายังไม่ตอบสนองต่อชุมชนเท่าที่ควร

ขณะที่สถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย สถานีวิทยุกระจายเสียงทหารอากาศ ก็ยังคงเน้นความบันเทิงเป็นหลัก โดยพยายามแทรกรายการที่มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์เข้ามา ส่วนสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมการรักษาดินแดนนั้น ชัดเจนเรื่องบันเทิง

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดวิทยุชุมชนของจุมพล รอดคำดี จะพบว่า รายการวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามได้ระดับมาสู่การเป็นวิทยุชุมชนในระดับ “รายการวิทยุเพื่อชุมชน” เพราะ องค์ประกอบต่อไปนี้

1. สถานีวิทยุ อยู่ในสังกัดหน่วยงานของรัฐ ไม่ใช่ประชาชนเป็นเจ้าของ
2. เนื้อหารายการ เกิดจากนโยบายของสถานีและคณะผู้จัดรายการเป็นผู้กำหนด โดยเน้นรายการที่เป็นสาธารณประโยชน์ต่อคนในจังหวัดมหาสารคาม

3. ผู้จัดหรือเจ้าของรายการ ยังเป็นนักจัดรายการอิสระ เจ้าหน้าที่สถานีวิทยุของรัฐ หรือ อาจเป็นนักวิชาการ คนชั้นกลางในสังคมเมือง นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีจิตสาธารณะ เข้ามาทำหน้าที่ “อาสาสมัคร” จัดรายการเพื่อชุมชน
4. การมีส่วนร่วมรายการของประชาชน อาจจะมีบ้างครั้งที่เป็นผู้ร่วมรายการทั้งมาร่วมในรายการทางสถานี หรือแสดงความคิดเห็นทางโทรศัพท์

อย่างไรก็ตาม การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นผลิตรายการเพื่อชุมชนก็ถือเป็นการจุดประกายความหวังให้กับกลุ่มผู้ฟังวิทยุว่า อย่างน้อยก็มีรายการที่ให้ความสำคัญกับปัญหาสังคมบ้างไม่ใช่มุ่งเสนอแต่ข่าวสารจากหน่วยงานของรัฐ หรือเร่งเก็บเกี่ยวผลกำไรจากการลงทุนในคลื่นความถี่ซึ่งเป็นสมบัติของชาติ

ข้อสังเกต

“รายการวิทยุเพื่อชุมชน”ของวิทยุท้องถิ่นมหาสารคาม เกิดจาก 2 ปัจจัย ดังนี้

1. อาสาสมัครที่มีจิตสาธารณะ

การศึกษาจากกลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นแล้วพบว่า ยังอยู่ในกลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ นักจัดรายการอิสระ กลุ่มทุน และอาสาสมัคร แต่ไม่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้าไปจัดรายการ ครั้นพิจารณาจากบริบทของนักจัดรายการวิทยุท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคามจะพบว่ามีส่วนคาบเกี่ยวของกลุ่มคนที่เป็นข้าราชการ(นักวิชาการ ตัวแทนหน่วยงานรัฐ)กับนักจัดรายการอิสระ และอาสาสมัคร

การเกิดขึ้นของรายการวิทยุเพื่อชุมชนในสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม หลาย ๆ รายการเกิดจากการอาศัยศักยภาพของความเป็นนักจัดรายการอิสระ ความเป็นข้าราชการ ที่มีจิตสาธารณะ เช่น อุณากัณฑ์ ทองโรจน์ เป็นนักจัดรายการอิสระ และเป็นอาสาสมัคร ผลิตรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน เช่นเดียวกับ ผนวกรักษ์ อินทวงษ์ เป็นข้าราชการครู ที่รับบทบาทของอาสาสมัครจัดรายการพูดจาภาษาครู และรายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม หรือ บุญถิ่น คิดไร่ เป็นนักวิชาการและนักจัดรายการอิสระ ที่รับบทอาสาสมัครจัดรายการวิทยุเสียงจากชุมชนคนสารคาม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ในเบื้องต้น รายการประเภท “เพื่อชุมชน” ในจังหวัดมหาสารคามได้เกิดมานานแล้ว (รายการพูดจาภาษาครู เกิดปี 2521) โดยอาศัยอาสาสมัครที่มีจิตสาธารณะผลิตรายการเพื่อสนองความต้องการของประชาชน

นอกจากนี้ ยังมีการตั้งข้อสังเกตในกลุ่มอาสาสมัครนักจัดรายการเพื่อชุมชนว่า เพราะสื่อวิทยุมีประสิทธิภาพการเข้าถึงประชาชนได้สูง บางครั้งก็ทำให้ถูกมองถูกคาดหวังจากสังคมรอบข้างว่า คนกลุ่มนี้กำลังจะมุ่งสู่การเมืองเหมือนนักจัดรายการอิสระอย่าง สุทิน คลังแสง (จากรายการมหาวิทยาลัยชาวบ้าน) หรือไม่ ทำให้อาสาสมัครหลาย ๆ คนระมัดระวังบทบาทของตัวเองมากขึ้น

2. รัฐธรรมนูญ 2540

ปฏิเสธไม่ได้ว่า มาตรา 40 ของ รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ได้มีผลต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายของต้นสังกัดของสถานีวิทยุ โดยรูปธรรมที่เห็นชัดก็คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยที่มีโครงการวิทยุชุมชนนำร่อง และนำมาสู่รายการ เสียงจากชุมชนคนสารคาม ขณะที่รายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน และรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.ของสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท.ก็เกิดขึ้นจากเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 ที่มีกฎหมายองค์การจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. 2543 ออกมารองรับ เพื่อให้มีคณะกรรมการจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) จึงทำให้ทั้ง อ.ส.ม.ท.และกรมประชาสัมพันธ์ มีนโยบายการผลิตรายการวิทยุ “เพื่อชุมชน”ออกมา โดย อ.ส.ม.ท.เองยอมรับชัดเจนเรื่องความไม่แน่ใจในความมั่นคงในการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ที่มีอยู่ หากมี กสช.ขึ้นมา การผลิตรายการ “เพื่อชุมชน”ขึ้นมาก็เพื่อเป็นการแสดงจุดยืนว่า อ.ส.ม.ท.เป็นได้ทั้งวิทยุของ รัฐที่ให้บริการสาธารณะ และในขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะได้รับการจัดสรรคลื่นความถี่ให้ในฐานะของ วิทยุธุรกิจด้วยเช่นกัน

การศึกษาพัฒนาการและการใช้ประโยชน์วิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม คณะวิจัยพบว่า

1. วัตถุประสงค์ของการตั้งสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุท้องถิ่นมหาสารคามนั้น เริ่มต้น จากการเป็นเครื่องมือสื่อสารของรัฐบาล (สถานีวิทยุทหารอากาศ)ในช่วงที่อุดมการณ์ทางการเมืองของไทยถูกแบ่งแยกออกเป็นฝักฝ่าย แต่เมื่อเวลาผ่านไป การเกิดขึ้นของสถานีวิทยุก็มีเป้าหมายใหม่ในเชิงธุรกิจบันเทิงที่ชัดเจนมากขึ้น เช่น กรณี สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. หรือการเปิดให้มีการเช่าเวลาของสถานีวิทยุทหารอากาศและวิทยุกรมการรักษาดินแดนโดยบริษัทธุรกิจกระจายเสียง หรือแม้แต่วิทยุเพื่อการศึกษาของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) เองก็เคยอยู่ในวังวนของทุนสัมปทานเวลาสถานีเช่นกัน

2. การใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นมหาสารคาม

ได้ปรับเปลี่ยนจากเครื่องมือของหน่วยงานรัฐที่มีข้าราชการเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ได้ตกทอดมาสู่นักจัดรายการอิสระที่จัดรายการเพื่อธุรกิจบันเทิงสร้างรายได้จากการขายโฆษณา และบางคนก็อาศัยความนิยมของคนฟังสร้างโอกาสทางการเมืองด้วยการผันไปเป็นนักการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ ก่อนที่ระบบทุนสัมปทานของกลุ่มธุรกิจกระจายเสียงจะมีบทบาทใน

คลื่นความถี่วิทยุจนมีการตั้งข้อสังเกตจากนักจัดรายการอิสระว่า การตั้งสถานีวิทยุกรรมการ รักษาดินแดนในจังหวัดมหาสารคามก็เพื่อรองรับผลประโยชน์ที่จะได้จากระบบทุนสัมปทานจาก ส่วนกลาง ขณะที่ อ.ส.ม.ท.เองก็ชัดเจนว่า การก่อตั้งเพื่อทำธุรกิจ

ส่วนการใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นอีกกลุ่ม คือ อาสาสมัครที่มีจิตสาธารณะ ที่ผลิต รายการ “เพื่อชุมชน” นั้น พบว่า ในวิทยุท้องถิ่นมหาสารคามมีมาเป็นเวลานานแล้วเช่นกัน เพียง แต่ว่า เงื่อนไขของมาตรา 40 รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ทำให้สถานภาพของกลุ่มผู้จัดรายการที่เป็น อาสาสมัครและเนื้อหารายการ “เพื่อชุมชน” ได้รับการยอมรับ การเอาใจใส่และให้ความสำคัญมาก ขึ้น เพียงแต่ว่า การใช้ประโยชน์ในวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามเองก็ยังมีลักษณะผสมผสานกัน อยู่ระหว่าง การเป็น “วิทยุของรัฐ โดยรัฐ เพื่อรัฐ เพื่อธุรกิจและเพื่อชุมชน”

ข้อสังเกต

กลุ่มคนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบ และเนื้อหาของรายการ ดังนี้

1. **กลุ่มข้าราชการ** จะเน้นการผลิตรายการที่มีเนื้อหาเน้นการนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ หรือ ประชาสัมพันธ์ผลงาน กิจกรรมของหน่วยงานต้นสังกัด
2. **ชมรมผู้สื่อข่าว** แม้จะเป็นคนกลุ่มเดียวกับข้าราชการ แต่นักจัดรายการอิสระในนามของ ชมรมผู้สื่อข่าวจะเน้นการผลิตรายการที่ออกนอกกรอบการทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้ หน่วยงานต้นสังกัด เป็นรายการที่เน้นนำเสนอข้อมูลข่าวสารบ้านเมือง ประกอบกับรายการ บันเทิง
3. **นักจัดรายการอิสระและนักการเมือง** เป็นกลุ่มที่บุกเบิกรายการสาระและบันเทิงที่เป็นที่นิยม ของคนฟัง จนนำไปสู่การหารายได้จากการขายเวลา โฆษณาในรายการ รวมทั้งบางคนได้ ใช้โอกาสนี้สำหรับการสร้างคะแนนนิยมจากคนฟังก่อนจะผันตัวเองไปสู่การเมือง
4. **กลุ่มทุนสัมปทาน** สร้างระบบผู้ขาดการใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุและสร้างรูปแบบการผลิต รายการธุรกิจบันเทิงที่กำหนดโดยทุนสัมปทาน ไม่ใช่โดยนักจัดรายการ และเน้นรายการ บันเทิงเป็นหลัก และมีรายได้จากการขายโฆษณา
5. **กลุ่มอาสาสมัคร** เป็นความพยายามของกลุ่มนักวิชาการ นักจัดรายการอิสระ นักพัฒนาองค์กรเอกชน ที่ต้องการเสนอรายการวิทยุที่เห็นว่าสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น โดยอาศัยความเป็นนักจัดรายการอิสระที่มีความสามารถ และช่องทางที่รัฐธรรมนูญเปิดให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุ

ปัจจุบันพบว่า กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากสถานีวิทยุท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามยังคงผสมผสาน ระหว่าง 5 กลุ่ม ไม่มีกลุ่มใดมีบทบาทแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดและแต่ละกลุ่มก็จะเป็นผู้กำหนดรูปแบบและ เนื้อหาของรายการดังกล่าว

บทที่ 5

รายการวิทยุเพื่อชุมชนกับการส่งเสริมประชมคมจังหวัดมหาสารคาม

การวิจัย เรื่อง “การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชมคมจังหวัดมหาสารคาม” ได้ใช้รายการวิทยุท้องถิ่น 3 รายการ เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ “รายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม” ซึ่งออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม. 106.5 เมกะเฮิรท์ รายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม. 102.25 เมกะเฮิรท์ และรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม. 100.5 เมกะเฮิรท์

ส่วนสาเหตุที่เลือก 3 รายการนี้ เนื่องจากเป็นรายการวิทยุที่มีความโดดเด่นในช่วงเวลาปัจจุบัน และเป็นรายการที่มีกรอบเนื้อหา “เพื่อชุมชน” และประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในรายการได้พอสมควร

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษารายการวิทยุทั้ง 3 รายการ ใน 3 ประเด็น ต่อไปนี้

- 1. แนวคิดและความเป็นมา** ของแต่ละรายการ โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับทั้งนายสถานีเจ้าของรายการ รวมทั้งเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่รากเหง้าแนวคิดของรายการวิทยุเพื่อชุมชนทั้ง 3 รายการ ตามลำดับ
- 2. รูปแบบและเนื้อหาของรายการ** เพื่อสะท้อนยุทธวิธีการสื่อสารของรายการวิทยุท้องถิ่นทั้ง 3 รายการ ว่าได้นำเทคนิควิธีการแบบใดสำหรับการนำเสนอ พร้อมกับวิเคราะห์การนำเสนอเนื้อหาของทั้ง 3 รายการ
- 3. บทบาทของรายการต่อการส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม** จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ผลิตรายการ ตัวแทนเครือข่าย กลุ่มประชาชนในฐานะผู้รับฟังรายการทั้ง 3 รายการ เพื่อสะท้อนบทบาทของทั้ง 3 รายการ ว่าได้ถูกใช้เพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคามหรือไม่อย่างไร

1. แนวคิด และความเป็นมา

คณะวิจัยได้ศึกษาแนวคิดความเป็นมาของรายการ เป้าหมายของรายการและการบริหารจัดการของรายการวิทยุเพื่อชุมชนทั้ง 3 รายการดังกล่าว โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับรายการ ทั้งผู้จัดรายการ หัวหน้าสถานี รวมทั้งศึกษาจากเอกสารข้อมูลของสถานี ได้ข้อสรุป ดังนี้

ก. เสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม

เงื่อนไขการเกิดขึ้นของรายการเสี่ยงจากชุมชนคนสารคามนั้น มีปัจจัยสำคัญ คือ รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 และความต้องการผลิตรายการวิทยุเพื่อชุมชนของอาสาสมัคร ดังนี้

1. รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ที่ได้ให้หลักประกันเรื่องสิทธิเสรีภาพในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชน โดยเปิดโอกาสให้สื่อมวลชนทั้งรัฐและเอกชนมีอิสระในการทำงานอย่างเต็มที่ ตามเจตนารมณ์ของมาตรา 39 และ 41 นอกจากนี้ ยังกำหนดให้คลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ และให้องค์กรรัฐที่เป็นอิสระจัดสรรและกำกับดูแลให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตามมาตรา 40 นอกจากนั้น ยังได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของประชาชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากรของชาติ(มาตรา 56) จึงอาจกล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้ให้การยอมรับหลักการของวิทยุชุมชน ซึ่งเป็นวิทยุท้องถิ่นที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยตรง

ด้วยเงื่อนไขรัฐธรรมนูญดังกล่าว ทำให้เกิดโครงการวิทยุชุมชนนำร่องตามนโยบายของรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีที่กำกับดูแลกรมประชาสัมพันธ์ และส่งผลให้เกิดรายการ “เสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม” ขึ้นในเดือนเมษายน 2544 โดยการดึงตัวแทนภาคประชาชนหรือชุมชน เข้ามาจัดรายการในสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดมหาสารคาม

เริ่มจากผู้อำนวยการสำนักงานประชาสัมพันธ์ เขต 1 ได้เชิญหลาย ๆ ฝ่าย มาประชุมกันประกอบด้วย ผู้อำนวยการสถานีฯ คณะกรรมการบริหารสถานีฯ ตัวแทนหน่วยงานราชการ เช่น อธิการบดีสถาบันราชภัฏมหาสารคาม ปลัดจังหวัด ที่ปรึกษาผู้อำนวยการประชาสัมพันธ์เขต 1 ผู้ว่าราชการจังหวัด สมาชิกวุฒิสภา และตัวแทนสื่อมวลชนท้องถิ่น รวมกันเป็นคณะอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนชื่อ เสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม¹

2. ความต้องการผลิตรายการวิทยุเพื่อชุมชนของอาสาสมัคร คณะอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชน “เสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม” ก็ได้สะท้อนจุดมุ่งหวังสูงสุดของทีมงานผลิตรายการว่า ต้องการทำการรายการวิทยุที่มีเนื้อหาสาระสนองต่อผลประโยชน์ของประชาชน เป็นเวทีให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมสะท้อนปัญหาของตน”²

¹ วีรชัย บุญมารธรรม, นักจัดรายการเสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2546.

² อุณากันท์ ทองโงจน์, คณะอนุกรรมการวิทยุชุมชนจังหวัดมหาสารคาม และนักจัดรายการวิทยุเสี่ยงจากชุมชนคนสารคาม, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2546.

“เรามีผู้รู้ในชุมชนมากมาย เราอยากเป็นสื่อกลางให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกันทั้งผู้จัดและชาวบ้าน เรียนรู้จากความเจียบงัน ความมุ่งหวังคือ อยากให้ชาวบ้านใช้เราให้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็น ข้อมูลข่าวสาร” (บุญสม ยอดมาลี, นักจัดรายการเสียงจากชุมชนคนสารคาม, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2546.)

จะเห็นได้ว่า รายการเสียงจากชุมชนคนสารคามนั้น เกิดจากเงื่อนไขรัฐธรรมนูญของประเทศและนำไปสู่การสั่งการในระดับนโยบายมาสู่การปฏิบัติของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และจังหวัดมหาสารคาม เป็นหนึ่งในพื้นที่เป้าหมาย โครงการนำร่องวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ ประกอบกับความต้องการที่จะนำเสนอรายการวิทยุที่มีเนื้อหาสาระ สนองตอบต่อความต้องการของประชาชนในจังหวัดมหาสารคามได้อย่างแท้จริง

ข. วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.

รายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.เกิดจากแนวทางการปฏิรูปสื่อตามเจตนารมณ์ของมาตรา 40 รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ทำให้สถานีวิทยุอ.ส.ม.ท. ต้องปรับผังรายการให้มีรายการประเภทเพื่อชุมชนขึ้นมา ทั้งนี้ สุพจน์ สุบรรณจ้อย รักษาการหัวหน้าสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มหาสารคามระบุว่า การมีรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชนนั้น เป็นการปรับตัวเพื่อรองรับมาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 โดยพยายามตีความการใช้คลื่นความถี่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสาธารณะ และนำไปสู่การปรับผังรายการซึ่งนำมาสู่การผลิตรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชน 7 ช่วงใน 1 วัน (ออกอากาศวันละ 20 ชั่วโมง ตั้งแต่ 05.00 – 24.00 น.ทุกวัน) รวมทั้งรายการ วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท. ด้วย

สำหรับรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชนนั้น แบ่งออกได้ 3 ระดับ ตามการผลิต คือ

1. **รายการระดับชาติ** ผลิตโดย อ.ส.ม.ท.ส่วนกลาง ได้แก่ ข่าวจากสำนักข่าวไทย ทุกต้นชั่วโมง ตั้งแต่ 09.00 น.จนถึง 23.00 น.
2. **รายการระดับท้องถิ่น** ผลิตโดยสถานีท้องถิ่น มีทั้งนักจัดรายการของสถานีและอาสาสมัครเป็นผู้ผลิตรายการ
3. **ข่าวบริการท้องถิ่น** ซึ่งจะต้องมีตลอดเพื่อให้บริการข่าวสารแก่ชุมชน

จากตารางเวลาของรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.ที่ออกอากาศทุกวันจันทร์-ศุกร์ เวลา 13.00-14.00 น.โดยประมาณ จะพบว่า มีหน่วยงานรัฐและหน่วยงานสาธารณประโยชน์ เป็นผู้เข้ามาจัดรายการ โดยเน้นนำเสนอเรื่องราว ข่าวสารอันเป็นสาธารณประโยชน์เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่จะพยายามปรับตัวเพื่อให้สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. มีรายการที่ผลิตโดยท้องถิ่นและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น

ที่สำคัญ การผลิตรายการ อ.ส.ม.ท.เพื่อชุมชนและรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.มาจากความไม่เชื่อมั่นในสถานภาพของตนเองตามกรอบกฎหมายองค์การจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ พ.ศ.2543 ว่า อ.ส.ม.ท. เองจะยังมีสิทธิในการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ตามเดิมที่มีอยู่ 63 สถานี(เอฟ.เอ็ม 53 สถานี)หรือไม่

“เราปรับตัวเพื่อขอใช้คลื่นความถี่ เพราะหากมีคณะกรรมการจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) ขึ้นมา อ.ส.ม.ท.เองก็ไม่แน่ใจว่าจะถูกจัดสรรคลื่นความถี่ให้เหมือนเดิมหรือไม่ เรายังไม่แน่ใจว่า เราจะถูกจำแนกไปอยู่ฟากไหนระหว่าง ภาครัฐ หรือเอกชน หรือว่า ประชาชน ตอนนี้เราก็ไม่แน่ใจว่าเราจะได้รับจัดสรรคลื่นตามที่เรามีอยู่หรือไม่ แต่รายการวิทยุ อ.ส.ม.ท. เพื่อชุมชนก็เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2544 เป็นต้นมา เพื่อให้เห็นว่า นอกจากจะทำธุรกิจแล้ว เรายังทำหน้าที่บริการสาธารณะ หรือเป็นวิทยุสาธารณะ”³

จะเห็นได้ว่า ที่มาและแนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.นั้นมีแรงผลักดันสำคัญจากรัฐธรรมนูญที่กดดันให้ อ.ส.ม.ท.ต้องปรับตัวเพื่อผลิตรายการเพื่อชุมชน หรือรายการวิทยุเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์เพิ่มขึ้น ด้วย อ.ส.ม.ท.เองก็มีเป้าหมายคือ การรักษาคลื่นความถี่ที่มีอยู่ให้คงอยู่ในกรณีที่มีองค์การจัดสรรคลื่นความถี่ขึ้นมาทำหน้าที่

ค. ตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด

สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เอฟ.เอ็ม. 102.25 เมกะเฮิรตซ์ ได้ยุติการออกอากาศไปช่วงหนึ่งและกลับมาออกอากาศตามปกติอีกครั้งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2545 ในช่วงเริ่มต้นกระจายเสียงครั้งใหม่นั้น ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากผู้คนในแวดวงนักจัดรายการวิทยุว่า เน้นความบันเทิงเป็นหลัก

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่า การเปิดใหม่ตัวของสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในช่วงแรกไม่มีรายการข่าวต้นชั่วโมง แต่จะมีรายการ ถ่ายทอดสดรายการข่าว BBC ภาคภาษาไทย จากลอนดอน ประเทศอังกฤษ เวลา 06.30 - 07.00 น. ข่าวประจำวันจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เวลา 07.00 -07.30 น. เวลา 19.00-19.30 น. และมีรายการถ่ายทอดสดสัญญาณรายการ Voice of America จาก กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. สหรัฐอเมริกา เวลา 08.30 - 09.00 น.ตามด้วยรายการ MSURADIO HELLO WORLD ซึ่งเป็นรายการอ่านพาดหัวข่าวของหนังสือพิมพ์ตอนเช้าวันนั้น ๆ และ เวลา 12.00 -13.00 น.มีรายการเสียงจาก มมส. ซึ่งเป็นรายการข่าวสารของประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัย

³ สุพจน์ สุบรรณจุ้ย,อ้างแล้ว

แต่เชื่อว่า สถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคามจะไม่มีรายการที่จัดเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนเลย เพราะยังมีรายการ “ตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด” ซึ่งดำเนินรายการโดย บุญถิ่น คัดโรยออกอากาศทุกวันจันทร์ถึงศุกร์ เวลา 13.00 – 14.00 น. ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม

สำหรับแนวคิดของการผลิตรายการ ก็คือ การนำเสนออาชีพทางเลือกให้กับคนในชุมชน โดยเน้นการนำเสนอเรื่องราวของกลุ่มอาชีพชาวบ้าน หรือองค์กรชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จในการสร้างอาชีพทางเลือก เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ ประชาสัมพันธ์องค์กรชาวบ้านผ่านรายการวิทยุ รวมทั้งเป็นการสนองตอบต่อนโยบาย หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของรัฐบาล ถือว่าเป็นรายการเศรษฐกิจชุมชนที่เน้นการนำเสนอแนวคิดและผลงานของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จมาเผยแพร่ผ่านรายการวิทยุ⁴

จากผลการศึกษา จึงอาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของรายการวิทยุเพื่อชุมชน”ในจังหวัดมหาสารคามเกิดจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ

1. เงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 โดยเฉพาะกรณีของรายการเสียงจากชุมชนคนสารคามนั้น เป็นโครงการวิทยุชุมชนนำร่องของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ที่เป็นนโยบายของรัฐบาลและมีผลต่อการปฏิบัติในระดับพื้นที่ ขณะที่สถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. เองก็ผลิตรายการวิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท.ด้วยเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ 2540 เช่นกัน เพียงแต่เหตุผลของการผลิตรายการขึ้นมานั้น เป็นไปเพื่อความชอบธรรมในการรักษาสีตริการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ในกรณีที่จะมีองค์กรอิสระ ตามกฎหมายองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ พ.ศ.2543 อันเป็นการรองรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40

2. ความต้องการของกลุ่มคนท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่า รายการเสียงจากชุมชนคนสารคามนั้น นอกจากเงื่อนไขทางนโยบายของรัฐบาลในช่วง พ.ศ.2544 แล้ว ยังพบว่า แนวคิดการผลิตรายการเสียงจากชุมชนคนสารคามนั้น ได้เกิดจากความต้องการของกลุ่มคนในท้องถิ่น ทั้งที่เป็น นักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน นักกฎหมาย สื่อมวลชนท้องถิ่น นักจัดรายการอิสระ ที่ต้องการผลิตรายการวิทยุที่มีเนื้อหาสาระตอบสนองต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งเรื่องการเมือง สังคม วัฒนธรรม การศึกษา กฎหมาย และสิ่งแวดล้อม โดยต้องการให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในรายการทั้งการแสดงความคิดเห็น การร่วมจัดรายการ เป็นต้น

ขณะที่รายการตลาดชุมชนคนรักบ้านเกิด ของสถานีวิทยุกระจายเสียงมหาวิทยาลัยมหาสารคามเอง เกิดจากนโยบายของสถานีวิทยุที่ต้องการสร้างสมดุลในเนื้อหาการรายการ ของสถานีที่มีรายการบันเทิงมากเกินไป และต้องการให้เป็นรายการที่สนองตอบต่อความต้องการด้านการ

⁴ บุญถิ่น คัดโรย,ข้างแล้ว